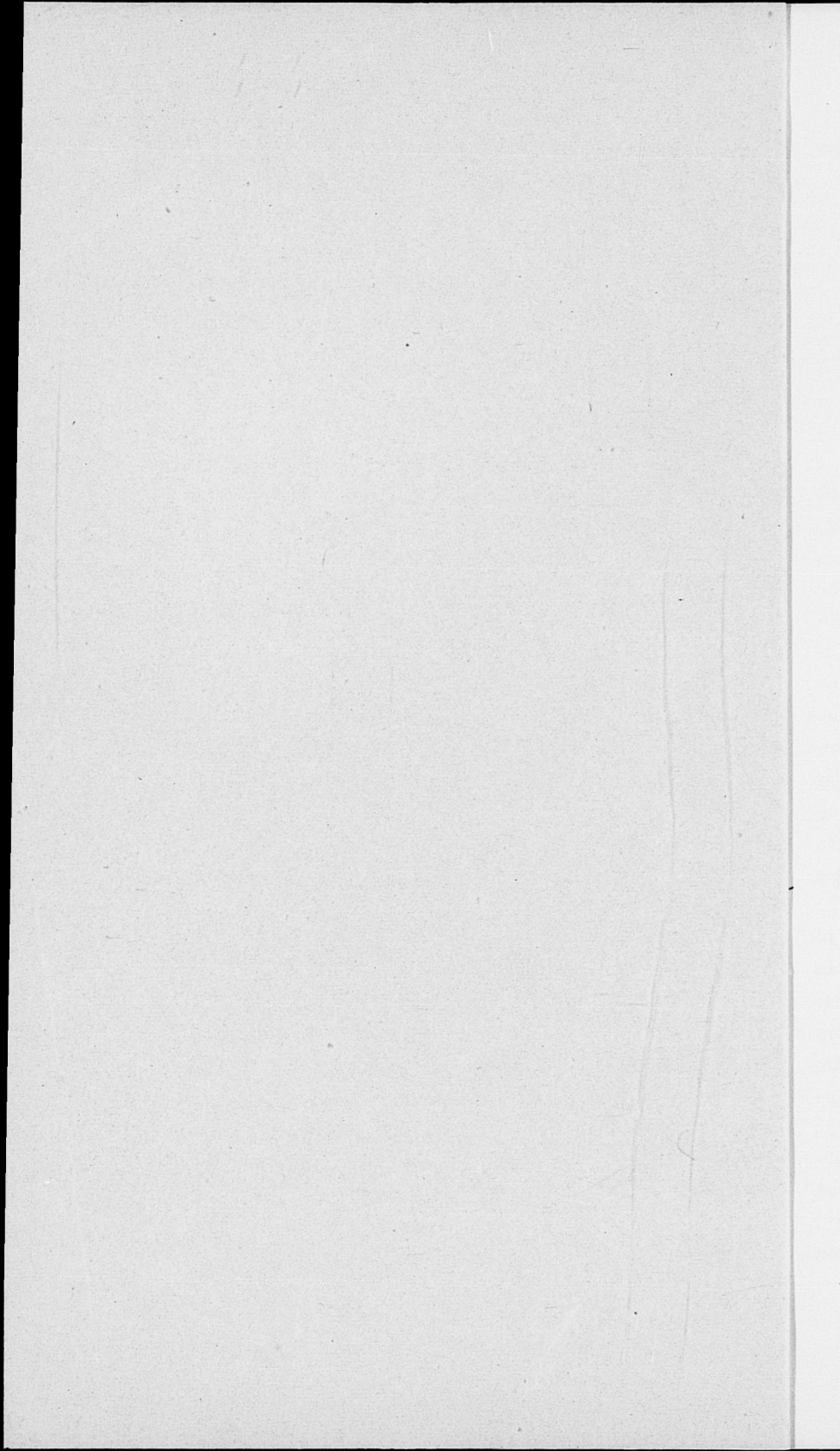

Br. 1007 I. 17

1887 I, 17

*Ter bevestiging van mijn leuschen de
J. H. Hofman.*

UIT DE ANNALES BELGICI

VAN

FRANCISCUS VAN DUSSELDORP.

(Afgedrukt uit de « *Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem.* »)

Op bl. 263 van het 2^e deel zijner *Batavia Sacra* geeft van Heussen ons te lezen: „Franciscus Dusseldorpius, „Lugduno-Batavus, juris consultus, theologus-sacerdos, „post insignes in apostolatu patriae suae nec non Cliviae „praestitos labores, dum natalium et fortunae bona gloriamque fugit, atque in senio quietem contemplationis „sectatur, vir celeberrimus Coloniae ignotus moritur anno „1630 pridie Kalend. Aprilis. Scripsit librum *de Tumultibus Belgicis*, asservatum pridie in bibliotheca reverendissimi Rovenii et una cum ejus libris direptum. Hic idem forte cum *Annalium* voluminibus. Ex relatione „nostratum didici libros hos Orangiae principi donatos, „ab illo lectos ab eodemque indignabundo flammis traditos „et absumptos.”

Gaf het spoorloos verdwijnen van het merkwaardige boek eenigen schijn van waarheid aan hetgeen van Heussen op hooren-zeggen neerschreef, de werkelijkheid is, dat de *Annales* tusschen de *Scriptores Medii Aevi* zorgvuldig werden bewaard in de boekerij der stad Utrecht. De eerste, zoo ver we weten, die aan het werk daar zijne belangstelling kwam betuigen, was J. J. Dodt van Flensburg, de onvermoeide navorscher van de bronnen onzer vaderlandsche geschiedenis. Zie zijn Archief voor Kerkel. en Wereldl. Geschied. VI, bl. 18, n. 2. Hem dank ik mijn nadere kennismaking met den belangrijken arbeid van

Dusseldorpius. Mag ik den lezer ook eenigzins op de hoogte brengen?

Het werk bestaat uit twee lijvige in-folio's, beschreven door van Dusseldorps eigen hand. Na eene inleiding van acht bladen zeer klein en dicht ineengedrongen schrift volgen de *Annales*, die loopen over de jaren 1566 tot en met 1615, juist het gewichtigste tijdperk onzer vaderlandsche geschiedenis. Wat het werk voor ons Katholieken vooral belangrijk maakt, is het feit, dat de schrijver de kerkelijke toestanden meer bijzonder in het oog houdt, het lijden en strijden der Katholieken naar het leven teekent en hunne rechten verdedigt met de rustige kracht zijner veel omvattende wetenschap. Aan het slot van zijn boek schreef hij neer: „Habes, amice lector, historiam „continuum annorum 50, foelici numero, et aetati meae „synchrono. ¹⁾ In quorum priore quinquennio profiteor „grato animo, me plurimum adjutum per illa, quae „summa diligentia notarat et collegerat pius senex Joannes „Gerardi Stempelius consul Gaudanus ²⁾ et pro Catholica „religione mortuus in exilio Coloniae; quorum copiam „benigne mihi fecit ejus filius Gerardus Stempelius canonicus apud S. Georgium et vicarius in Summo Coloniae. „Utrum vero plura additurus sim nescio. Agens enim „Coloniae, rerum quae in Belgio aguntur solitam notitiam „non habeo. Et ingravesens in corpore infirmo maturius „aetas, latendi atque ex tristi saeculo evadendi summa „cupiditas suadent deinceps quietem et ad instantem mortem praeparationem. Aliis itaque, ut puto, lampadem „tradam. Tu laborem meum boni consule. In quo non

1) In 1567 blijkt de schrijver te zijn geboren, zoodat zijne *Annales* denzelfden kring van jaren beslaan als zijn leeftijd in 1616.

2) In 1552 en vervolgens vinden wij Jan Gerrit Stempelsoen in de schepenbank te Gouda; in 1570 tot 72 bekleedt hij er een burgermeesterszetel. Walvis. Beschrijv. der stad Gouda, bl. 78-81.

„quaesivi proprium honorem, nomen meum supprimendo
 „et me vivente haec non evulgando, sed solam Ecclesiae
 „in posteris utilitatem. — Itaque nihil quod sciam falsum
 „posui; nude omnia et sicut gesta sunt narravi: sicubi
 „judicem interposui, non metum non favorem admisi.
 „Attamen licet nihil mihi conscius sim, non tamen in
 „hoc justificatus sum. Itaque libentissimo et obedientissimo
 „animo omnia penitus subjicio et submitto censurae S. R. E.
 „matris meae charissimae. Privatus vero manum absti-
 „neat, si me accusatorem et Deum vindicem nolit. —
 „Tu vero, quicumque haec legeris, mortuo bene precare,
 „supplico.

„Vale.

Coloniae 13 Julii anno 1616.”

Vier belangrijke jaren, 1572-75, voor de geschiedenis van 't bisdom Haarlem van bijzonder gewicht, hebben we afgeschreven, om die hier mede te deelen. Na inzage daarvan te hebben genomen, vertrouwen we, dat de lezer dringend zal verlangen met het gansche werk kennis te maken.

1572.

Septimo Januarii, stilo Romano et communi, scribit ad senatum Hollandiae Albanus, se intellexisse reginam Hispaniae feliciter enixam masculum, et in significationem gaudii se relaxasse aliquot captivos, qui in carcere erant ex eo quod tempore debito plenariae abolitionis commodum non adhibuissent; velle se scire utrum in aliquibus Hollandiae carceribus plures hujusmodi custodianur, et si qui sint, petere ut nomina atque cognomina ipsorum cum toto processu criminali ad se destinentur, ut re cognita statui de ipsis quoque possit. Respondent Ordines 22 Januarii, jam ante aliquot annos Suam Exc^{ma} recog-

nitionem talium caussarum ad se evocasse, et proinde nullos hujusmodi captivos vel processus apud se esse.

Vigesima secunda Januarii conventus Ordinum Hollandiae; ubi comparuerunt pro nobilibus Dominus Sprangensis, Lockhorstius, Oisterwyckius, Jacobus Douza, pro Dordracenis Dominus Gijssenburgius scabianus et Petrus Cornetus syndicus, pro Harlemensibus Henricus Wamelius consul et Henricus Assendelftius syndicus, pro Delfensibus Sasboldus Cornelii consul et Gerardus Biese syndicus, pro Leydensibus Joannes Broekhovius consul et Paulus Busius syndicus, pro Amstelredamensibus Henricus Cornelii Silling consul et Martinus Blocklant syndicus, pro Gaudanis Joannes Gerardi Stempelius et Joannes Reineri consules; propositumque fuit, quandoquidem exules Hollandici pyriticam exercentes mare quasi claudebant, praesertim cum in Vlidanò Amsterdamsium portu stationem haberent, quo potissimum modo illis obviam iri posset. Ordines dicunt periculum et damnum jam grave flagitare remedium, vel eo magis ne sub praetextu eos fugandi praesidium militare in Hollandiam adducatur. Tamen cum inveniant se ita oneratos decimatione et vicesimatione atque redivisibus ordinariis ut ulterius sumptus facere non possint, praesertim cum verendum sit ne, si semel suis impensis hoc facere inceperint, prorex onus continuum efficiat. Fuitque iterum deliberatum, an Ordines non possent offerre Albano, se extraordinarie paratos, instruere duas triremes et duas celoces, quod aestimabatur constaturum 12000 florenorum; verum cum non possent Ordines inter se convenire, res in aliud tempus rejecta est vel regis curae resignata.

Cum Albanus quotidie experiretur varias difficultates, quas vectigal decimarum Belgio inferebat, varia item excogitabat, quibus remedium adhiberet. Sic 23 Februarii promulgato Bruxellis edicto constituit, ut decima rerum

extra Belgium deferendarum solveretur apud regia telonia, abrogatis variarum urbium sumptiosis exactoribus. Postridie vero rursum edicit, magistratus civitatum debere incumbere executioni vectigalis decimarum; nec illos satis fecisse cum tres exactores nominarint, sed illis debere auxilium praebere sub poena depositionis ab officio et correctionis arbitrariae. Deinde ipsis praescribitur ut absque ulla mora collectoribus sub poena carceris et arbitraria injungant, serio et diligenter in caussa vectigalium procedere et stante pede colligere quicquid a publicatione praeteriti anni debitum repertum fuerit, refractarios vocando in jus in diem sequentem. Si qui vero dicant se amplius nolle negotiare ob hoc vectigal, ipsis interdicator ultior reditus ad illud exercitium sub gravissima mulcta vel poena arbitraria; si qui vero dicant se hactenus non annotasse illa quae vendiderunt, attamen in posterum paratos annotare, poterit hac vice collector generalis cum hujusmodi summarie transigere. Ne vero collector processibus involvatur, jubetur loci praetor, illi in judicio assistere, qui etiam in litem jurare tenebitur, reo condemnato non tantum in id quod debet, sed etiam expensas et mulctam 30 vel 60 florenorum. Si qui vero faciant opificia necessaria reipublicae, non poterunt ob hoc vectigal desistere sed praecise ad continuationem cogantur sequestratione personae atque bonorum mobilium; quod si plures ad hoc conspiraverint, in exilium pellantur bonis fisco addictis; si vero integra societas hoc fecerit, privetur cunctis suis privilegiis et bonis communibus. Reus in jus vocatus teneatur respondere statim, et non nisi ex justa caussa trium dierum dilatio et semel tantum concedatur. Si qui vero contra edicta regis opponant vel excipiant, tanquam seditiosi et hostes tractandi sunt et ad notitiam Albani deferendi. Reus non poterit uti advocato vel procuratore, sed teneatur ipse pro se respondere. Si reus non compareat, sta-

tim condemnabitur et in litem jurabitur cum mulcta et expensis. Et ne iudex competens deficiat, constituetur tribunal et aliqui scabini et secretarii, qui omnibus diebus 3 horis ante, 3 post prandium de nulla alia re cognoscere poterunt; a quorum sententia nemo appellare poterit nisi per provisionem solvat. Non tamen per hoc exoneratur magistratus, quin etiam teneatur huic negotio intendere. Qui mulctam solvere non poterunt, in corpore puniantur.

Vides ex hoc edicto, quanta obstinatione per totum Belgium huic vectigali resisteretur, quantumque urserit Albanus ut ejus executio fieret; qui, ut non tantum vi ad hoc cogeret indigenas sed etiam aliqua benevolentia traheret et tam odiosum vectigal aliquatenus excusaret, 26 Februarii iterum litteras ad singulas provincias mittit, quibus enumerat moderationes huic vectigali adhibitas, nimirum quod ultima tantum distractio hanc (sic) subeat, merces exemptae sint in totum, item rudes et perficiendae materiae, imperfectae quae in ministerium serviunt decimandorum, qualia sunt ligna ad coctionem cerevisiarum et similia; quin et pro manufacturis exportandis a decima ad tricesimam recessum, quod etiam obtinere spondet in piscibus halecibus et similibus salsamentis; item ob frumenti caritatem vectigal hoc in ejus venditione remissum usque in messem instantem, quod exemplo servire debet, regem in aliis casibus similem benevolentiam ostensurum; dispensasse quoque cum venditoribus rerum minutarum ut sub sua declaratione decimam singulis diebus segregerent; collectoribus remisisse cautionem, servata sola juratoria; lanionibus quoque in redemptionem concessum ut pro bove triennio majore solvant 32, pro junioribus et vaccis 14, pro vitulo et ariete 3, pro porco 6 stuferos, pro ove 18 obolos, pro agno stuferum. Quod licet antehac locale fuerit, amodo generale futurum

denuntiat; denique cum ad reliquos omnes difficultates oboriturus rex moderationem promittat, necessarium esse ut subditi obediant; demum pro appendice adjungit se velle ob commoditatem subditorum ut decima salis non solvatur in ultima distractione sed in loco ubi excoctum fuerit.

Quinta Martii Bruxellae editur edictum, quo interdictum ne posthac redditus annui (: non autem emphiteuses et similia :) emanatur ut cogatur debitor annuatim solvere frumentum, butyrum et similia; praeteriti vero contractus tales jubentur reduci ad numinum sextum decimum summae in literis expressae vel colligendae ex valore quae tunc fuit rerum stipularum. Ulterius edicitur ut redditus liciti hucusque empti, qualescumque sint, non possint liti a debitoribus nisi tali valore monetae, qualis tunc cursum habuerit cum verosimiliter secundum illum solutum sit; annui tamen redditus permittuntur solvi secundum cursum pecuniae singulorum annorum tunc praescriptum.

Vigesima septima Julii promulgatur edictum valoris monetarum a rege Bruxellis editum, ubi aureus Renensis taxatur 35 stuferis, duplex ducatus Hispanicus 4 florenis 14 sestartiis, scutum Gallicum 2 florenis 3 stuferis, imperiales daleri 32 stuferis.

Sub initium hujus anni rebelles, qui in Anglia a peste illa regina perfide et ingratis foti et adjuti fuerant contra principem suum naturalem atque clementissimum, classem viginti sex navium congregant, ascitisque in societatem piratis aliquot Anglicanis, ita ut mille atque ducenti fere milites sub signis essent, inter quos Arnoldus Dorpius, Wilhelmus Treslongus aliique non nulli perdit et obaerati nebulones ¹⁾ praecipue censebantur, praeficiunt sibi Wil-

1) Nebulo = polisson = schavuit. De uitdrukking is niet heusch en verdient afkeuring. Ook al werden de Katholieken toen soms vereerd met den

helmum baronem Lumayensem, vulgo comitem Marcensem dictum. Quandoquidem autem hoc potissimum authore malorum nostrorum periodus exordium coepit, operae pretium forsitan erit, pauca de eo praefari. Erat autem filius natus minor comitis Marcensis et subjectus episcopi Leodiensis, fratre suo majore viro probo et regias partes semper sequuto. Hic autem homo nequam et improbus omnino Gallicos mores ¹⁾ et improbam levitatem ita prae se ferebat, cum inter ambulandum subinde projecto pallio effuso cursu in obvios ferretur, quandoque vero compositae admodum incedens subito in girum rotaretur; ut a nostratibus, hujusmodi ineptiis inassuetis, vulgo furiosus comes vocaretur. Fuerat autem a patre Catholice educatus, ita ut sub finem vitae, dum a cane suo rabiente morsus de recuperanda valetudine desperaret, stimulante conscientia sacerdotem et Ecclesiae Sacramenta frustra requireret; ut proinde, quae tota vita sua nefaria et haeretica perpetrarit, satis constat contra conscientiam ab eo gesta fuisse, ea potissimum de causa quod sororem principis Auraici, quae postmodum comiti Swartsenburgio nupsit, ambiret et Auraicus, callida vulpecula, inani spe ipsum lactabat; cum autem nefario et sceleratissimo nebuloni non nisi magnis sceleribus commendari non [sic] posset, urgente ambitione in preceps datus est.

Cum occupasset het Vlye et Thessaliam, portus septentrionales Hollandiae, institerunt Ordines ejusdem provinciae apud Albanum, ut armata classe inde fugarentur.

titel van „lucifugi nebulones”, dit gaf hun geen recht om gelijke eer te bewijzen. Uwe hand, die met slijk werpt, bezoedelt zich, ook al hebt gij te voren aan het slijk ten doelwit gestaan.

1) Over de Fransche zeden van dien tijd verdient te worden nagelezen: Berault-Belcastel, Histoire de l'Eglise, d. 9, bl. 532 en 533 der uitgave van 1835. Die dit heeft gelezen, zal wel erkennen dat Lumey bij de Fransche Hugenoten in school moet geweest zijn.

Verum cum Albanus negotium illud parvipenderet, dicens piratas solum esse, qui fidem cito mutaturi sint, regem hostes non habere, — accidit ut rebelles captis pluribus Hollandorum navibus, multisque ad eos confluentibus nebulonibus toto quasi mari potirentur atque prima Aprilis, quae erat ipsa Parasceve sancta, Brielam adnavigantes, occupatoque portu et proditione civium urbe admissi ingentem terrorem tota Hollandia pepererunt, praesertim tali tempore: incidit enim haec res in primam Aprilis, quo secundum cyclum Pascalem dies Veneris Dominicae Passionis in Ecclesiae Catholica celebratur. Notandum vero quod in eo erratum est ab Albano; nam ut Ultrajectenses mordicus resistentes decimationi vexaret militari praesidio, milites, qui Brielaë et Flessingae erant, evocarat et eo transmiserat, atque tanti ponderis loca vacua atque hosti occupanda quasi objecerat.

Comes Bossuvius Hollandiae gubernator hac re cognita propere Albanum certiore reddit accersitque ducentos sclopetarios Hispanos ex iis qui sub Ferdinando Toletano Gorcomii hibernarant; qui tertia Aprilis Rotterdamum delati incontinenti Vlaeringam profiscuntur; ubi Bossuvius consilio cum indigenis atque locorum peritis habito, a ballivo Vlaeringensi pessimo proditore persuasus constituit cum recessu maris in adversam Voornensem insulam ad pagum quemdam Geervliet nominatum copias trajicere atque Brielam tentare, si subita invasione recuperari posset. Quod cum sexta Aprilis fecisset, statim ballivus ille proditor occulte alio itinere Brielam advolat et de regionum consilio rebelles instruit docetque se comiti persuasisse ut naves quibus in insulam trajecerant sine praesidio relinqueret, quod, refluxu maris impediante, ab hoste invadi non posse mendaciter asseverasset. Quare Lumayus navibus aliquot cum expeditis militibus Geervlietum transmissis eas incendit frustra prohibere tentan-

tibus regiis, qui, cum naves eo tendentes conspexissent, terrestri itinere tarde nimis advenerant. Bossuvius postridie insula decedere constituit, quod tormentis bellicis destitutus contra civitatem tanto praesidio munitam nihil tentare posset. Milites itaque depositis vestibibus per aestuaria quaedam in oppositas insulas et demum Rotterdamum evadunt, ubi praevalente jam rebellium factione moenibus prohibiti sunt; verum instante Bossuvio hoc demum obtinetur ut Hispani turmatim viginti quinque simul, extinctis schlopetorum funiculis per urbem traducerentur. Cumque in eum finem urbis portas aperuisset praecipuus rebellium, homo nihili et Bossuvio bene notus, et ferocius cum Bossuvio et Hispanis ageret, comes ira motus gladium educit et improbum hominem transfigit accurrentesque Hispani portam occupant et occisis qui contradicere audebant, oppidulo potiuntur. Provenerat autem Rotterodamensibus tanta in haereticos propensio, quod pastorem haberent, Hubertum Duyffhuys nomine, hominem quidem facundum sed perditissimae vitae, qui jam ab aliquot annis haeresis fundamenta non contemnenda jecerat, et postea Trajectum profugiens aliquamdiu pastorem in templo S^{ti} Jacobi egit, simulans se catholicum, donec postmodum depulso metu larvam exueret et aperte primus in amplissima illa et valde catholica civitate haereticum concionatorem agere auderet.

Roterodamo occupato Bossuvius, relicto ibidem Hispanorum praesidio, Hagam cum caeteris discessit, quod locus undique apertus multis divitibus incolis totiusque Hollandiae senatu illic degentibus rebelles facili negotio in praedam excitare posset; ubi biduum commoratus rursus cum Hispanis ad portum quemdam Delfshaven vocatum progredi compellitur, quod locus valde opportunus et Rotterodamum atque Schiedamum ex propinquo interjacens, Delphorumque navale frequentissimum, ab hoste

occupatus esset atque jam muniri inciperet. Verum adventantibus cum Bossuvio Hispanis, plurimis occisis, loco expelluntur et consensu navigio Brielam aufugiunt. Bossuvius autem praesidio ibi atque Schiedami relicto, Hagam revertitur. Etiam Maeslantsluys alium quemdam portum unde facillimus in insulam Voernensem erat trajectus munire instituit, ut obsepto undique praesidiis aggere Mosano, hostem aditu Hollandiae arceret. Et cogitans invadere Brielandos 7 Aprilis Gaudam misit balivum Schielandiae, ut duas naves inde abduceret. Verum a rebellibus capitur et urbe ejicitur. Quod idem paulo post fecerunt Dordraceni cum Quarebio et Tassio, quos Albanus eo miserat ut cum magistratu agerent de praesidio in urbem introducendo et Enchusiani sub finem Maji cum legatis Bossuvii, qui eo venerant ad naves aliquas deducendas contra rebelles.

Albanus hisce novarum rerum initiis cognitis, animadvertensque rebelles hoc agere ut maritimis locis occupatis, Anglorum praesertim auxilio, bellum restaurarent, continuo mittit tria signa Hispanorum peditum, ut Flessingae primario Walachriae portu in praesidio essent. Nam Walones praesidarii praetextu non soluti stipendii oppido excesserant et in vicinis pagis haerebant. Quare Flessingani feriis Paschalibus, instigantibus rebellibus et Hispanos ad direptionem urbis adventare clamantibus, arma corripiunt occisoque Hispano, qui castro ibidem erigendo ab Albano praepositus fuerat, regios adventantes urbe excludunt et Anglorum praesidium recipiunt. Hispani Montes-ad-Zomam redire coacti etiam ibi vix moenibus recipiebantur, quantumvis adnitente Zeroskerkio loci gubernatore, quod plebs populari furore percita jam defectionem moliret. Albanus et caeteris Zelandiae portubus metuens incontinenti 4 signa Walonum peditum naves conscendere jubet, ut Goesae in Zuitbevelandia atque

Middelburgi Walachriae metropoli praesidio essent. Interim valde annititur ut vi vel astu Flessingam recuperaret. Verum prodentibus semper incolis et praesertim naviculariis nihil efficere potuit; et regina Angliae submissa valida Anglorum Schotorumque manu rebellibus animum addiderat, cum etiam quingenti schlopetarii Hugenotti a Ludovico Nassovio Rupellanisque e Gallia missi superveniunt; unde validiores facti Veras simul et Arnemudem alios Valachriae portus in potestatem redigunt et per totam insulam templa divorumque statuas demoliuntur. Insuper cum Zaraso a principe Auraico gubernator missus supervenisset, etiam Middelburgum terra marique obsident. Multum autem laborabant ut hanc civitatem in potestatem suam redigerent, tum quod totius Zelandiae metropolis esset, tum quod varias et magni praetii merces ibi esse scirent, quae ad mercatores in Brabantia aliisque regiis ditionibus commorantes pertinerent, quarum publicatione ingentem pecuniae summam in stipendium militum sese corrogaturos existimabant, tum quod hac urbe occupata castrum Rammekens, quod in littore situm flumini praeterlabenti totique portui dominatur, aggredi in animo haberent; ut tota insula in potestatem redacta quadringentas grandes naves onerarias, quae ibidem ad anchoram constiterant, occuparent simulque impedirent ne classis Hispanica, quae cum duce Medinensi quotidie expectabatur, portum inveniret ubi militem exponere posset.

Quare Albanus veritus ne urbs parvo admodum praesidio munita et intestino hoste laborans in rebellium potestatem veniret, festinanter admodum 20 leviores naves, *caravelas* vocant, Montes-ad-Zomam congregare jubet, e quibus 14 vario commeatu onerat, sex vero reliquis bellice armatis quingentos Hispanos schlopetarios et sexcentos Walones imponit, et duce Sanchio Avillano castrum Hantwerpiensis praefecto, Middelburgum dimittit. Qui omnibus

insulae portubus ab hoste occupatis, in littore loco minime expectato militem exposuit et Middelburgum ingressus, expugnatis primo adventu hostium castris et portus mole in potestatem redacta, etiam portum Arnemudam ab hoste recipit et eorum classem expugnat. Albanus hisce cognitis eum Antverpiam redire imperat; qui armatis decem navibus cum rebellium classe navium triginta ex itinere confligens, victor gemina laurea insignis Hantwerpiam advehitur.

Albanus, cum in variis Hollandiae portubus numerosam classem armari praecepisset, ut primo quoque tempore portus Flessinganum atque Brielsenem, pulsus rebellibus regi restitueret, interim mense Majo certior redditur quod Enchusani cum tota Noort-Hollandia descivissent, occupatis etiam iis navibus, qui regiis expensis armabantur. Credi vix posset quam nullo molimine totus iste Hollandiae tractus in potestatem rebellium devenerit. Inermes enim erant imo sine vestibus et calceis qui Enchusam occuparunt, sed populo ad haeresim maxime anabaptisticam in iis partibus propendente, arduum non fuit haereticis quidvis per quosvis efficere. Eodem die 24 scilicet Maji, quo dux Albanus de Waterlandiae rebellionem resciverat, ex alia parte nuntiatur, dominum de Fama unum ex Belgii haereticis atque rebellibus cum quadringentis Gallis Valencenas occupasse, imagines divorum confregisse et jam castro, quod in illa urbe nondum perfectum fuerat, saccis lana oppletis aliisque munitionibus objectis, innedere. Vix nuntius hic abierat cum etiam tertius eodem die supervenit, qui referret, Ludovicum Nassovium cum Gallicis aliquot militibus montes Hannoniae intercepisse. Res autem gesta est in hunc modum.

Antonius quidam Pinter, Flander, in Gallias abiturus seipsum Albano obtulerat, ut quae in iis partibus ab Hugonottis gererentur, renuntiaret; atque hoc praetextu

cum Gaspare Collingio aliisque haereticis saepius congressus, cum ipsis egit de Montibus Hannoniae occupandis; convenitque ut Antonius Pinter eo praecederet et milites aliquot introduceret aliosque sibi notos haereticos ibi commorantes subornaret ut arma caperent, Ludovicus vero Nassovius atque dominus Genlisius cum expeditis copiis 24 Maji praesto essent, ut portis per eos qui intus erant patefactis celeriter irrumperent et urbem occuparent. 23 igitur Maji Pinter aliquot dolia vini Gallici in urbem inducit, quae intus plena bombardis erant, multosque Gallos milites inermes in urbem jam antea submiserat, qui portae custodibus simularant se stipendia facturos advenisse inter eas Walonum copias, quas Albanus ibidem conscribi jusserrat. Antonius itaque Pinter 24 Maji valde mane portae Bertemontiae custodes obsecrat, ut ea maturius patefacta ipse emitteretur quod longius iter sibi eo die conficiendum simularet; atque ita Ludovicus Nassovius, qui cum octoginta equitibus et sexaginta schlopetariis peditibus noctu advenerat in urbem advolat inclamatoque Franciae nomine, ubi neminem se movere videt, urbe excedere statuerat, cum Genlisius cum suis in conspectum veniens, ut consilium mutaret et de retinenda urbe cogitaret, efficit.

Albanus tot adversis uno die nuntiatis nequaquam animum demittit; verum singulis consideratis Valencenas quam primum adoriri constituit, tum quod castro adhuc conservato facilius foret ejus recuperatio, tum quod civitas in confiniis Galliarum esset posita; ita ut pace inter Hugennottos et Franciae regem confirmata, complures milites in Galliis dimissi et stipendiis assueti compendioso itinere eodem confluerent. Misso igitur Joanne Mendocio cum quatuor levis armaturae equitum turmis adjunctisque duobus signis peditum Walonum, quae in vicinis locis ex praescripto Albani conscripta fuerant, civitatem profligatis Gallis recepit; multi autem fugientium, ad Montes Han-

noniae evadere cogitantes in Bernardinum Mendocium, Malbodii itinera Gallica observantem, incidentes interempti sunt.

Interea Albanus novas copias in Germania congregat, quatuordecim scilicet millia equitum et tres legiones peditum, similemque peditum numerum in Belgio conscribi jubet, ut viribus his in unum locum coëuntibus majore belli mole hostibus incumberet. Qui interim nequaquam otiabantur; convocatis enim in Walachria 3000 peditum tam Gallorum quam Anglorum, duce Zarazo in Flandriam trajiciunt, sperantes per insidias Brugas vel Gandavum occupare atque inde ulterius Montensibus auxilio progredi. Verum spe sua delusi et ad naves suas regressi in Zuytbevelandiae insulam trajiciunt tentaturi si quomodo Goesam, istius insulae capitalem urbem occupare possent. Verum civibus atque praesidiariis egregie repugnantibus et Isidoro Pachieco, qui cum Hispanorum cohorte a Frederico Albani filio subsidio Goesanis mittebatur, adventante, Zarazo suos ad classem revocat et Flessingam redire properat. Sed Flessingenses ejus reditu cognito et probe memores, quantum injuriarum a milite ipsius dum in praesidio esset, recepissent, ipsum moenibus admittere noluerunt. Unde Zaraso in pagum quendam frequentem, Zoutelande nominatum, se confert, ut eodem munito ex propinquo Middeburgensibus atque Arnemudanis immineret. Verum regii hoc cognito propere militem praesidio educunt, munitiones illas transcendunt, et Zarazo occiso, rebelles in effusam fugam conjiciunt.

Dum haec in Zelandia geruntur, tertio Junii Fridericus Toletanus cum Ciappino Vitellio et domino Noiquermio Hannoniae moderatore, occupata abbatia Bethelensi, Montes Hannoniae ab ea parte qua Franciam respicit, obsidere incipit modicis adhuc viribus; decem enim cohortes Hispanorum in castris habebat quos Rodericus Tole-

tanus tribunus Montibus-ad-Zomam eduxerat, ut Antverpienses in officio contineret, donec Mondragonius cum totidem Walonum signis eisdem praesidio adveniret. Quibus decem Hispanorum cohortibus quatordecim aliae Walonum accesserant, cum tribus tantum equitum turmis ex iis quae hactenus Malbodii haeserant.

Cum rumor captarum Valencenarum (et Montium) a Ludovico Nassovio per Hollandiam percrebuisset, statim ceperunt haeretici efferre caput et imprimis Gaudani, qui 13 Maji sub praetextu fugandi Hispanos, quos in castro et conventu Minoritarum absconditas calumniabantur ut ab illis ad exemplum Roterodamensium opprimerentur, primo per vim castri portas et deinde Minoritarum conventum effringunt. ¹⁾ Ad quos statim ab iis, qui Brielam occuparant, mittuntur litterae Nassovii ex arce Dillenburgana scriptae (: vacuam enim et signatam ab eo chartam habebant Brielani:) quibus eorum prudentiam laudat, quod castro occupato providissent ne ab Hispanis invaderentur; pergerent; porro se illis quam primum auxilio adfuturum; verum cum valde indigeret pecunia ad colligendum militem, petere se, ut collata pecunia subsidium facerent; se illos a decimatione et vigesimatione jugoque omni Hispanorum asserturum et patriae privilegia et libertatem religionis propugnaturum. His adjunxerunt suas litteras exules et occupatores

1) Als zucht naar verandering van godsdienst mede een der drijfveeren was, dan had er sedert 1566 een gansche omkeer in de gemoederen plaats gehad. Ign. Walvis in zijne *Beschrijving van der Goude*, 2e d., bl. 105 verhaalt: „In 't jaar 1566 wierd in der Goude éenen Calvinus-gezinde alleen, zynde een heelmeester (barbier), gevonden. Wanneer dese de weet kreeg, dat een Predikant met syn gezelschap over Dordrecht herwaarts quam om buiten de stad te preeken, en onder 't volk het uur en de plaatze, daar deze eerste predikaatsie zoude gedaan worden, uitstroide, was er geen één enkel burger die zich derwaarts begaf; zelfs liepen eenige van 's Predikants gezelschap, binnen gekomen, gevaar van hun leven. 's Barbiers glazen wierden uitgeworpen door kinderen, dien eenige kerkelijken koek, om ze daartoe aan te moedigen, hadden gegeven.”

Brielensium, petentes ut pecunia colligenda ad se transmitteretur. Similes literae ab illis nebulonibus missae sunt ad plerasque alias Hollandiae civitates, multique magistratus easdem non apertas ad praesidem senatus regii Hagam miserunt. Paucis elapsis diebus Brielenses, cum in suam rebellionem pertraxissent speculatorias naves (: *uutleggers* vocant:) Dordracensium, illis nihil resistentibus, adverso flumine Issulae Aquas-Veteres advehuntur et 15 Junii illud oppidum proditione capiunt. Seditiosi Gaudani hoc intellecto coeunt, 400 fere nautae et aliquot sellularii opifices atque bajuli, et Briela evocant Adrianum Swietenium ab Albano proscriptum, qui 18 Junii, conniventibus Dordracensium speculatoriis, Aquas Veteres advolat et 20 Junii de nocte Gaudam pergit, eique obviam ituri nautae fere 40 et aliquot rebelles vi effringunt portam Cleyweganam atque Swyetenum cum 40 non amplius suorum comitatum introducunt; qui statim domum civicam et mox totam urbem pro rebellibus occupat, hora circiter quarta matutina.

Ubi autem rumor increbuit, Albanum montes Hannoniae velle obsidere, rebelles qui in variis Hollandiae locis metu Hispanorum se continuerant, tanquam dato signo arma corripiunt exceptis Amsterdamensibus, Roterodamensibus, Schoonhovianis et reliquis illis locis, ubi Hispanorum praesidia erant. Occupata Gauda statim 23 Junii etiam Leidenses, communicato Gaudae cum Swietenio consilio, haereticos admiserunt et 25 Junii Dordracum atque Harlemum et postridie Gorcomium, ¹⁾ furore quodam

1) Het heeft soms vrij wat moeilijkheid in, het H. S. des schrijvers goed te onteijferen. — Al getuigt hij ook, op 13 Juli 1616 zijn werk te hebben gesloten, toch is het blijkbaar dat hij de hand aan zijn boek heeft gehouden, om bij te voegen en te verbeteren, als latere studie een nieuw licht had doen opgaan. Bij het jaar 1572 o. a. heeft hij een Appendix gevoegd van vier zeer volgeschreven bladen; de nieuwe aantekeningen heeft hij door

populari bachantibus omnibus, et oppresso magistratu, cui quibusdam in locis vix ante triduum fidelitatis iuramentum renovant. Delfenses autem adhuc in ambiguo haerebant, quod undique Hispanorum praesidiis cincti metu in officio continerentur. Vix creditura est posteritas, quanta rabie cives ipsi in templa, divorum imagines, sacrosancta altaria, monasteria, religiosos et omnes denique ecclesiasticos desaevierunt.

Gaudae praefectus, dominus Swietenus 24 Junii Guardianum Minoritarum ¹⁾ pedibus protrahi fecit per terram longo spatio; fratres vero Hieronimianos eodem die miris modis excruciat, priorem monasterii et juniorem quempiam fratrem, cum nudis corporibus diu per vepres spinasque miserandum in modum egisset, demum occidi imperat; qui singulari constantia mortem oppetentes, incredibili splendore vultus et suavi hilaritate martyrii palmam etiam post mortem sibi gratulari videbantur, mirante et stupente tota civitate; tyranno illo Swietensi postmodum in tanta inopia decedente ut liberis ejus vix panni superfuerint quibus verenda tegerent, quamvis ipsorum pater, etiam splendido patrimonio, tamen ex calicibus aliisque

de verschillende letters van het A. B. C. onderscheiden en in den ouden tekst bij kantteekening aangeduid, hoe hij de bijvoegselen daar ingelast wil hebben. Maar omdat de schrijver zijn werk niet voor de pers had bestemd, is de verbinding van het oudere met het nieuwere niet altijd even duidelijk en juist aangegeven. — Zoo waren te dezer plaatse een paar regels geschrapt en door bijvoegselen verbeterd; doch de haastige pen had verzuimd na „Gorcomium” ook de woorden „Roterodamum, Schiedamum, Flardingia” door te halen. Dat deze laatste hier stellig weg moeten vallen blijkt uit het vervolg, waar de schrijver getuigt, dat eerst later, toen Alva de Spaansche bezettingstroepen alle naar Bergen deed oprukken, *Rotterdam, Schiedam en Vlaardingien* in de macht der Geuzen vielen.

1) *Antonius Musculus*, Gorinchemmer, klein van gestalte, doch groot van geest en welsprekendheid. Men verhaalt, dat het getal zijner toehoorders bijwijlen wel drie- tot vierduizend menschen beliep. J. Walvis Beschrijving II, bl. 117.

vasis ecclesiasticis tantum auri pondus coegisset, ut ducenta millia florenorum excedere putaretur. Verum tunc et toto hoc bello deinceps infinities patuit, divitias ita partas similes esse luporum pellibus, quae si cum aliis vestibus eadem arca condantur, primum illas deinde etiam seipsas consumunt.

Leidae autem erat monasterium Dominicanarum, ubi ex antiqua religionis illius disciplina strictissime vivebatur. Ibi anno praeterito in profesto Nativitatis S. Johannis Baptistae, eodem scilicet die quo hoc anno templum illud profanatum est, cum Religiosae de media nocte ad horas suas canendas in odeum convenissent, subito portula per quam ingressae fuerant tribus vehementibus ictibus ita pulsabatur, ut, omnibus a psalmodia tacentibus atque suppliciter Deum orantibus et nemine ad portulam reperto, facile constaret, maligni daemonis terrorem fuisse, qui ex invidia religionis et divini honoris, nec non cupiditate terrendi homines atque bis miseros faciendi, hujusmodi clades ante eventum praenuntiare solitus est, ubi ex certis signis eventura esse cognoverit. Satis constat quod cum, in eadem urbe templis profanatis, portam Hoochwoerdanam refringerent, quam magistratus Catholicus claudi jusserat, ut in monasterium Minoritarum desaevirent, quod in insula quadam Reni haud procul a muris situm erat, — quemdam praecessisse (sic) qui imaginem caedemonis in velo depictam oblonga in hasta praeferret, ita ut nec ipsi dissimulare possent, quem potissimum duce in hujusmodi facinoribus sequerentur.

Alckmariae ¹⁾ quoque in Noort-Hollandia eodem Praecursoris Domini profesto Minoritarum monasterium invadant,

1) Vergelijk J. Walvis, Beschrijving der stad Gouda, II, bl. 198, G. Boomkamp, Alkmaar en deszelfs Geschied., bl. 180 en C. Thielmans, Seraphische Historie van 't Leven van Sint Franciscus en van de Gecanoniseerden en Gebeatificeerden in die Ordres enz. enz. te Loven, 1626, 2 d. folia.

fratribusque illudentes chordis suis, quibus ex instituto Ordinis cingebantur, eos trahunt, prodicionis accusant, arma atque tormenta bellica apud ipsos inventa mentiuntur, literas item prodicionis ipsis affingunt; verum cum hujusmodi figmentis parum se proficere viderent, quod de mendaciis illis omnibus constaret, veriti ne ab iis civibus, a quibus fratrum innocentia verbis defendebatur, etiam vi facta eriperentur, continuo eos Enchusam, perditissimorum nebulonum in illo tractu nidulum, deducunt, ubi in custodiam traduntur apostatae cuidam sacerdoti, Gerardo de Berkenrode denominato, qui hujusmodi negotiis ab Auraico expresse fuerat praepositus. Hic perditissimus homo, cum ad praefectum monasterii *Danielem ab Arendonck* accessisset, ex capsula quadam majorem formulam (: hostiam vocant :) profert et rogat utrum ille ipsius Deus esset, quem hactenus coluisset. Cui pater praefectus (: guardianum vocant :) : „Si a sacerdote debite concecrata est, Deum, inquit, et Servatorem meum agnosco”. Tunc ille, moto per irrisionem capite : „Haec, inquit publica confessio vobis cras publicae mortis caussa erit.” Erectoque patibulo ante praetorium pronunciataque sententia, ut postridie propriis suis cingulis strangularentur, in domum cujusdam haeretici praetorio propinquam custodiendi abducuntur. Ubi noctem in orationibus consumentes et invicem rite confessi, ab admirabili illo guardiano ad gloriosum martyrii certamen animantur. Sanctissimus enim senex non tam angebatur proprio periculo, quam metu ne quis suorum a sanctissimo proposito exideret. Mane autem inter quintam et sextam adest apostata ille Berckenrodus et fratrem ipsorum laicum *Adrianum Gaudanum* magno conatu senem aggreditur, vitam promittit si socios suspendere velit (: ita diabolus animam magis quam corpus ambit occidere :). Ille vero admirabundus : „Egone, inquit, patrem meum ac fratres meos suspen-

derem? Nequaquam". Quare provocatus tam libero responso Gerardus apostata ipsum primum, fratribus cum laetitia valedicentem, de proprio cingulo suspendit. Quem praefectus monasterii subsequitur, qui inter eundum ter Psalmi 36 priores versus alta voce recitarat. Deinde frater *Cornelius a Diest*, qui monasterio foeminarum Sanctae Clarae Alcmariae praefuerat, educitur; qui tanquam agnus innocens os suum non aperuit, sed interiore mente tacitus Deum orabat. Post quem pater *Joannes Nardensis*, monasterii sacrista,¹ incredibili alacritate scalas conscendit. Demum frater Ludovicus Voets, quia juvenis erat, postremus producit, ut aliorum calamitate motus fide sua decideret; verum charissimos fratres suos pendentes conspicatus, martyrii desiderio incensus clamabat: „Ocius, ocius me quoque conficite". Quare et reliquis adjunctus est. Eodem autem illo die, Sancto Johanni sacro, patibulo deponuntur et extra portam in aggere sepeliuntur, ita ut levi cespite obruti maris accessu aquis tegerentur, quae aliquot diebus cruentae supra ipsorum reliquias apparuerunt; visaeque quinque nocturnae faces, terraemotusque perceptus et vox instar tubae audita: „Slae doot, slae doot!" quod tantumdem valet atque: „Occide, occide! Vindica Domine sanguinem servorum qui effusus est". Remanserat autem in monasterio Alcmariense junior quidam religiosus, custodiae monasterii deputatus, nomine *Engelbertus a Terburch*, laicus. Hic ne a tam glorioso consortio disjungeretur ab ipsis Alcmariam recurrentibus corripitur, et, sacra vasa aurea argenteaque ejusdem monasterii ut proferat, jubent; recusantem e columna manibus suspendunt et sub axillis poplitibusque candelis adurant. Exinde in scamno quodam colligatum extendunt et infusorio in os ejus ingesto foedam suam urinam ipsum absorbere faciunt; deinde haud procul Amsterdamo deductum incendio necant.

Sed nec cum *Gorcomiensibus Minoritis* ¹⁾ mitius actum est. Orta enim in illa urbe seditione, duodecim professi illius monasterii fratres cum uno novitio in arcem ad praefectum catholicum confugiunt. Sed 13 Julii [sic] expugnata arce omnes in teterrimum carcerem conjiciuntur, cum *Leonardo Vechelio* ejusdem oppidi pastore, et *Nicolao Popelio* Sacellano et *Godefrido Dunao* saeculari sacerdote, viris admodum probis. De media nocte ex superliminari carceris proprio cingulo suspendunt monasterii praefectum *Nicolaum Pyck*, Gorcomio honestis admodum natalibus oriundum, juvenem adhuc, sed insignem virum; qui nequaquam adacto laqueo cum aliquamdiu pependisset, abrupto fune decedit, ut putabatur mortuus, haereticis accurrentibus et faciem ejus calcantibus et crucem per ignominiam fronti gloriosi confessoris inscribentibus. Vicepraefecto vero *Hieronimo Werdano*, qui insignis orator haeresim pro concione validissime saepius oppugnat, bombardam, ut displosuri, in os ingerunt atque, ut nunc blateret, cum verberibus ingeminant. Caeteros quoque fratres habitu sacro spoliant et flagris ad sanguinem ita caedunt, ut cum postea Brielam nudato corpore adveherentur, haereticorum vulgus clamaret, eos morbo Gallico laborare. Omnes autem, postquam capti fuerant, die 27 [sic] scilicet Julii navibus impositi Brielam comiti Lumayo donativum mittuntur. Qui baculum manu gestans et verbera singulis ingeminans eos velut canes ante se agebat et prope portam ad patibulum deducit, jubetque gressu retrogradu circuire patibulum, et litanias canere genibus flexis, Lumayo cum baculo ingruente, si quis submissius caneret. Inde in civitatem ducti eadem circa patibulum in foro positum repetere coguntur et demum in tam foetidum locum inclusi sunt, ut nisi a quibusdam

1) Zie Archief v. d. Geschied. van 't Aartsbisdom. Utrecht, Dl. XIII, bl. 297.

commiseratione tactis educti inde fuissent, foetore omnes periissent. Ducti autem atque reducti aliquoties ad praedictum patibulum, sequenti die a duobus concionatoribus examinantur, quorum unus potator et truculentus, alter vero doctior et mitior videbatur; verum utrique eorum egregie a praeclaris Christi confessoribus os obstructum est. Tertio demum die quidam a Gorcomiensi magistratu missus adest, testimonium innocentiae captivis ferens eorumque dimissionem a Lumayo postulans; verum cum nihil obtinere posset, etiam fratres guardiani carnales duo adveniunt idem petituri. Verum cum aliter id impetrare non possent, nisi Pontifici Romano Christi confessores renuntiarent, guardianum fratrem suum adeunt et, ut Pontifici ore saltem renuntiet, suadent. Cumque sanctus pater id nequaquam se facturum testaretur, excan-
descentes fratres dicunt: „Imus igitur ad carnificem, ut te in carcerem reducat”. Quibus ille: „Ego ad Dominum Jesum proficiscor; vos valete, expectaturi illam aeternam mortem; mea vero mors, quam vos ignominiosam putatis, cito vitam largietur aeternam.”

Digressis illis pastor Gorcomiensis tam crudeliter virgis caeditur, ut etiam circumstantes haeretici carnificem monerent ut mitius ageret; sed, „Nequaquam, dicebat fortissimus athleta, a flagris cesset, ego enim hoc libens pro Christi nomine fero, cum isti aculei non tantum non sint molestiae sed etiam solatio”. Exinde vero pater guardianus placide paululum obdormivit usque in horam noctis secundam, cum a carcifice excitatur; cui pater: „Libens tecum ibo, cum sanctissimae Dei voluntati resistere nec possim nec velim”. Cumque extra civitatem omnes educerentur, frater quidam junior ipsorum congregationis, natione Walo, custodes portae Gallice compellat; a quibus supplicio subtractus est, ea conditione ut apud ipsos stipendia faceret. Qui tamen postea 27

Septembris ab eodem Lumayo proditionis insimulatus reste suspensus est. Sed alteri cuidam admodum adolescenti et nondum professo ob aetatem parvitum est. Reliqui vero omnes extra portam in monasterium Ruggense, ordinis S. Augustini Canonicorum Regularium, educuntur, in ejusdem monasterii horreum, quod cerevisiariae coquinae adjunctum erat; ibique primus ex transversis horrei trabibus suspenditur insignis ille pastor Gorcomius, et post eum pater guardianus, deinde frater Hieronimus Werdensis, peregrinus Hierosolymitanus, cum prius suos egregie ad martyrium animasset; in cujus brachiis cum peregrinationis notas animadvertissent, conclamant multi, pedes ipsi praecidendos, quibus tam nefarium iter confecisset; quibusdam vero reclamantibus quod praecisis pedibus scalas conscendere non posset, ait S. pater: „Imo, „pedes omnino praecidite, ut patiar pro Eo, cujus pedes „pro me in cruce confixi sunt; quantum ad incommodum „quod alligatis, vos brachiis vestris me facile tantillum „levabitis ut laqueus gutturi inducatur”. Verum morae omnis impatientes protinus eum suspendunt. Cui adjungitur frater Willehadus, Danus, octuaginta annorum sacerdos et ob religionem ex Dania profugus; quem sequuti Nicasius Joannis Hesius, theologus, Theodoricus Emdenius praefectus virginum tertii ordinis apud Gorcomienses, Antonius Hornaer sacerdos et concionator, Godefridus Mervel sacrista, Franciscus Rodius Bruxellensis concionator, Petrus ab Ascha laicus professus et demum Cornelius a Wijck, familiaris fratrum eorundem. Astabat tum forte supprior Ruggensis Joannes Oosterwijck, religiosarum sui ordinis olim praefectus, qui saepius haereticorum manus evaserat, sed visa Sanctorum Martyrum insigni constantia et gloriosa victoria, exclamat: „Nunc coelum iis apertum est; ego quoque volo ingredi; suspendite me cum Sanctis illis”. Quod etiam factum est.

Ecce quomodo perit justus, quasi Deo non sit dilectus, cum tamen praetiosa in conspectu Domini sit mors Sanctorum ejus.

Veras tantorum virorum effigies ut magnum thesaurum hic damus. ¹⁾ Corpora horum Sanctorum, postquam plerisque adeps esset exsecta, projecta sunt in grandem foveam, quam effoderant in ejusdem monasterii horreo, quo cespites condi solent, parvo admodum intervallo ab ejusdem monasterii piscina, ibique delituerunt usque ad initium fere anni 1616, cum effossa fuerunt tali occasione et modo :

Archidux Albertus in familiari colloquio ostenderat se magno desiderio harum reliquiarum teneri. Quod audiens Everardus Botterus ²⁾ Ultrajectensis agit cum quodam ho-

1) De afbeeldingen ontbraken.

2) *Botter* is een zeer aanzienlijk geslacht, dat van de heeren van Arkel afstamt door Hüge Botter, heer van Biddersloot en Blokland in den Alblas-serwaard. Door zijne vrouw Hendrike, dochter van Diederik van Amersfoort, werd gemelde Hüge in het eerste vierdel der 12^e eeuw ook gegoed in het Sticht. In de 15^e en 16^e eeuw komen de Bidders veelvuldig voor in de stad Amersfoort o. a. in de betrekking van secretaris der stad. Doch in November 1569 geraken wij ook in kennis met Jan Botter van Snellenborg, schepen der stad Utrecht. Misschien is Jonker Evert Botter, dien wij hier in den tekst ontmoeten, een zoon of neef van den Utrechtschen schepen en als zoodanig de erfgenaam zijner goederen; of misschien heeft hij met zijne echtgenoot, vrouwe Ida van Mierlo de bezittingen geërven van Mr. Adriaen van Mierlo, die in 1557 als procureur te Utrecht voorkomt. In allen geval schijnt Jo^r Evert een geboren Utrechenaar te zijn, die tegen het einde der 16^e eeuw voor den hatelijken druk der Calvinisten de wijk nam naar Opper-Gelder, waarom hij zich later „natione Geldrus” noemt. Doch toen na de sluiting der Unie van Utrecht, onzaliger gedachtenis, alle Katholiek leven in de hoofdstad van het Sticht werd onderdrukt en de kerken van hare schatten werden beroofd, was Evert Botter bij de hand, en wist onder anderen heel den kostbaren reliekenschat van den Dom voor twee duizend gulden in bezit te krijgen. Aan menigen vromen vereerder deelde hij van dit rijke bezit zijne geschenken uit, onder anderen ook aan de aartshertogen Albrecht en Isabella. Dit gaf straks aanleiding tot de hier verhaalde reliekdeling der III. Martelaren van Gorcum. Of Jo^r Evert toen reeds zitting had in 's koningsraad en in de rekenkamer, of wel dit dubbel ambt als belooning voor het hooggewaardeerde werk ontving, moeten wij in het midden

mine plebejo, sed satis gnavo, Petro Gerardi, bibliopecto Coloniensi tunc commorante Ultrajecti, ut Brielam naviget et experiatur, si quomodo aliquid inde posset effodere. Erat autem monasterium Ruggense plane destructum, ita ut locus sepulturae sub dio esset in aperto prato. Leprosarium tamen aedificatum erat in diversorio mulierum dicti monasterii. Quod ingressus dictus Petrus offendit casu apricantem quamdam vetulam, cum qua instituens colloquium, allata etiam vini amphora illam semi inebriat. Quae fatetur se praesentem fuisse, cum dicti religiosi suspenderentur et sepelirentur. Et obtinuit ab eadem Petrus, ut obambulans per dictum pratum pedis suppositione ostenderet de longe observanti locum, ubi servabantur. Quod et fecit. Quem visitans Petrus, offendit terram isthic subsedis ad aliquam profunditatem, putrefactis scilicet Sanctorum corporibus. Unde ad leprosarium regressus cognoscit ex anu illa, quod filium haberet adolescentem, Leonardum Theodori nomine. Cum hoc agit, oblati 60 florenis, ut de nocte, se praesente, dictum locum foderet. Ubi saccum satis capacem reliquiarum implet et ad Botterum defert. Qui cum illas Archiduci obtulisset, insigni honorario donatus est. Reliquias vero Bruxellas allatas duobus feretris condidit et generali omnium religiosorum et cleri saecularis processione in monasterium Minoritarum Bruxellense deferri iussit; ipse vero, quia adversa valetudine processionem comitari nequibat, e duobus diversis locis illam praetereuntem summa voluptate spectavit. Haec res cum venisset in notitiam R^{di} domini vicarii Philippi Rovenii, agit cum eodem Petro, ut iterum ad eundem

laten; maar bij zijn dood, die vóór 18 April 1629 inviel, bekleedde hij die beide aanzienlijke posten. Zijne weduwe overleefde hem en kwam op hooger leeftijd in nadere aanraking met de vrome Joanna van Randenrade, in wier levensverhaal zij vermeld wordt. Zijn zoon Mathias werd lid van Jesus' Gezelschap.

locum redeat et oblato ampliore salario denuo per Leonardum fodi faciat et plura auferat. Quod ille circa festum Nativitatis Dominicae obscura et longa nocte strenue fecit et longe majorem cumulum ossium repperit. Omnia tamen fere erant comminuta, quod loco humido et juxta piscinam putrefacta essent etiam capita, ex quibus tamen nonnulla suas maxillas cum ordinibus dentium adhuc integris habebant.

Lumayus 20 Octobris Schoonhoviam veniens, contra fidem datam atque obsignatam templa profanat, sacerdotes nonnullos caudis equorum alligatos per plateas agi jussit, donec eliso cerebro animam redderent. Quo spectaculo se supra modum delectari profitebatur; talis haereticorum clementia. Erat juxta Schoonhoviam insigne monasterium Canonicorum Regularium *den Hem* dictum a forma pernae, quam praefert ager circumfluente Lecka flumine, ubi illud primitus constructum fuerat. Hujus monasterii religiosi orto tumultu Schoonhoviam confugerant. Ex his Lumayus statim eadem nocte trucidari facit Theodericum Gerardi; ¹⁾ in vincula conjicit Cornelium Simonis Thaey, decimum sextum illius monasterii priorem, honestis natalibus Schoonhovia oriundum, et Wilhelmum Cruyckium Gaudanum, qui rectori monialium S. Agnetis Amsterdami socius datus fuerat et sexto Julii ad suum monasterium rediens superior electus fuerat, et Cornelium Reyneri Schoonhovium, sacerdotes et ejus monasterii religiosos; qui variis tormentis dire excruciatii sunt a Lumayo et tandem ad furcam damnantur; et cum 22 Octobris ad eam ducerentur, in via dictus prior a suis cognatis gravi lytro redimitur solus, aliis duobus juxta pontem lapideum ad forum oppidi ex

1) Omstandig gewag van dit een en ander wordt gemaakt door J. Walvis in zijne Beschrijving van der stad Gouda, II, bl. 192 vv. Vergelijk J. J. Dodt van Flensburg, Archief II, bl. 119 en H. v. Berkum, Beschrijving der stad Schoonhoven, bl. 437 en 445 vv.

nuce suspensis. Agebat in sancta illa congregatione sacristam Jaspars Arnoldi, Diftacensis e Clivia. Hunc Lumayus Schoonhovia Gaudam migrans secum abduxit et statim ex antenna navis suspendi atque in fluvium Ysalam projici mandavit.

s'Herenbergius quoque comes cum Zutphaniam occupasset, miserum in modum in Minoritas desaeviit. ¹⁾

Summopere tamen notandum, quod dum haec tam atrociter in Catholicos designarentur, rebellium Ordines generalem conventum suorum Dordraci indixerant, acturi de moderandis tribus, ut dicebant, hujus belli caussis, immoderatis scilicet exactionibus, militum (:praesertim Hispanorum:) insolentiis, et demum de libertate religionis. Quo cum etiam venisset Philippus Marnexius, dominus Sanctae Aldegondae, de speciali mandato principis Auraici, de posteriore membro ita in publico conventu edixit, sicut postea typis evulgatum est: Praeterea declaravit dictus dominus commissarius (:Marnexius:), intentionem Suae Excellentiae (:Auraici:) esse, ut servetur libertas religionis tam Reformatae quam Romanae et quod utriusque professores, designatis a magistratu templis vel capellis, libero exercitio potiantur absque ullo omnino impedimento et quod ecclesiastici sine ulla molestia in statibus suis perseverent, nisi inimicos publicae quietis seipsos praebuerint; et haec omnia donec generali Ordinum Belgicorum conventu aliter statutum fuerit. Quae Marnexii declaratio unanimi consensu Ordinum ibidem existentium fuit acceptata, in larvam scilicet suorum

1) Christiaan van Adrichem, de hoogst verdienstelijke biechtvader der Nonnen van Ste Barbara te Delft, heeft achter in zijn geschreven Martyrologium onder de rubriek *De Novis Martyribus* ook het volgende opgeteekend: „Anno 1572 Pater Gerardus Wolff, generalis minister tertii Ordinis S. Francisci, Zutphaniae a Geuseis dire afflictus, expiravit sub patibulo.” (Dodt v. Flensburg, Archief II, bl. 119).

scelerum, cum nihil magis quam de oppressione Catholicorum cogitarent; sacerdotes in modum plane miserandum tractabant, ut ex praemissis videre est. Imo Auraius, ut fucum Catholicis faceret et Amsterdamenses, quos magnopere ambiebat, in suas partes traheret, nomine Regis edictum promulgat, quo libertatem religionis tam Catholicae quam Calvinianae sanxit, poena furcae in impediens promulgata. Verum cum tali schemate Amsterdamenses parum moveri cerneret, cito ad ingenium rediit; cujus sui complices bene gnari, edictum illud nihili fecerunt. Statim enim per omnes civitates edicunt, ne amplius proessio nisi intra ecclesiae ambitum celebretur, mox vero ne Eucharistia ad aegros solemniter deferretur vel campanae pulsarentur, denique pertaesi particularium hujusmodi interdictorum, in ecclesias involant, imagines confringunt et sacra omnia violent.

Cum vero nullus, qui rebellantibus praeesset, inveniretur praeter Lumayum, et is contra fidem datam ubique grassaretur, militesque illius passim, more capitis sui, ut tyranni grassarentur, jamque Albanus recepisset Valencienas et Montes Hannoniae, veriti Hollandi ne jam ipsi potirentur, convenientes Dordraci ¹⁾ evocant Auraium eique subsidium bellicorum sumptuum addixerunt 100000 florenorum; quam pecuniae summam ut conficerent omnes ecclesias spoliarent, arram sacrilegii suae rebellionis dantes, et insuper duodecimum denarium (:ut vitarent nomen decimationis:) bonorum mobilium et centesimum immobilium corrogant. Verum cum nec sic conficere possunt, censum indigenarum faciunt, ita ut cujus bona 100 florenos valerent vel amplius, pro singulis centenariis hebdomadatim conferrent unum stuferum.

1) Over de eerste vergadering der zoogenaemde Staten van Holland, den 19 Juli 1572 te Dordrecht gehouden, zie Backhuysen van den Brink, *Nederl. Rijksarchief*, bl. 9 vv.

Deinde etiam aggravantur impositiones in omnia comestibilia. Haec tam pulchra fuerunt inauspicatae libertatis initia, quae cum tempore in crudelem hanc et intolerandam tyrannidem creverunt.

Dum Calviniani secundum sanguinariae suae sectae morem ita tractant ecclesiasticos in urbibus quos occupant, Hispani qui Roterodami atque vicinis in locis in praesidio erant annonae penuria laborare incipiebant; quod, omnibus vel ab haereticis occupatis vel in haereticos propendentibus, frumentariae subvectiones impedirentur. Ferdinandus Toletanus Roderico Sapatae, qui Hagae cum duabus cohortibus in praesidio erat, imperat ut cum iisdem Amstelodamum properet, frumentariam rem expediturus; ipse interim alias duas cohortes in loco decedentium Hagam mittit. Rodericus igitur per Wilsvenensem aggerem Soeterwoudanosque campos ad aggerem Renensem cum pervenisset, custodiae cujusdam pontis, juxta Alphyn pagum siti, *die Heymsbrugge* vulgo vocant, aliquot Hispanis relictis, ipse per bituminosos agros, *die venen* dicuntur, Amstelredamum properat, fugatisque hostibus, qui cum quadringentis militibus et magno rusticorum numero iter ejus intercludere tentabant, eodem die pervenit ad pagum quendam Amsterveen dictum, uno tantum miliari Amstelredamo distantem. Suppeditatoque ab Amsterdamensibus frumento, pulvere tormentario aliisque necessariis per aggerem Sparendammensem juxta Harlemum Hagam regredi constituit, quod via qua venerat variis ponticulis esset impedita et insuper, illis detectis ab hoste, multis locis occuparetur. Quare postridiè summo mane antequam hostes et alteram viam ipsi praeiperent, iter ingreditur. Sed cum Sparendamo pago appropinquat, recognoscit iter ab hoste incessum aditumque pagi munitionibus objectis interclusum esse; sed magna suorum alacritate locum occupat piratamque nominatissimum, Robol dictum, vivum capit,

quem deinde Amstelredamum atque deinde Trajectum sub praesidio custodientium transmittit. Erat ille pyrata unus ex illis, qui cum Lumayo Brielam occuparant, destinaratque ante paucos quam caperetur dies abbatiam ditissimam Rynsburgensem, Ordinis S. Benedicti monialium, prope Leydam in pago ejusdem cum abbatia nomine sitam, expilare, cum mari advectus exposito in littore milite ab eodem hoc Roderico prohibitus fuit, qui eo cum quadraginta Hispanis curru Haga advectus fuerat, quantumvis hostes jam quadringentos milites in littore exposuissent. Rodericus capto Roey-bollo pago illi praecipit ignem injici, quod oportuno loco situm Harlemenses munire constituissent, ut Hispanis, qui in Hollandia adhuc erant iter Amstelredamum atque inde Ultrajectum versus interromperent et quasi obsessos haberent. Inde igitur digressus et juxta Harlemum ad oceani littus delatus ut facillimo atque compendioso admodum itinere Hagam regrederetur, munitiones Santfordensem atque Catwicanam fugatis praesidiis expugnat et incolumis nemine suorum amisso Hagam rediit, atque inde cum duabus aliis Hispanorum cohortibus multoque frumento Roterodamum proficiscitur atque propugnaculum Overschiedanum intercipiens Hagam regreditur.

Interea dux Medinae Celi, qui jam ex Hispania solverat et mille sexentos Hispanos milites sub praefectura Juliani Romerei tribuni legionis Siculae adducebat, cum ex adverso portus Oostendani in anchoris constitisset, didicit Fessingenses rebellasse. Quare consensu leviori navigio cum Juliano Romereo Sleusam Flandriae portum petit et undecima Junii in terram egreditur; majora autem navigia numero undecim, quae eundem portum intrare non poterant, ibidem quatuor diebus in anchoris constiterunt. Quo tempore viginti tres naves onerariae praegrandes Lisbona advectae et juxta Hispanorum naves iter

habentes Flessingam deferuntur, ubi continuo per hostes publicatis mercibus occupantur, quod ad Amsterdamenses aliosque Catholicos pertinerent. Solverant quidem ex Hispania antequam eo nuntius rebellionis Zelandorum pervenisset; verum summa gubernatorum negligentia si non perfidia in hostium manus inciderunt, qui facile de rebellionem inquirere et Middelburgum appellere potuissent, sicuti postridie Hispanorum classis fecit, quae Flessingam praetervecta et frustra ab hoste tormentis appetita nullo incommodo Middelburgensem portum tenuit.

Dux Medinensis cum Albano Bruxellis congressus nequaquam induci potuit, ut gubernatoris officium acciperet, quandoquidem is rerum status esset, ut viro militari magis quam politico indigeret, communique consensu Albanus ad gubernacula mansit, Medinensi privati militis conditione regi operam navaturo.

Obsidebatur adhuc, sicuti diximus, in Montibus Hanoniae Lodovicus comes cum mille quingentis Gallis et mille Walonibus peditibus; qui animadvertens Albani vires in unum contrahi ut ex omni parte urbem cingerent, quosdam in Galliam emisit, qui dominum Genlisium hortarentur, ut cum milite, quem collegerat, propius accederet et urbem intraret, priusquam Albani miles aditum intercluderet. Miserat quidem Albanus legatos in Galliam regique monstrarat, quam saepe rex Hispaniae non contemnenda auxilia ipsi submisisset, quibus fretus de hoste trophaeum erexisset; petere se rursum ut Catholicae religionis respectu inhiheret, ne miles in Galliis a Genlisio collectus in Belgium subsidio rebellibus duceretur; verum nihil obtineri potuit, rege causante vires Huguenottarum, qui nequaquam ipsius mandatis, sicuti par erat, obedirent. Omitto quod ipse bonus et pius ac vere Catholicus princeps, sed adhuc juvenis, impediabatur per quosdam suos consiliarios, qui ex re Francica puta-

bant, si bellum in finitimis regionibus alerent, quo se suaque extra periculum haberent, pernicioso et impio penitus consilio, principibus tamen hisce temporibus valde solemni et materia status dicto; nam, ut omittam hoc nequaquam esse ex charitate fraterna, quae naturali atque divina lege non alia proximis inferri jubet quam quae nobis vicissim praestari velimus, etiam singulari respectu Deum offendit, quod haereticis contra Catholicam et Apostolicam religionem auxiliari singulari poena a divina iustitia semper vindicatum esse omnium temporum historiae manifesta fide convincant. Porro regnorum principumque tranquillitatem esse a divina providentia, nemo negare poterit, nisi a Deo Omnipotente res humanas negligi asseveret. Verum contraria opinio ex doctrina Macchiavelli multorum et praesertim Gallorum animis tam alte insederat, ut nihil ab Albano obtineri potuerit.

Decima septima igitur Junii Genlisius Belgium ingreditur cum septem milibus peditum et octingentis equitibus. Ferdinandus [sic] autem Toletanus, Albani filius soluta obsidione hostibus obviam eundum esse censuit; metuebat enim, ne si Montes Hannoniae intrarent viribus in tantum auctis vicina oppida etiam in deditionem redigerent. Quodsi accederent et eae vires quas princeps Auraisius cum Montensi comite in Germania colligebat, cuivis perspicuum erat universum Belgium in summum discrimen adduci. Quamvis enim non plus quam quatuor millia peditum et mille equites in regio exercitu censerentur, divino tamen auxilio et caussae suae iustitia fretus iter ingreditur et haud procul Sⁱ Gislaini oppido in pago quodam Euterrage dicto cum hoste configit et incredibili virtute Juliani Romerei, qui citatis equis Bruxellis advenerat ut pugnae interesset, victoria potitur omnibusque fere occisis et Genlisio capto in castra sua ad obsidionem Montensem revertitur. Albanus autem omnibus viribus

in Hannoniam intentus mandat Hispanis, qui in quibusdam Hollandiae urbibus hibernarant, iis relictis, compendiosiore quantum possent itinere, in Brabantiam et in castra Montensia transirent, non dissimulando certe errore, cum ut tantulis copiis exercitum augeret, eas urbes Hollandiae inimico exposuit, quas post aliquot menses multo sanguine recuperare non potuit. Discedentibus enim Hispanis Roterodamenses, Schiedamenses, Vlardingenses et Delfshaven portus hostem incontinenti recipiunt, quos et Delphenses qui hactenus ambigui steterant sequuti sunt, recepto quodam Bartholento cum rebellium copiis; quae tamen singula loca difficilioris expugnationis et majoris praeiudicii propter locorum situm erant, quam Montes Hannoniae. Attamen etiam illarum civitatum incolae tam propensis animis erant in haeresim, ut nulla alia re quam Hispanorum praesidio in officio continerentur. Porro huiusmodi violentum imperium diuturnum futurum fuisse, asseverare non ausim; certe necessum erat, ut tota Hollandia ob peccata sua puniretur.

Insuper Albanus edictum proponit, quo iubet, ut omnes rebellantium civitatum incolae, qui pro rebellibus censi nollent, easdem desererent et in eas urbes migrarent, quae partes regias sequebantur; quo edicto ex singulis fere urbibus optimates et praesertim qui adhuc in magistratu erant gravi cum periculo et facultatum suarum manifesto dispendio diffugiebant. Memini a multis inquisitum, quam ratione Albanus motus fuerit quod huiusmodi iussiones ex re principis sui futuras putarit; spes enim non modica erat, Catholicis et praesertim iis, qui in magistratu erant, manentibus, rebelles, qui fere in singulis civitatibus ex infima plebe et nullius aestimationis homines erant, ad officium revocari posse, ubi panicus ille tumultus et popularis impetus paulatim resedisset. E contrario vero illis diffugientibus et sponte

magistratu abeuntibus liber introitus et expeditae rerum habentiae ita haereticis relinquebantur, ut optandum foret, reductis aliquando sub principis sui obedientiam hisce regionibus, haereticos aliquo stratagemate impelli posse, ut simili modo sponte sua abirent et urbes intestino malo purgarent. His accedebat, quod illi qui hactenus dubii fuerant, utrum rebellibus se applicarent, an regiis partibus adhaererent, et nunc patrimonii sui desiderio, spreto Albani edicto, remanebant jam pro hostibus se haberi putantes rebellibus se adjungebant et eorum vires non modica accessione firmabant. Certe cum et nos huic edicto obtemperare volentes in Brabantiam nos contulissemus, hoc risu etiam a cordatioribus Hispanis excepti sumus, quod regi quidem fideles sed parum sapientes nos esse affirmarent. Hisce rationibus plane adducor, ut credam etiam tum inter Albani consiliarios complures fuisse, qui improbis hujusmodi consiliis rebellium partes foverent et contra regis sui commoda gubernatorem impellerent, optima quidem et inconcussa fide virum, verum bello potius quam pace imperare (:ut saepe apparuit:) aptum, insuper et extraneum et locorum morumque nostrorum minus gnarum. Hoc profecto affirmare possumus, quod cum religionis et principis nostri caussa profugi in Brabantiam venissemus, odio nos ab omnibus fere habitos, etiam ab iis qui rerum potiebantur; jam tum enim eorum animi in eam rebellionem propendebant, quam postea pace Gandavensi toti mundo manifestarunt, adeo ut nequaquam nobis crederent, si quando de haereticorum crudelitate et perfidia oculati testes nonnulla referremus. Alioqui etiam ipsi Brabanti, homines vani et sicut est in proverbio, tota vita stolidi, in tantam arrogantiam elati erant, eo quod gubernator totius Belgii in ipsorum regione tanquam regiarum ditionum meditullio stabili lege consideret et meliora munia finitimis meliusque cognitis potissimum

demandaret, ut Hollandos eorumque regionem nullius pensi aestimarent, pernicioso et ridendo (:sicuti superbiorum fere omnia:) consilio, ut postea eventus docuit et progressus horum annalium, Deo dante, clarissime demonstrabit. Verumtamen divina bonitate effectum est, ut haec ipsa, quae hujusmodi praevaricatores in perniciem Catholicorum machinabantur, in commodum eorum redirent. Nam si in Hollandia remansissent, plurima pati vel etiam agere debuissent, quae contra religionem, propriam conscientiam et principis sui commodum tendere scivissent; unde divina gratia recedente forsitan etiam circa fidem postea naufragassent, cui hac persecutione tolerata firmissime conjungebantur, quod ea fere sit humani ingenii ratio ut ea potissimum amore prosequamur, quae vel beneficio affecimus vel pro quibus aliqua duriora passi sumus, veluti causa communi jam propria effecta: maxime cum postea per pacem Gandavensem bonis suis postliminio restituti redirent, quod multo graviora illi tolerassent, qui in aedibus suis remansissent, cum quantulumcumque illud dispendium, quod pro justitia subierant, divina Bonitas in tantum etiam temporali prosperitate ipsis reponeret, ut neminem fere eorum postea cognoverim, qui non duplo ditior evaderet, quam unquam antea fuisset. Verum de his hactenus egisse sufficiat.

Ferdinandus Toletanus cum iis Hispanis, qui adhuc in Hollandia erant, de mandato Albani certior factus Hagam se confert, ut inde porro Ultrajectum proficisceretur; ubi consilium Hollandiae et illi Catholici Hispanis se junxerunt, qui relictis patrimoniis suis exilium potius quam infidelitatis erga regem notare subire maluerunt. Fuerunt autem ex sola Haga quatuor millia hominum, ut inde conjicere possis, quantus sit numerus eorum qui ex reliquis urbibus discesserint, ita nudi et omnibus suis derelictis, ut nec duplicia indusia secum

assumere auderent, nonnulli autem fingentes sibi negotii quid ruri esse etiam pallia sua custodibus portarum pignoris loco traderent.

Toletanus igitur cum septingentis curribus Harlemum versus tendit itinere illo quo Rodericus Sapata novissime redierat, expugnatoque juxta Harlemum ad caput aggeris Sparendamensis hostium propugnaculo, hosteque juxta Sparendamum repulso, qui cum duobus millibus militum, quos juxta Bremam in Germania conscripserat, et infinito rusticorum numero iter impedire conabatur, paucis admodum suorum desideratis, Amstelodamum atque exinde Ultrajectum advenit, atque inde Montes Hannoniae contendit.

Dum copiae Albani in unum coeunt res memorabilis in Galliis accidit, quia archithalassus Galliarum Gaspar Collingnius, Hugennottarum antesignanus et per omnes casus nequam, dum pace cum Carolo nono Francorum rege confirmata Parisiis ageret, in platea libellum supplicem ab obvio porrectum dum perlegit, a quodam sedulo per fenestram collimante sclopeto manus ei ita trajicitur, ut per os brachiale concavum globulus delatus ad cubitum erumperet; unde domum relatus regi renuntiare jubet, quid sibi in itinere acciderit. Rex vero novas turbas veritus continuo Helvetios speculatores suos in eam domum transmittit de homine supplicium sumpturus. Verum Collingnius, exulcerato animo, regi Guisianisque, quorum instinctu se petatum causabatur, minitabatur. Re ad Guisianos relata aliquot ipsorum nobiles, inditis sibi larvis, ad aedes archithalassi accurrunt, hominem in lecto gravissime vulnerant seque mortuum jam simulantem relinquere parant, cum unus inferne (: nam in superiore coenaculo res gerebatur :) sciscitatur, an proditor etiam mortuus esset; cumque interfectum asseverarent, illo dubitante, hominem corripuiunt et per fenestram, ut dubitantes cadaver videre

possent, praecipitare parant, cum Collingius casum veritus manum fenestrae admovet; verum ea avulsa et aliquot vulneribus ingeminatis ipsum projiciunt; et in aliorum Hugonottarum aedes delati simili modo ipsos expediunt. Tumultu ad regem delato, concilium proceresque communi consensu judicant archithalassum cum suis jure caesum videri, quod minae in regem projectae essent ab eo qui easdem executioni mandare consuevisset. Incidit haec executio in 24 Augusti, die D. Bartholomaeo consecrato. Re in Belgium relata, insigni voluptate ab Albano in castris tormenta disploduntur, tabescentibus livore rebellibus, qui promptissimo conjuratorum spoliati vultu dolorem dissimulare non poterant. Vidimus postmodum Antwerpiae in bursa quemdam ex iis, qui archithalassum sustulerant; verum concurrentibus haereticis, qui in ea civitate jam tum occasionem tumultuandi expectabant, publico abstinere coactus fuit.

Audita hac Collignii in nuptiis Regis Navarrae cum sorore regis Galliarum patrata caede, regina Angliae in tantum exarsit, ut longo tempore legatum regis Galliarum admittere noluerit. Qui demum pluvio coelo eam adiens et admissus sic ab ea compellatur: „An non vides coelum ipsum calamitatem Galliarum effusis lachrimis testari? Equidem aut rex vester crudelis est aut sanguinariis ministris utitur. Plane convenit, ut posthac praeceptum de non faciendo homicidio Decalogo eximatis.” Et non videbat impudens bellua, longe rectius haec dici in se, Catholicorum sanguine nunquam non madentem. Verum cum legatus vivis rationibus demonstrasset regem, nisi praevenisset, similia passurum fuisse, cum regina quod responderi posset non haberet, ut gratiam rursum aliquo beneficio aucuparetur, promisit subsidia se non submissuram Hugonottis. Verum cum paulo post in Angliam appulissent Mongommerius, Vidamus Carmotensis, Segu-

rius et alii nebulones, qui caedem illam evaserant, permisit ut quinquaginta navium classem conducerent opemque ferrent Rupellianis tunc a rege Galliarum obsessis et ad extremam inopiam adductis. Sed Mongommerius postea captus in Francia et Parisios advectus capite plexus est.

Porro Albanus atque Medinensis in castra ad Montes Hannoniae venerant et numero milite urbem undique arctissime obsidebant; cum interea princeps Auraicus, qui magnas copias in Germania collegerat, ut obsessis Montensibus succurreret, in Belgium properans castra ante Ruremundam locat 23 Julii sed absque ullis majoribus tormentis, poscitque sibi tamquam Regis Hispaniarum gubernatori civitatem dedi. Erat ibi in praesidio praetoris Leodiensis Floyonii filius admodum adolescens cum 140 militibus; qui cum civitatem tradere recusaret, Auraicus allato stramine duas portas exurit et quater impressionem faciens amissis suorum 100 repulsus est; quinta vero impugnatione proditione quorundam civium expugnatur oppidum. Victores miserum in modum praesente etiam Auraico in sacra omnia desaeviunt. ¹⁾ In Carthusianorum coenobium delati unum ex patribus Missam solemniter celebrare cogunt, et inter celebrandum verberibus identidem saevissime mulctatum, demum Sacram Hostiam sumere parantem ad ipsum altare confodiunt, tremendisque Christianae religionis mysteriis turpiter et abominande illudunt. Alium quemdam ex patribus solemniter sacra veste

1) Vergelijk hiermede Knippenberg, *Historia Eccles. Ducat. Geldriae I*, bl. 185-86 en de *Godsdienstvriend* Dl. 83, bl. 174 vv. Als men dit een en ander heeft nageslagen, dan zal het wel niemand bevreemden, bij Bentivoglio I, lib. 6, te lezen: Ma la minor miseria di Ruremonda fu l'essere saccheggiata; perche gli heretici con inaudita barbarie mescolando l'uccision con la preda, inerudelirono contro ogni età, e spetialmente in ogni piu efferata maniera contro le persone e le cose sacre.

indutum affigunt cruci, quae in medio ecclesiae supra chororum de more Christiano pendebat, cuique imaginem Salvatoris paulo ante detraxerant, atque ita tamquam ad scopum collimantes tormentariis globulis ad mortem usque trajiciunt; alios decem ejusdem monasterii religiosos crudelissime confidunt. In abbazia vero monialium Cisterciensi in nobiles virgines foedum in modum iis nudis illudentes debachati sunt. In alio vero monasterio foeminarum praepositum earum Joannem Halensem, insignem sacerdotem, ad necem quaerebant Galli, cum is in Germanum incidens et pedibus ejus obvolutus servatus est ab eo, cum habitum suum ipsi dedisset et ipse cucullo ejus dissimulanter vestitus est sociis ridentibus. Priorem Cruciferorum instar canis ferrea catena sub curru vinctum per plateas traxerunt objecto velut cani panis frusto, donec lytro soluto vix dimissus est. E duobus sacellanis Bartholomaeum Venradiensum graviter vulneratum publice in platea transfixerunt, alterum vero Godefridum Stralensem capite inverso in puteum projecerunt, sed statim extractum stipiti affixerunt multumque tortum vix magno lytro dimiserunt. Reynerum Lintrium sacerdotem ante ipsum Venerabile Sacramentum precibus intentum adacto per latus gladio transfixerunt. Paulum, Lindani sacellanum cum Carthusianis occiderunt. Episcopus Lindanus vix, cogente magistratu, eodem die ante meridiem civitate exierat; nihilominus in domum ejus irruentes in bibliothecam praecipue desaevierunt. Ex Regularibus qui in eodem cum ipso monasterio habitabant tres occiderunt; priori in capite vulnerato aurem praecidunt et tempora amputant atque diro lateris vulnere conficiunt; custodem et coquum ferociter mactant. E Franciscanis vero Gorgonium Maldertum praesidem, atque Reynerum post tormenta crudelissima ex trabe suspendunt. Ex praesidiariis vero Catholicis aliquos vestibus Carthusianorum

induunt, easque pulvere tormentario repletas funiculis ignitis barbara feritate absumpserunt, alios alio supplicii genere mactant, ita ut vix pauci ex toto numero evadere potuerint; multaque alia fanda et nefanda committunt. Et haec omnia pro puro putoque Evangelio venditabantur, liberae religionis nomen obtinebant et Hispanicae Inquisitionis exturbatio vocabatur. Profecto mirari saepe cogor, in tantum diabolica caecitate homines dementari potuisse, ut haec tam contraria inter se credibilia videri vellent: multoque magis obstupescere compellor enervem Belgarum stultitiam, qui fidem hisce nihilominus adjungerent. Haec si Catholici vel Hispani fecissent, cogita, quaeso, lector, quid ab haereticis audivissent. Quid, Deus bone! Hoc rei legitimo principi religionem avitam asserenti tyrannis vocatur, nebulonibus vero atque rebellibus aequo, pro enata nudiustertius haeresi haec et multa graviora patrantibus, libertas publica praedicatur. Sed ad Auraicum redeamus.

Is ubi suo more satis in loca personasque sacras haeretica rabie perbacchatus fuisset, tandem copias a se et sororio suo comite Montensi conscriptas in unum cogit et valido exercitu per Brabantiam ad Montes Hannoniae contendit, ut tentaret si obsidionem solvere posset; ex itinere vero Thenas Diestamque et demum etiam ipsam Mechliniam, prodentibus civibus, (occupat). Cum vero Lovanio appropinquaret, cives quidem alacri animo resistere parabant, sed urbs vastissima studiosis dilapsis et nullo praesidio firmata ab exigua manu defendi non poterat, praesertim cum jam Hovensi portae ignem admovisset Auraicus. Unde legatur ex urbe ad ipsum pro universitate Elbertus Leoninus, qui ex eo tempore Auraico ita adhaesit, ut ille ex suorum colluvie neminem videret libentius, eique adjungitur Joannes Wamesius utriusque item juris doctor et pro civitate Oliverius Tempelius et

Hieronimus Winghe senatores. Quibus cum Auraicus exposuisset causam adventus sui esse ut libertas patriae restitueretur: velle se proinde a Lovaniensibus pro amico haberi et juvari, atque Albanum hostem decerni, religionisque libertatem permitti: de hoc ultimo Lovanienses excipiunt et serio, ut omittatur, urgent. Ad quos Auraicus: „Se quidem volente id futurum, verum dandum esse aliquid illis qui sua castra sequerenter.” Ubi notandum, Auraicum vel parum admodum de religione sollicitum fuisse vel proposita, quod verius puto, fraude et culpa in alios derivata Catholicis obrepere tentasse. Cives quidem invitis auribus haec admittebant, sed cum urbe jam semicapta aliud non liceret, his conditionibus Auraicum admittere coacti sunt 4 Septembris. Exinde Teneramundani Audenardensesque in Flandria similiter deficiunt. Auraicus vero in Hannoniam delatus cum frustra aliquot diebus in urbem pervadere tentasset, Albanus, qui interim ab oppugnatione non discedebat sed triginta sex tormentis bellicis muros quatiebat, noctu misso Juliano Romereo cum mille Hispanis sclopetariis castra hostium multis occisis incendit. Unde cum relictis impedimentis postridie discessissent, demum 19 Septembris Montenses deditionem faciunt iis conditionibus, ut Ludovicus Nassovius cum suis in Galliam incolumes abire permitterentur et civibus ignosceretur. Recuperatis in hunc modum Hannoniae Montibus, praesidiarii Galli in Galliam deducuntur et Ludovicus Nassovius cum suis Ruremundam abit. Princeps vero Auraicus Mechliniae tum agebat; verum cognita Montium deditione, relictis ibidem in praesidio quatuor peditum cohortibus et quadringentis equitibus, urbe excedit et in Flandria haud procul a Terramunda consedit et paulo post navibus in Hollandiam trajicit dimisso exercitu retentis tantummodo quingentis equitibus. Erat enim Auraicus natura timidus et imbellis quique

post principia libenter esset, atque proinde parum fortunatus imperator habebatur; quare posterioribus temporibus semper muratis urbibus et hosti minime obnoxiiis se continebat, perfidiis, dolis atque insidiis, artibus ingenio suo peculiaribus et aliorum manibus bellum administrans.

Albanus Montibus receptis etiam Terremundam per Mondragonium recuperat, hostesque incontinentem Lovanio, Diesta, Thenis aufugiunt et novissime etiam Mechliniam deserunt, cum Albanus cum universis copiis urbem obsidere inciperet; unde Hispani Mechlinienses, qui sponte ad hostes defecerant, in praedam vertunt prima die Octobris.

Rebus in Brabantia Flandriaque jam pacatis, Albanus de recuperanda Hollandia Zelandiaque cogitare incipit. Imprimis autem occurrit civitas Goesana in Zuytbevelandia, quae a rebellibus obsessa ad extremum prope redacta fuerat. Interea enim dum Albanus Montes Hannoniae obsideret, Flessingenses atque rebelles in Walachria, eo quod extraneo milite abundarent, qui ex Anglia Scotiaque ab Elisabeth Teudor levi negotio et parvis expensis, bidui enim iter tantum erat, submittebatur et ex Gallia magno numero adveniebat, quod rex Francorum Carolus nonus, optimus et prudentissimus princeps, post sublatum Collingnium Hugonottarum fecem tota passim Gallia exturbaret; adeo ut octo militum millia in sola Walachria insula non admodum lata censerentur. Rebelles optimum censent eos aliquo amandare, priusquam fame vel stipendiorum inopia tumultuari inciperent, occupato praesertim ad Hannoniae Montes Albano cum suis viribus. Occurebat autem imprimis Goesae oppidum, quod in insula situm Antverpiaque ex propinquo imminens, facili negotio et insigni compendio a se expugnari posse putabant; quandoquidem Middelburgum atque Arnemudam, valide munita, non nisi justo exercitu et diuturno tempore expugnare posse viderent. 26 itaque Augusti cum omnibus copiis

suis Flessinga discedunt et quinquaginta navibus in Zuyt-bevelandiam deferuntur, factaque exscensione Goesam obsidere incipiunt, ubi Isidorus Paciecus cum cohorte Hispanorum et paucis Wallonibus in praesidio erat; continuoque factis serratis de more castrensi gyris erectisque gerris murum portamque Imperatoriam dictam tormentis quater incipiunt; quamvis enim muri essent satis validi, nullis tamen prominentibus propugnaculis quibus a latere hostis impeti posset muniebantur, portaeque infirmiores et fossae admodum exiguae neque profundae effecerunt, ut intra triduum magna muri pars prosterneretur et quamvis praesidiarii laborarent ut ruinas reficerent, attamen tam latae erant ut facillimum ascensum hosti praeberent. Insuper et navem laneis saccis contra tormentorum impetum munitam ita juxta muros promoverant, ut milites, qui objectis crassioribus asseribus tuto malum conscendere poterant, superne despectarent quatenus Hispani interius hostium irruptioni opposuissent. Postridie tribus millibus militum muros duobus locis invadunt, imprimis ad strati muri ruinas pede collato acerrime dimicant et insuper etiam propugnaculum novum haud procul a mole comportatis 30 scalis adoriuntur; verum utrobique magna suorum clade repulsi sunt; verum advectis a Lumayo mille quingentis Germanis oppugnationem de novo aggredi constituunt factaque juxta portam 's Heinskindianam latissima ruina, dum vergente in occasum sole irruptionem differunt in diem sequentem, Hispani cum civibus tota nocte laborantes intrinsecus propugnaculum excitant; quo viso hostes tormenta reducunt.

Cum primum autem in insulam appulissent, tres sacerdotes circumjacentium villarum parochos ceperant, quos cum aliquamdiu captivos detinuissent, tandem morti adjudicant. Horum unus caeteris doctior cum patibuli scalas ascendisset, silentio manu facto insignem orationem habuit

de venerando Eucharistiae mysterio, sub cuius finem Deo omnipotenti immensas egit gratias, quod martyrii palma ab Eo dignus habitus fuisset; atque ita demum laqueo indito insigni constantia mortem oppetiit.

Hoc statu res Goesanae erant, cum Albanus recuperata Mechlinia Antverpiam venit. Quare Sanchio Avillano atque Christophoro Mondragonio chiliarchis imperat, ut quam ocysime obsessis suppetias ferant. Verum cum res magnae difficultatis existeret, quod hostium naves bellicae in flumine Scalde, quod continentem atque insulam interfuit, magno numero excubarent trajectum in insulam impediturae; ecce tibi piscatores aliqui deferunt, se in iis locis naviculas suas quandoque perdidisse quod aestu maris recedente aqua destituerentur; cumque peritiores referrent ante centum annos Zuytbevelandiae insulam continenti annexam fuisse sed postea inundatione maris a continenti avulsam fuisse; visum fuit praedictis chiliarchis tentari posse utrum sinus ille maris vado trajici possit. Quare misso quodam capitaneo Flandro Blommaert nomine cum duobus Hispanis, qui se obtulerant, compertum fuit tractum illum vadari posse, sed magno periculo quod sinus ille non minus tribus passuum millibus pateat et vadum tribus fluminum alveis intersecetur, ubi altiores aquae non nisi a grandiore statura viro penetrari possent. Re igitur explorata chiliarchae properato, antequam ad hostes rumor dimanaret, aliquot sacculos lineos consui jubent, qui militum collo appendi possent, ut commeatus et pulvis tormentarius aspergine non corrumperentur. Convenit inter chiliarchas praedictos, ut Mondragonius cum tribus millibus peditum sinum illum vado transmitteret, atque ubi in insulam pervenisset ignibus accensis id Sanchio Avillano significaret. Visa est haec res omnibus locorum peritis temeraria atque monstruosa, quod aestuaria haec continuo fluxu et refluxu maris

praeter ingentem quam occupant latitudinem etiam grandes onerarias naves profunditate sua aestu accedente veherent praesertim eo tempore anni, quo autumnales aquae late restagnantes illud iter licet alias forte pervium tunc tamen impossibile facere videbantur. Verumtamen Mondragonius aquam primus subsequente milite ingreditur, factoque festinanter itinere, antequam maris accessu aqua cresceret, incolumis in oppositam insulam veluti marina bellua evadit novem tantum ex suis desideratis, factoque ignium signo 21 Octobris ad urbem properat. Verum hostes per rusticos antea moniti trepide naves conscenderant, mirante plurimum Pacieco et insidias suspicante nec discedentes subsequi audente, donec adventante Mondragonio cum suis, cognito subsidio, in hostem erupit et novissimos eorum usque ad quadringentos, qui nondum naves conscenderant, cecidit. Et haec quidem status rerum Zelandicarum.

In Hollandia vero ad unum omnes accito Lumayo rebel-
larant exceptis Amstelredamensibus et Schoonhovianis; quorum hi cum ab haereticis obsiderentur et undique rebellium regionibus inclusi essent, Bossuvius comes, Hollandiae gubernator, qui tum Ultrajecti agebat, jussit ut hosti deditionem facerent eo quod ipsis succurrere non posset, cum satis negotii sibi esset ut itinera Gelrica adjacentiaque oppida Trajectensibus assereret, et populum Trajectensem ipsum, per se natura seditiosum, in officio contineret, quia tam proclivatis animis in haeresim erat, ut plerique illorum libentius se diabolum videre assererent quam Hollandam religionis causa profugum. Amstelredamenses vero cum majore belli mole undique premerentur, per seipsos tamen haereticis restiterunt, quatuor peditum signis a magistratu conscriptis ex iis praesertim oper(ari)is, qui cessantibus commerciis seipsos alere non possent, et inopia cogente deditionem fecissent; qui stipendiis sustentati,

cum alioqui essent valde Catholici, fidelem operam magistratui navarunt. Quare haeretici, spe hujus urbis per proditionem occupandae depulsi, naves aliquot bellicas Enchusa Hornaque Amstelredamensium portum occupaturas transmittunt, ubi tum plusquam centum insignes onerariae naves in anchoris constiterant, quae singulae tribus corodatorum millibus aestinabantur, majoresque ex parte, imo fere omnes civium erant propriae. Haeretici igitur navibus suis bellicis in portum delati, Amstelredamensibus minitantur, se naves omnes incendio deleturos nisi statim deditionem facerent. Verum magistratus civesque omnes praeclaro erga religionem Catholicam studio et stabili fide erga principem tam ingens damnum rei familiaris subire maluerunt, quam publicam causam prodere.

Sed nec levius in Gelria tumultuabatur, ubi Aegedius Barlemontius Hiergae dominus praefecturam obtinebat. Comes enim Montensis quinque millibus peditum et quingentis equitibus collectis, prodentibus incolis occuparat Zutphaniam, Lochemium, Doetecomium, Doesburgum, Hattemium et Harderwicum et in Transisulania Campos, Swollam, Hasseliam, Steenwijckam Goeriam et Oldenzellum munita oppida; quin et ipsa Daventria defecisset, nisi urbem loco opportuno sitam et iter Germanico equitatus in Belgium traducendo valde commodum Albanus jam antea, bello Groningensi, praesidio quatuor cohortium Hispanorum firmasset.

In Frisia quoque rebelles praefecto sibi domine Nederwormio Snecam, Bolswerdiam et Franeckeram occupant, unde Roblesius Groninga profectus Doehomium et Staveras, quas oppugnabant, adventu suo eripit, collatis signis cum ipsis configit et victoriam obtinet occiso ipsorum praefecto comite Scouwenbergio, qui ad initium tumultus ex Germania accurrerat et in locum Domini Nederwormi suffectus fuerat.

Hic in universum erat status provinciarum Transrenanarum, cum Albanus Montibus Hannoniae receptis cum exercitu suo in Brabantiam rediret; qui dimisso equitatu Germanico, quod in Transrenanis provinciis ob earum situm foret inutilis, Fredericum Toletanum filium suum cum peditatu Mosam Renumque superare jubet; ipse vero Trajecti ad Mosam tormenta navibus imponit et cum duce Medinensi secundo flumine in Gelriam defertur; cumque Noviomagi hibernare cogeretur ut rem pecunariam commodius expediret, oppugnata per Fredericum Zutphania et praesidiariis fugientibus occupata, recipiente se in Germaniam comite Montensi, universa illa Gelrici atque Transisulanici tractus oppida nullo negotio recuperat, sicuti etiam Amersfortiam in ditone Trajectensi. Porro inde Hollandiam petiturus Naerdam exiguum istius provinciae oppidulum contendit. Incolae autem cum essent addictis animis in haeresim, quam primi omnium Hollandiae civitatum publice professi fuerant, deditionem facere recusarunt, licet per dominos Noirquermium atque Cresonerium, qui praemissi fuerant, monerentur ne tormentorum adventum expectarent, alioqui ipsorum oppidulum ex ratione belli in praedam militi cessurum, quod exiguum et immunitum esset; sed adventante Frederico et oppugnationem parante cum de deditione agere vellent, nihilominus admissi sunt. Verum dum conditiones scriberentur furorem suum haereticum necdum dissimulare potuerunt, quin contra omne belli jus minora tormenta aliquot disploderent in Hispanos incautius, utpote sublato jam bello, ante muros versantes. Unde irritati milites vi irrumpunt et oppidulum compilatum injectis flammis in perfidiae mercedem exurunt excepto templo et Religiosarum quodam monasterio.

Fredericus castigatis pro merito suo Nardensibus Amstelredamum versus progreditur, ut per aggerem Sparen-

sem Harlemonsibus bellum inferat; qui ab Amstelredamensibus vicinis suis moniti, ut tempestive rebus suis consulerent et pacem cum regiis facerent, deliberatione habita, e magistratu duos Amstelredamum mittunt Theodoricum scilicet Frisium consulem et Christophorum Scagensensem scabinum, ut de conditionibus cum Friderico agerent. Qui laetus eorum adventu continuo se ad patrem suum scripturum atque pro ipsis intercessurum promittit. Eodem die, quo hi Harlemo discesserant, rebelles quidam, suae sortis hominibus aliquot convocatis, seditione facta urbem occupant, subsidium ab Auraico propere accersunt, legatos Amstelredamo reversos in carcerem conjiciunt et demum Leidam Auraico transmittunt et omnia sursum atque deorsum versant. Unde Fridericus cognita eorum iterata rebellione iter ingressus per Julianum Romeroum munitionem Sparendammensem, occisis mille trecentis propugnatoribus, occupat et Harlemo appropinquans leprosarium occupat et duodecima Decembris Harleum obsidere incepit, comitatus Bossuvio regulo, Hollandiae moderatore. Habebat autem in exercitu suo 37 cohortes Hispanorum et 22 Walonum et octodecim Germanorum cum duabus turmis equitum tormentariorum et totidem lanceariorum Hispanorum et ducentos equites Germanos, qui in Beverwijk pago totoque oceani littore excubabant, ne quis hostis ex Waterlandia terga regionum invaderet. Peditatus autem ita dispertiebatur, ut Hispani in leprosario juxta portam S. Crucis metarentur, Germani vero in Sylva Harlemonsi, medium autem spatium Walones occuparent. In urbe autem in praesidio erant sex peditum Germanorum signa sub Lazaro Moulartio tribuno et postridie quam obsideri coepit, supervenit baro Lumayensis, qui a rebellibus ad primam obsidionis famam missus fuerat cum tribus millibus peditum Anglicorum, Scotorum atque Gallorum, sed praeventus ab Hispanis dum nihilo-

minus castra perrumpere et in urbem pervadere tentat, multis suorum amissis in Zuyt-Hollandiam repellitur.

Rebelles itaque cognita obsidione munitionem exitant in pago Sassenhem dicto, paulo minus quam medio itinere Harlemum inter Leidamque distante, ut eo milite simul atque annona congregatis, Harlemensibus subsidium mitterent per lacum illum ingentem qui Harlemum atque Leidam interjacet et juxta dictum pagum ad locum Cage dictum incipit, qui praedura tum hyeme glacie stratus firmissimum iter equiti peditique praebibat, praesertim tractoriis redis illis, quas indigenae *sledas* vocant, quae a duobus equis protractae tantum fere oneris capiunt, quantum currus capacissimi et mira celeritate supra duas ferreas laminas structae per glaciem portrahuntur a duobus tantum equis, acutioribus solearum stimulis gressum in lubrica glacie firmantibus. Fredericus autem Toletanus muris lustratis fossisque admodum latis inspectis deliberat, quam potissimum parte urbem oppugnare deberet, multisque suadentibus ut silvam versus tormenta contrueret adversus prominentem urbis angulum qui utroque latere magno hostium praejudicio impeti poterat, aliis vero suadentibus ut juxta portam Sanctae Crucis oppositamque portae munitionem murum quaterent, eo quod castra illo loco jam fixa expeditiorem tormentorum collocationem efficerent; quae alioquin in silvam transferenda novisque operibus munienda erant, quod intenso praesertim frigore aliquot dierum spacium consumeret, intra quod urbem per portam Cruciam expugnari posse dicebant. In quam sententiam Fredericus ferebatur, fatali certe consilio, quod profectum ex contemptu inimicorum certissimam cladem belli ducibus semper afferre consuevit. Decima octava itaque Decembris tormentis res geri cepit, sed eo die atque etiam postridie tam parum effectum est ut Julianus Romerous oppugnationem dissuaderet. Verum cum tormen-

tarius pulvis ferreique globi deficerent, quibus latior ruina sterni potuisset, placuit militem in muros immitti, stratoque ponte supra vasa aliquot cerevisiaria, *tonnas* vocant, qui militum humeris deferri et in fossam immitti posset, ut per eum transeuntes in oppositam munitionem, quae portae Crucariae objecta erat, per ruinas tormentarias evaderent. Quod cum propere factum fuisset et unus atque alter ex Hispanis per ruinas enitens in munitionis caput evasisset, Hispani qui ad irruptionem parati constiterant nullo signo dato sine ordine per pontem accurrunt, ubi cum in aperto versarentur, eo quod ruina impeditior hoste acerrime repugnante ascensum impediabat et postremi urgentes et constipati prioribus redeundi copiam negarent, tormentis ex urbe a latere petiti sunt ita ut momento temporis centum et quinquaginta fortissimi milites perirent. Julianus Romerous visa suorum obstinatione, quod nequicquam repugnantes apertoque periculo redire nollent, accurrit et a muris eos discedere compulit. Dum autem se recipit scolpeto a moenibus petitus, alterum oculum amisit. Grave enim detrimentum regiis inferebant bombardarii illi, qui diebus festis sese in locis ad id destinatis (:doelens vocantur:) longioribus manualibus tormentis ad certum scopum dirigendis exercere soliti sunt.

Nocte quae hanc oppugnationem sequuta est, Zaraso cum 600 Gallis per lacum in urbem ingressus est. Fredericus ita a moenibus repulsus nequaquam tamen animum dimittit, verum excavatis fossis ad pedem propugnaculi, quod portae Cruciae ut diximus objectum fuerat, pervadit et continuo suffodiendo hostem licet acerrime repugnantem inde ejicit, qui in urbem se recipiens portam S. Crucis aggeribus obstruxit. Interea Leydenses mittunt mille circiter milites sub ductu Antonii Pinteri, illius qui Montes Hannoniae ut supra diximus Ludovico Nassovio

prodiderat, ut in aggere Sparensi munitionem quamdam subito excitarent, quo com meatuum subvectionem, quae solo hoc itinere Amstelodamo fieri poterat, impedirent. Verum Amsterdamenses cum aliquot suorum militum excurrentes opus impediunt, hostem in fugam convertunt et Antonium Pinterum nequissimum proditorem occidunt; unde mille aureis ab Albano donantur, qui tantumdem se daturum sponderat iis qui eum interemissent. Dum Harlemum obsidetur, Hispani duos rebellium centuriones capite truncant eaque in urbem tormentis mittunt; unde continuo obsessi undecim Hispanos suspendunt eorumque capita vasi inclusa ad Fridericum mittunt cum litteris, ut ab armis cesset, cum decimas ipsi, a patre tantopere petitas, offerrent.

Dum haec aguntur Harlemi, haerebat Auraicus Delfis in monasterio Sanctae Agathae monialium, quod a parte occidentali objacet ecclesiae majori in honorem S. Hippoliti consecratae, ubi tum praefectum virginum agebat vir insignis *Cornelius Musius*, Delfensis, qui hoc anno nocte intra decimam et undecimam Decembris crudeli supplicio ab haereticis Leidae martyrio affectus. Acta ejus, undecunque magno studio a nobis corrassa, quantum possumus hic integra damus. ¹⁾

Occasio martyrii ejus haec fuit. Agebat tunc temporis

1) Wij meenen hier te moeten verwijzen naar hetgeen Christiaan van Adrichem, de voortreffelijke biechtvader der Nonnen van St. Barbara te Delft (wiens uitstekende deugden zoo meesterlijk zijn geschetst in een paar stukken bij Dodt van Flensburg, Archief II, bl. 102-7) in zijn eigenhandig door hem geschreven Martyrologium had opgeteekend. In een bijvoegsel „*De novis Martyribus*” komt daar o. a. voor: „1572, die 10 Decembris, „Leydae Batavorum, post dira tormenta a Geuseis suspendio strangulatus et „necatus est honorabilis M^r. Cornelius Musius, Delphus, poëta laureatus, „theologus et coenobiarcha sacrarum virginum D. Agathae apud Delphos „Hollandiae, aetatis suae anno 72.” Zie J. J. Dodt van Flensburg, Archief voor kerkel. en wereldl. Geschied. II, bl. 119.

summum militiae rebellium praefectum comes Marckensis, dominus Lumayus vulgo dictus, cujus supra mentionem fecimus. Hic cum sub initium Decembris Delfos venisset, ejusque copiae ante portam australem oppidi metarentur, accidit ut multa ab ipsis insolenter fierent, praesertim a gregario milite, qui propius portam accesserat; qui reprehensus a satellite praefecti civium cum non desisteret, postremo ab eodem plumbea glande de muro trajicitur. Lumayus, qui intra civitatem hospitabatur in aedibus nobilis Joannis Huteri ¹⁾ dicto monasterio fere contiguus, et tunc vacuis, quod Huterus caussa religionis et odio rebellionis Ultrajectum concesserat, hanc caedem indignissime tulit et cadaver occisi deponi fecit ante valvas dictae majoris ecclesiae sub campanili ex adverso praefati monasterii, petiitque a magistratu caedem ut injustam vindicari. Verum magistratus, habita cum Auraico deliberatione, respondit, mortuum jure et sua culpa caesum videri. Irritatus hoc responso Lumayus juravit, se per seipsum vindicaturum suum militem caesum, etiam (:si daretur:) per necem praefecti virginum Agathensium, tunc Auraici hospitis. ²⁾ Hoc cum Musius rescivisset et crudelitatem Lumayi fraudesque Auraici probe nosset, non sine caussa sibimetipsi timere coepit, praesertim cum Auraicus ipsum Lumayum ad coenam invitasset, qui praesentem tunc Musium variis dictis et acerbis scommatibus exceperat. Accedebat, quod passim a Lumayi familiaribus dissemina-

1) Dezelfde, wien bovengemelde Christ, van Adrichem dank betuigt voor de leening der „*Descriptio Jerusalem et Sanctorum Locorum*”, — een handschrift opgesteld door Jo^r Jan de Huyter, schout van Delft, die in 1520/1 te gelijk met heer Jan Schorel, kanunnik te Utrecht en schilder en met M^r. Lambert, pastoor van St. Hypolitus te Delft, eene bedevaart naar het H. Land had gedaan en daar op het H. Graf tot ridder was geslagen. Hier gemelde Joannes Huterus is des ridders kleinzoon, en blijkt alzoo een oomzegger te zijn van den gunstig bekenden geschiedschrijver Pontus de Huyter.

2) In het H. S. stond hospitem.

batur et passim credebatur, Auraicum abeunte Musio vitae necisque potestatem in ipsum largiore vini poculo Lumayo propinasse. Quare nona Decembris hujus anni petita ab Auraico et obtenta venia Hagam versus contendit, ¹⁾ cum nobili sanctimoniali monasterii Caroletta Merwia et adolescente 20 annorum Cornelio Musio van der Meere Delfensi, fratris sui filio, cui a sacro fonte suscepto suum nomen dederat. Quia autem multum nivis ceciderat, vehebantur simul reda tractatoria, *slede* vocant. Verum portam civitatis egredientes notati sunt ab aliquibus equitibus Auraici, inter quos praecipui erant Hove-rinck filius mercatoris Tellii et quidam dictus Maselant filius Engelberti Cornelii Flacci, ipsius Musii propinquo gradu cognati. Hi mox redam sequuti eam assequuti sunt juxta leprosarium, quod a meridie Hagae adjacet, et coëgerunt aurigam ut redam sisteret ante cauponam cujusdam hospitis mulierculae dictae *Truy op 't Hoff*. In dicto hospicio mox adsunt requirentibus dictis equitibus aliqui commissarii a Lumayo destinati, ut inquirerent de caussa fugae Musii, quem Ultrajectum ad Hispanos patriae hostes tendere dicebant. Factum examen Maselant unus ex equitibus Delfos ad Auraicum defert, qui postridie literas reddidit cum mandato (: saltem pro forma :) ut captivus secure Delfos reducatur; quin ex familia ipsius aliqui nobiles tam mares quam foeminae Hagam simul contendunt Musium reducturi, in vicem hujus officii opiparo prandio rursum excipiendi. Hoc nuntio accepto statim omnes Delfos contendunt, deducantibus qui ceperant equitibus. Accidit ut, eodem momento fere quo illi Haga,

1) Kon de hoogleeraar N. C. Kist deze woorden nog lezen, dan herriep hij gewis, wat zijne pen neerschreef in het Nieuw Archief voor Kerkel. Geschied. II, bl. 377/8, waar hij gewaagde van „den ongelukkigen Musius, „wiens eedbreuk en verraderlijke vlugt naar den vijand een zoo treurig „uiteinde hem op den hals haalde.”

Delfis discederet Lumayus cum aliquot equitibus et pedibus, ut Harlemo, cui tunc regii imminabant, praesidium imposeret. Ex hisce copiis aliquot equites, ut est verisimile, de mandato Lumayi discedunt a via recta, quae Leidam ducit, et per pontem Telonarium ad sinistram Hagam contendunt et obvium habentes cum sua reda Musium juxta praedictum leprosarium et violenter irruentes redam secum abducere voluerunt. Verum cum illi, qui Musio praesidio erant, contra urgerent et mandatum Auraici ostenderent, redam dimiserunt eamque de propinquo praecesserunt, donec veniret ad divortium viae communis, quod ad pagum Ryswijcanum prope dictum pontem Telonarium pergit; ubi vi facta coegerunt aurigam, ut sinistrorsum deflecteret et Leidam adveheretur, ubi Lumayus pernoctaturus erat; et tanta vi redam raptarunt ut Musio pileus de capite decideret nec permitterent ¹⁾ ut repeteretur, iridentes et clamantes: „alium galerum sacrificulo Leidae adaptabimus”, et insuper ipsum pallio spoliarunt.

Cornelius vero Musius adolescens et cognatus Musii, qui juxta leprosarium visa equitum impressione reda exilierat et inter vepres seipsum occultarat, cum equites discedere vidisset, alia reda ²⁾ patruum suum juxta pagum incommode assecutus fuerat; nam cognitus ab hisce praedonibus gladio et bombardula spoliatus in patru sui redam conscendere coactus est, ibique ferrea cathena brachium ipsius cum brachio patru sui arctissime devinctum est. Cum fama capivitatis Musii Delfos allata esset, multi ex civibus non parum contristati sunt. Erat enim gratus toti fere civitati vir optimus, ita ut multi extra portam ejus reditum praestolarentur. Hi cognito hoc infortunio praestantiores ex suo numero delegerunt, qui simul

1) Het H. S. zegt: *permitteret*.

2) In het II. S. *aliam redam*.

cum Remigia ¹⁾, monialium Agathensium praefecta, ad Auraicum irent supplicatum pro remedio. Verum quia supervenerat nuntius de occupata munitione Sparendamensi et pereclitante Harlema, Auraicus cum Ordinibus consulabat, quid in rem factu ²⁾ opus esset. Nec ante mediam noctem conventus dissolutus est. Auraicus eo dissoluto statim aditur et de nocte (:ut officiosus videri volebat:) literas hoc tenore ad Lumayum dedit, quarum autographum usque in hodiernum diem videre est apud dictum Cornelium Musium juniorem, quem cum patruo suo Leidam abductum diximus et nunc relicta Catholica religione consulem Delfis agit, ad signum *duplicis crucis cerevisiae* coctor.

Monsieur mon Cousyn.

Les nouvelles me sont ici venues de l'execution, que vous aves faite a l'endroit la personne du pater de ce cloistre, ou je suis; dont je suis tres mari, veu que desja il avoit mes lettres d'assurance, pour s'en pouvoir retourner celle part. Et non obstant praesentement icy avois bien espere, que n'ussies voulu attenter chose semblable a mon desceu et sans en avoir mon advis et consentement. Parquoy et comme j'entends, que tenes encore ches vous ung jeusne homme avecq une nonnain estant gentilfemme, qui tous deux estoient en la compagnie du dict pater; je vous prie qu'incontinent, cestes veues, me renvoyes tous deux sans qu'aucun aultre tort leur soit fait; et n'y voulez faire faulte. Et sur ce me recommandant bien affectueusement en vostre bonne grace, je

1) n. l. Reymgen Corssend^r. Zie Dietsche Warande XI, bl. 581. Kerkelijk Nederland, 1854, bl. 191, gewaagt van „Cors Claessen, pharmacopoeus „Delfensis, cujus duae ex ordine filiae huic monasterio praefectae fuerunt: „Clara, elati animi virgo; Reimburgis, demissi.”

2) In het H. S. facto.

prieray Dieu vous donner, Monsieur mon Cousin, en bonne santé heureuse et longue vie.

De Delft ce XI jour de Decembre 1572.

Et erat subscriptum: V^{re} bien bon Cousin a vous faire service:

GUILLAME DE NASSAU.

Superscriptio erat: A Monsieur, Monsieur Comte de la Marche, mon bon Cousyn.

Id est: Domine Cognate.

Intellexi quid egeris cum praefecto monasterii ubi sum; unde valde indolui, postquam habuerit litteras a me quod huc secure reverti posset. Eo non obstante speraveram hic quod nihil tale tentasses, me inscio et sine meo consilio et consensu. Quare et cum intelligam, quod adhuc apud te habeas quendam adolescentem cum religiosa nobili, qui erant dicti praefecti socii; precor ut statim visis praesentibus remittas utrumque absque ulla ulteriore injuria, idque certo facias. Atque ita me summo affectu commendans vestro favori, precor Deum vobis concedere, Domine Cognate, cum sanitate longam atque felicem vitam. — Delphis 11 Decembris 1572. — Et erat subscriptum: Tuus valde cognatus Wilhelmus Nassovius. — Inscriptio vero: Domino, Domino Comiti Marchiae charo meo cognato.

Sed tarde nimis venerunt hac literae ¹⁾, quae si etiam

1) Had vader Bor dit geweten, dan ware 't niet noodig geweest in zijne *Nederl. Historien* I, bl. 422 der uitgaaf van 1679, te schrijven: „....Daerom hij (de Prince van Orangien) terstond eenen expressen bode sond aen den Grave van der Mark, dat hem (Musius) soude relaxeren; maer de Grave op hem gebeten wesende en horende datter een bode van den Prince voor de poorte was, dede te meer haesten met zijn (Musius') dood, en wilde de poorte niet geöpent hebben voor en aleer hy dood was”..... Doch zou de geschiedvorschcr met den brief zelf niet verlegen zijn geweest? Want de Prins getuigt dat hij de wete had van de „*execution*” tegen den pater van St. Aagthen-klooster. Dit dubbelzinnige woord beteekene nu of de een-

tempestive affuissent, nescio an quicquam operari potuissent. Mutuo enim se noverant leo et vulpes; sciebat enim quid Auraico placeret Lumayus et quid simularet. Advectus enim fuit eodem die Leidam Musius. Qui cum in itinere vidisset consternatam valde bonam monialem Carolettam, eam blande consolabatur dicens: „Cape animum, „filia, non diu hic crimus; cito aeternae felicitatis participes futuri, cum e contrario nostri concives longa servitute opprimendi sint”, spiritu plane prophetico imminens sibi martyrium et diuturnam haereticorum oppressionem praenuntians. Dono enim prophetiae hunc insignem virum a Deo donatum fuisse vel ex eo constat, quod variis honestis viris diversis vicibus multis retro annis praedicere solitus fuerit, se violenta morte pro catholica religione consummandum, his per jocum, uti hilaris erat, verbis utens: „Per fenestram cannabinam (:laqueum scilicet:) „adhuc decidam, sed mortem durissimam et lentam habeo, quod struma quam sub mento gero, praefocatio- nem impeditura sit; non timeo mortem, sed timeo longos et graves cruciatus, quas ante mortem toleraturus sum.” Multi et graves viri sunt, qui variis temporibus haec de ore ejus audierunt; quibus nescio an quicquam certius praedici potuit, ut exitus declaravit.

Leidam enim advectus exponitur in coemiterio S. Petri a latere ecclesiae septentrionali ante insignes aedes Lochor- stianas, quod Vincentius Lockhorstii dominus caussa reli-

voudige ontvoering of de terechtstelling, het baart immer moeilijkheid. In het eerste geval rijst de vraag: waarom wordt aan het slot van den brief niets gevergd dan de behouden terugzending der twee reisgezellen van Musius? In het andere geval laat de vraag zich gelden: Hoe komt de Prins, die bij de aankomst der tijding van Musius ontvoering in de Staten-vergadering was en voor het sluiten van deze (na middernacht tussehen 10 en 11 December) geen bezoek wilde ontvaagen, aan de wete van Musius' terechtstelling, tenzij e largiore vini poculo enz., waarvan de schrijver vroeger heeft gerept? Wie kan hier de goede oplossing vinden?

gionis et rebellionis Ultrajectum concessisset, et in aedibus tunc vacuis diversaretur Gijsbertus Duvenvordius Opdami dominus, nobilis Hollandus; qui cum statim ad Musium accessisset, aspectu ejus non parum se recreari aperte testatus est, quod summam sibi fuisse cum patre ejus amicitiam commemoraret. Verum ad (preces) opem implorantis tam boni viri et amici paterni (: ut facit haeresis plane efferos:) non tantum obmutuit, sed etiam contumeliose respondit: „Tune es Agathensium beguinarum pater? putabam subolidum monachum hic residere”; et cum dicto se proripuit. Interim ad Musium venit concionator haereticus, multis verbis persuadere nitens, ut catholicae religioni et primatui Romanae Ecclesiae renuntiaret; verum cum insignis confessor nihil minus in animo haberet et haeretico egregie foetens os obturasset, re infecta discedere coactus est. Mox adfuit militum commentariensis, qui Musium ex domo Lockhorstiana duxit ad aedes Cornelii Venii syndici Leydensis, in cujus aedibus vacuis (: quod is vitans haereseos et rebellionis contagium in Brabantia abesset, licet nunc fere tota ejus posteritas ad haeresim turpiter defecerit :) hospitabatur Lumayus in eodem S^{ti} Petri coemiterio paucis passibus a domo Lockhorstana Occidentem versus; ubi eodem die, ut Delfos ad Auraicum adducerentur, in vinculis a Lumayo servabantur Christophorus dominus Scagenus scabinus Harlemiensis ¹⁾ et Mgr Adrianus As-sendelftius ejusdem urbis syndicus; qui publico civitatis suae nomine destinati fuerant ad Fridericum Toletanum urbem obsidere parantem, ut de urbis suae deditione cum eo transigerent; sed in itinere intercepti fuerant. Ad hos cum deductus esset Musius, invicem cum tristitia casum

1) Dit en het voorgaande woord was in het H. S. doorgehaald, naar ons dunkt bij vergissing; want de Zusammenhang eischt ze. Ook hierboven bl. 382 zijn ze blijven staan, en bij het begin des jaars 1573 komen ze eveneens voor. Zie achter bl. 399.

suum miserabantur, quod in efferae belluae Lumayi manus incidissent, mortem sibi ominantes durissimam. Quare flere incipiens junior Musius a carnificibus paulo laxioribus vinculis patruī sui brachio alligatur; sanctimonialis vero Caroletta in aliud cubiculum deducta est. Circa vesp̄eram vero Harlemo vocatus adfuit carnifex, qui transiens ostium cubiculi a captivis Harlemensibus fuit agnitus sinistro plane omine. Quibus Musius habendam esse patientiam dixit: „Omnes, inquiens, in manu Dei sumus; ipsum precemur pro patientia et gratia.” Vix verba finierat, cum e triclinio illo in arctius conclave solus Musius abducitur et examinatur a delegatis Lumayi iudicibus, dicto Opdamio et quodam nobili Gallo, Aumalio dicto, qui mox Christi martyrem supra mensam, quae etiamnum apud Venii filiam extat, extendunt, linteamine os tegunt et mox aquam frigidam immittunt, imo et per infusoriam spurcam suam urinam insignem virum transmittere cogunt tanta copia ut venter totus intumesceret; mox pugnis percutientes et pedibus calcantes, eandem per guttur ejicere cogunt; nudatum quoque flagris acerbissime ad multum usque sanguinem caedunt, ita ut arctioris cubiculi parietes candidati ita sanguine ejus respergerentur, ut ipse audierim dicentem Wilhelmum Oudevlietium, notarium publicum Leidensem, iterata saepius fidelia et calce vix tandem potuisse elui. Exinde deducitur in caveam sive cellarium subterraneum in cujus concamerato concavo annulus ferreus prominebat; ad hunc tenui admodum corda ex dextri pedis pollice majore sanctum senem capite teram versus suspendunt; verum cum aliquamdiu summo cruciatu ita pependisset, tandem quod chorda tenuis esset et corpus satis obesum, digitus ipsius in laqueo confractus in eodem haesit, qui postridie ab ancilla domestica in propinquum coemiterium S^{ci} Petri delatus est. Cadens vero in terram graviter sacrum suum caput laesit; unde

accurrentes crudeles illi carnifices rursum in Christi martyrem grassantur; quae egerint sciri non potuit, quod nulli praeter ipsos adessent; qui vero in domo erat Oudevlietius praedictus magna lamenta et suspiria se audivisse testatus est. Demum hora noctis intra nonam et decimam cruentatum, defessum et gementem bonum senem domo educunt et nudis pedibus per nivem longo itinere per grande coemiterium et choralem plateam, pedibus multo sanguine stillantibus, ducunt ad infamem furcam, quae supra caeruleam petram in lata platea, haud procul domo civica erecta erat. Hic dum ex grosso fune laqueum aptant, interim Deo seipsum commendat sanctus martyr et laqueo circumdatus in altum trahitur. Cui statim ungues de pedibus praecidunt, sanguine in subjectam nivem decidente, atque eo modo per aliquot horas summo cruciatu vivus pendit multum et graviter gemens. Audivi ego ex honestis et fide dignis hominibus, qui tunc juxta furcam, loco urbis primario, habitabant, se cum summa miseratione graves illos gemitus quidem audivisse, sed fenestras aperire ausos non fuisse propter insolentiam militum Lumayi. Caussa autem, cur tam diu vivus in furca perseveravit, fuit quod funis crassior collum stringere et praeccludere non potuit, praesertim cum sub mento ad collum etiam satis grande tuber sive strumam idipsum impediens haberet; ita ut absque dubio sancti martyris obitus in diem 11 Decembris incidere.

Mane facto Bartholomaeus Joannis lanei panni propola, vir honestus mihi familiariter notus et ex adverso furcae habitans, cum fenestras suas aperuisset, uxorem suam Clementiam Michaëlis inclamat atque (asserit,) illum, quem tota nocte suspirantem audierant de furca pendere, virum honestum esse et consulem videri ex vestitu; indutus enim laneum thoracem, qui de more illius saeculi ante pectus integer erat, et supra humerum atque infra brachium

sinistrum ad latus ferreis vel aereis tenaculis claudabatur; cujus partem, quae supra humerum claudabatur, ut laqueum collo inducerent, tetri carnifices solverant et solutam pendere dimiserant. Sub meridiem redeunt, qui sanctum virum suspenderant et praeciso fune corpus decidere faciunt; adduxerant autem secum exiguum quemdam nanum, qui Lumayo in deliciis erat; hic militum hortatu castissima ejus virilia vestibus extracta abscidit et de chorda pilei sui suspendens ad Lumayum, laetum illi spectaculum exhibiturus, recurrit. Milites vero coronam capitis sacerdotaalem cum cute capiti detrahunt et corpus ita truncum ad ecclesiae Sancti Petri septentrionalem porticum reducunt, ubi denudatum, quod pinguis esset, ventrem aperiunt, intestina extrahunt et Theodericum Joannis, probum et catholicum tunc virum (:nam postea nonnihil titubasse visus est:) custodem dictae ecclesiae cogunt, ut ea teneat donec ipsi adipem desecarent; quem pharmacopeis et alyptis vendiderunt: et a meridie nobilis quaedam sanctimonialis Leuwenhorstiensis monasterii prope Noortwyck vix obtinuit ut truncum et lacerum cadaver sepeliretur, quod non est permissum fieri in lignea cista, sed in corbe vimineo; qui cum brevis nimis esset, quam ut satis proceri hominis staturae conveniret, milites caput desecant et a latere ponunt, atque ita effossa scrobe ante januam templi S^{ci} Petri septentrionalem paululum a latere orientem versus sub fenestra vitrea conditur. Locus quidem accurate notatus est, sed postea pace Gandavensi facta cum ossa quaererentur, inveniri non potuerunt, sive quod obsessa Leida, cum multi peste morerentur et omnia sepulchra effoderentur, inde sublata sint sive quod ea custodiat, qui omnia suorum ossa custodit, meliori tempore revelanda. Illud mirum, quod cum Delfis adhuc ignoraretur, quae Leidae circa Musium acta erant, atque ideo religiosae Agathenses tota nocte in orationibus ad Deum

pro suo praefecto institissent, summo mane in odeo suo viderunt patibulum et ex eo pendentem Musium, ita ut territae omnes exclamarent: „Ibi pendet noster pater.” Non enim satis erat diabolo, cruentam suam rabiem exercuisse in sanctissimum praefectum, nisi etiam tristi spectaculo miseris ejus oves terreret. Studiose enim hoc tempore quaesiisse diabolum ut catholicos affligeret, satis probat id quod hoc eodem fere tempore Goudae accidit, ubi probus quidam sacerdos, Petrus nomine, habebat ancillam vetulam nomine Christinam, optimis quidem moribus, sed malo daemone a longo tempore obsessam; illa cum toto hoc anno nullam ejus agitationem sensisset, mirabatur et liberatam se putabat, cum per forum eunti et nescio quid empturae occurrit quidam vestitus oblonga toga pellibus suffulta, promissa barba, rogatque Christinam num se nosset; idque ea negante, intulit: atqui satis diu familiariter tecum versatus sum. Cumque illa rogasset, quisnam igitur esset, respondit se esse daemonem ipsius insessorem; propterea se domicilio suo abesse, quod occuparetur gravioribus negotiis, praesertim instruendis haereticis concionatoribus, quibus etiam in suggestu assisteret. Illa perterrita statim discessit et cum post pauculos dies templum praeteriret eo tempore quo haereticus ibi concionabatur, instrospicit et videt eundem daemonem eodem quo sibi apparuerat habitu concionatori a tergo imminere. Nec est quod putet me quisquam fabulas annalibus meis intexere; tam enim hoc mihi certo constat quantum humanis rationibus fieri potest. Talis erat qui Lumayum agitabat et Musium martyrem fecit. Erat Musius moribus admodum facilis et ideo sanctimonialibus suis gratus; ¹⁾ quibus cum aliquando peregre domum

1) Tot hiertoe is het verhaal der marteling van Musius ook afgedrukt in *Kerkelyk Nederland* van oud-professor J. H. Wensing, 1854, bl. 174 vv., doch naar een afschrift dat op menige plaats van den oorspronkelijken tekst

rediret, pro xenio attulit singulis scyphum argenteum, *scalen* vocant, satis ponderosum et largum ad bibendum certis temporibus vinum Hispanicum; vidi ego ex illis unum in cujus labro exteriori expressae erant duae primores literae nominis ejus C. et M.; exemplo mihi sane minus probato, cum non arrideat in monialibus specimen proprietatis ¹⁾ et in sacratis Deo virginibus tam liberalis fumosi vini usus. Sed certe quicquid illud est labeculae vel inadvertentiae, tanti et tam excellentis martyrii camino plane purgatum, ideo antem a me hoc loco relatatum est, ut nemo de gratia Dei et corona martyrii desperet etiamsi peccator sit, qualis ego et mei similes.

Narravimus supra inter acta Musii, duos legatos Harlemsium catholicos a Lumayo Leidae captivos detentos; hi post obitum Musii statim Delphos adducti sunt; e quibus Adrianus Assendelftius 21 Decembris publice ibidem de furca ignominiose suspensus est; caput vero praecisum et stipiti impositum etiam post mortem blandum subridere visum fuit, habitu corporis gaudium beatae animae indicans.

Egerat longo tempore Leidae homo quidam laicus et

zeer afwijkt. Na nauwkeurige vergelijking moet hier worden betuigd, dat telkens, waar de lezing in *Kerkel. Nederl.* van de onze verschilt, zij ook in strijd komt met het oorspronkelijk handschrift. Wat verder in hetzelfde Jaarboek van bl. 151 tot 210 over Musius wordt gegeven is voor zijne levensgeschiedenis van groot belang. Vergelijk mede *Cathol. Nederl. Stemmen*, 1839, bl. 83.

1) Hetgeen in *Kerkel. Nederl.*, 1854, op bl. 190 wordt gezegd, kan hier eene eenigzins goede verklaring geven. Daar luidt het: In hoc conventu moniales singulae cyphum argenteum habebant legato patris Colemanni, qui conventui omnia bona decedens legaverat. Utebantur et argenteis cochlearibus in mensa et ad hospites excipiendos gutto argenteo (: lampitte :) et linteaminibus subtilissimae telae. Excipiebant autem eae moniales magnates solo tecto et lecto, mensarios sumptus solitus erat solvere magistratus urbicus. — Als Musius aan enkele nonnen, die geen zilveren schaal hadden, op zijne kosten er een vereerde om wille der gelijkheid, zou hij dan zoo verkeerd hebben gehandeld?

simplex, apprime tamen pietati deditus, semper ecclesiam visitans, alias vix domo egrediens, atque ideo nomine *inclusi* quam proprio notior. Hic cum saeculari quodam sacerdote Henrico Pauli nomine Leida Amsterdamum tendebat, haereticorum rabiem fugiens; a quibus tamen in lacu illo ingenti intermedio comprehenditur. *Inclusus* ille post varios cruciatus et irrisiones, quas patientissime tulerat in lacum demergitur. Sacerdos vero blanditiis suis periculum evasit suo malo, quia postmodum non bene se gerens mortuus est, ut gratiam gratis datam martyrium esse agnoscas. Ostendit ille Henricus nobis admodum juvenculis universa martyrii illius *inclusi*; sed quia per aetatem non recordamur, nec ea postea vidimus, illa, quod optaveramus, hic inferre non potuimus.

Sed non tantum in Hollandia haeretici suo more in catholicos et praesertim in ecclesiasticos desaevierunt, verum etiam Aldenardae in Flandria cum haeretici ad famam adventantis Auraici, impulsore Jacobo Blommart, 5 Octobris imagines deturbassent, capiunt in conventu Minoritarum Joannem Mahusium, olim episcopum Daventriensem designatum; quem pedibus ut canem conculcaverunt, multisque injuriis et probris affectum usque ad necem fere vexarunt. Sed et Paulum Goyum, Petrum Finium S. Th. licentiatos, Joannem Braeckelium et Joannem Opstallium baccalaureos S. Th. et Jacobum Deckerium sacerdotes et Jacobum Cortevillium urbis praetorem, quod fidem regi datam frangere nollet, manibus pedibusque ligatis in Scaldim projectos crudelissime submerserunt, alios vero capite tenus in terram defossos velut metas quasdam globis impetebant. Verum cum, recuperatis ab Albano Montibus Hannoniae, nebulones hi in Hollandiam fugere tentarent, a regiis capti et vivi concremati sunt.¹⁾

1) Vergel. Archief voor de Geschied. van 't Aartsb. Utrecht, Dl. IX, bl. 126/7.

Hoc anno Rentius equitum tribunus a rege Galliae in Angliam mittitur, ut ageret de matrimonio Catholico principi tolerabilibus conditionibus contrahendo inter reginam et Franciscum Alençoniae ducem regis fratrem et regni, ut putabatur, successorem, cum rex nullos liberos haberet. Sed Angla ab omnibus ambiri a nullo vero accipi volebat, sicut et antea Henricum Galliae regem tunc Andium ducem illuserat similia petentem ut fertur.

Joannes Suetiae rex, memorabili victoria contra Moscovitas obtenta, legatos Romam mittit ad Romanum Pontificem petens viros doctos, qui populum in Catholica religione instituerent. Missi plerique inter quos Nicolaus Wiggerus Harlemensis et Franciscus Haraeus Ultrajectinus; quibus in regia Stockholmensi urbe vacans monasterium ad usum assignatur, magnoque fructu laborant.

Magnus Tartarorum imperator Cham numeroso exercitu Moscoviam ingressus Moscoam ditionis caput occupat et exurit cum strage fere 500000 hominum.

Cometes hoc tempore ad signum Cassiopeae visus est, qui toto anno, quod mirum judicabat Gemma Frisius,¹⁾ duravit.

Comburgi in Germania nascitur infans masculus, cui Thomae nomen inditum, sine brachiis, articulis tamen pedum longioribus et instrar digitorum flexibilibus, ita ut illis potum cibumque sumeret, quin et non incommode scriberet et calamos aptaret; ita ut brachia locum tibiarum occupasse viderentur. Vidit illum cum admiratione caesar Maximilianus, et publico scripto celebravit Joannes Postius, medicus non ignobilis.

1) Cornelius Gemma, Frisius' zoon. Zie Nic. Vermulaeus, Accademia Lovanien. bl. 300—1. Vergel. Pontanus Histor. Gelriae, bl. 916.

1573.

Aperitur annus 73, continuis motibus bellorum per Hollandiam Zelandiamque insignis. Initio hujus anni Christophorus dominus Scaganus et scabinus Harlemiensis, quem superius in actis Musii Leidae captivum servatum fuisse notavimus, cum statim a morte ejus Delfos ad Auraicum adductus esset, misere ab Ordinibus et toties tortus est, non obstante quod esset nobilis et decurio ac per hoc de jure a tortura immunis, ut tandem ex gravitate tormentorum 6 Idus Februarii in carcere mortuus fuerit. Obsidebant adhuc regii Harlemum iniquo anni tempore. Praeterquam enim quod hiemes hisce regionibus intenso frigore sint intolerabiles, ita hoc praesertim anno, quo frigidior ab anno 64 non fuerat; quod sicuti regiis impedimentum, ita rebellibus non modicam praestitit occasionem protrahendi obsidionem. Lacu enim Harlemoni congelato, diversis vicibus, mutato ad securitatem itinere, plusquam nongentae trahae cum mille ducentis militibus urbem intrarunt; quos e munitione Sassenheimensi nec non et Hillegomensi, quam post Sassemensem uno tantum Harlemoni miliari ad lacus ripam erexerant, rebelles assidue submittebant; ita ut praeter ingentem commeatus copiam plusquam quatuor millia praesidiariorum praeter duo millia civium in urbe invenirentur: copiae certe non tantum defendendis moenibus abunde sufficientes, verum etiam obsidentium viribus pene aequales. Diversis enim casibus multos milites Fridericus amiserat, praeter eos qui itineribus conservandis commeatibusque subvehendis operam impendebant, quod pleraque, pecunia praesertim, Antverpia Noviomagum per mediam Brabantiam, hostium excursionibus undique expositam adveherentur, deinde Arnheimio, Vico, Culemburgo, Viana Ultrajectum transmittabantur, unde cum pane cerevisiaque castrensi Am-

stelodamum atque inde Harlemum in castra magnis praesidiis longo et laborioso itinere ferebantur; ita ut octo fere millia militum hisce ministeriis continuo operam darent. Quare Fridericus longioris morae impatiens iterata oppugnatione urbem adoriri statuit 31 Januarii; verum magna suorum clade repulsus est; ita ut nonnullis videretur obsidionem solvendam et militem immenso frigore atque labore attenuatum urbanis commoditatibus reficiendum esse; verum inhibente Albano, reclamante Friderico et militibus etiam sponte sua manere volentibus ea consilia repudiata sunt continuataque obsidio, et demum sub finem Februarii mitescere jam aura glacies solvi coepit. Quod cum impediturum esset, quominus obsessi crebris nuntiis a rebellibus certiores reddi possent, ita huic malo obviam itum est, ut magnum numerum columbarum ex urbe Leidam magistratus miserit, quarum alis subtiliore charta literae subnectebantur et demum juxta Harlemum, quantum ex propinquo fieri poterat, dimissae solita sua columbaria noto itinere repetebant et literas intra urbem deferabant. Verum accidit tandem, ut Hispanus quidam hujusmodi columbam conspicatus, quae longiore volatu lassata in arbore quadam consederat, sclopeto appeteret, ut assata scilicet vesceretur; verum dum plumas detrahit, epistolam sub alis invenit, quae ad Fridericum delata hostium stratagema patefecit. Unde Hispanis hujusmodi columbas ex professo assectantibus vel clamore avertentibus, effectum est ut hoc non minus hosti noceret quam prodesset, eo quod omnia ipsorum consilia non minus Hispanis quam obsessis innotescerent. Verum glacie jam soluta naves aliquot commeatu militibusque oneratae a Leidensibus in urbem immittuntur; unde aliqui censebant utile futurum, si Fridericus obsidione discederet, quod hostes occasionem haberent submitendi majora tormenta, quibus hactenus in urbe destituti regis minus nocuerant.

Verum supervenit ab Albano missus Bernardinus Mendocius denuntiatque Friderico ipsum nequaquam a patre suo pro filio agnoscendum, si urbe non occupata rediret; advocaturum se potius ex Hispania uxorem suam, ut ipsa muliebri pertinacia vel diuturna obsidione obsessos in potestatem redigat, quam ut re infecta ab urbe tam diu oppugnata discederetur. Unde Friderico confirmato Hispanisque animatis, aliquot minora navigia Amstelodami muniebantur ut perfosso aggere Sparendammensi in Harlemensem lacum immitterentur, rebelliumque navibus iter ad obsessos intercluderent, quae numero triginta novem in lacum Harlemensem intrarunt 29 Martii, fugatisque hostium navibus arctissima obsidione Harlemenses claudere coeperunt. Verum rebelles et ipsi, navibus plusquam centum congregatis, cum obviam ivissent, a comite Bosuvio, qui classiculae praeerat, in fugam vertuntur 28 Maji.

Interea rex Hispaniae Ludovico Requesantio, Mediolanensis ducatus gubernatori injungit, ut legionem Hispanorum Mediolanensem quinque millium militum, nec non et legionem *Foederis* dictam, quae navali praelio cum Johanne Austriaco insigni laude navalem victoriam de Turcis reportarat, in Belgium destinaret, — quae duae legiones deinceps Sanctorum Philippi et Jacobi nominibus appellatae sunt; simulque prima Maji cum Angla transactum est de pecunia per ipsam in Anglia detenta, submissaque obiter ingens auri summa ut militi stipendium numeraretur. Verum rebelles nihil territi obstinato animo obsidionem tolerabant, quinimo in despectum Catholicorum Divorum imagines templis sublatas supra moenia constituerunt et in his insignem Divae Virginis effigiem, quam Hispanus quidam conspicatus manifestissimo periculo inde sublata frustra tormentis impetitus in castra attulit. Insuper et duos insignes viros consulares Lambertum

Roosenfelt ¹⁾ et Quirinum Thalesium ²⁾ atque cum iis Hermannum Groenewegium honestum civem falso proditi-
onis insimulatos cum insigni sacerdote Francisco Jacobi
in ipso portae Crucis propugnaculo, insipientibus Catho-
licis, altissimis furcis indicta causa suspenderunt, cum
praestantissimi illi viri singulari patientia mortem pro
Christo illatam tolerarent. E quibus Rosenfelt atque
Thalesium diu in domibus suis, appositis custodibus
observant; et cum eos ad furcam ducerent, sacerdotem
Franciscum Jacobi etiam capiendum censent; quem in
lecto jam quiescentem invenientes, erat enim hora circiter
medium decimae, ita ut erat in indusio, a lachrimante
matre sororibusque abducunt et indusio infra tibias reli-
gato sine vestibus suspendunt. Quirini vero Thalesii filiam
religiosam patre abscedente lachrimantem in fossam *Bake-
nesse* dictam projiciunt et submergunt.

Rebelles autem considerantes omnem aditum subveni-
endi Harlemensibus obseptum esse, propere mille milites
Woerdæ atque Oudewatris contrahunt, erectoque propug-
naculo in vico Brueckellen, primo ab Ultrajecto lapide,
flumen Vechtense, per quod commeatus Harlemum sub-
vehabatur, infestum reddere nitebantur. Verum accurrente
Johanne Baptista Taxio cum duabus Walonum cohortibus
et quindecim Hispanis et gravis armaturae turma una
equitum, aufugere coacti sunt, relicto a Taxio in duobus
locis praesidio sub cura Francisci Valdesii. Undique igitur
obseptis firmatisque itineribus Harlemenses tam gravi vic-
tus inopia premebantur, ut prae fame corium vaccinum
mandere et panem ex cannabi semine raparumque confi-

1) Aanvankelijk stond hier *Rosendalium*; doch *dalium* was doorgeschraapt, en *felt* er boven geschreven. In 't vervolg zal dus Rosendalium ook Roscu-
felt moeten worden.

2) Eerst stond er *Thalassium*, doch de *a* is in eene *e* veranderd, schoon
ze verder op onveranderd is blijven staan, wijl zij over 't hoofd was gezien.

cerent; atque idipsum suspensis ex sacris turribus nigris albisque velis interdiu, noctu vero accensis ignibus testabantur. Quod rebelles conspicati, quandoquidem dolis hactenus nihil profecerant, vi facta perrumpere tentant. Congregatur igitur in singulis Hollandiae urbibus voluntaria juventus, divitum praesertim filii; qui manipulis aliquot confectis, praelato in albo insigni pane similagineo, ¹⁾ sub *albae gallinae filiorum* appellatione, vulgo *wittebroots-kinderen*, Harlemum properabant, adjunctis Gallis, Scotis et Anglis, qui in eam rem undique Leidam usque ad numerum quinque millium peditum adjunctis aliquot equitibus convenerant cum ingenti commeatus copia, sub duce t'Serraso Gallo, qui paucis ante diebus Harlemo in eam rem profectus fuerat, et via *Mannepat-tensi* octavo Julii progressi castra Germanorum prospere praetervecti obscura nocte urbi jam appropinquant; rati se periculum evasisse, aeneatorem canere jubent, ut obsessos de adventu suo certiores redderent. Verum illo a speculatore Hispano tormento petito, tumultus totis castris excitatur; Fridericus cum Hispanis occurrit, caesisque mille quingentis rebellibus, caeteros in fugam convertit et universis impedimentis insigni hostium praejudicio potitur. Qua clade cognita Harlemenses desperato jam omni subsidio, cum viri fugá evadere frustra tentassent, quod reclamantibus et ejulantibus foeminis atque pueris impedirentur, demum 13 Julii his conditionibus urbem dedunt: ut, civibus exarmatis parceretur, qui lytri nomine ducenta et quadraginta florenorum millia intra tres menses solverent; praesidiarii omnes, exceptis iis qui in Montibus Hannoniae, Zutphaniae aliisque locis quandoque dimissi fuerant, sine armis abirent, praestito juramento, quod contra regem Hispaniarum nunquam arma ferrent.

1) Er stond simaligene; gewis eene vergissing.

Congregatis igitur civibus in monasterio Zilensi, qui jam antea arma sua in domo publica deposuerant sub Johanne Vliet consule, mulieribus vero et pueris in ecclesiam cathedralem convenientibus et militibus in xenodochio Bakenessano, Julianus Romerous a Friderico in urbem mittitur, qui civibus mulieribusque vitam donatam denunciari jubet, milites vero exarmatos urbe emittit, exceptis iis qui aliquando jam dimissi fuerant, numero circiter bis mille, qui in suas quique nationes distributi sunt; certis diebus capite plectendi. Interim Albanus denunciari jubet iis, qui ex Hollandia profugi regia castra secuti fuerant, ut si quos nossent ex hisce captivis, qui sinistra aliqua fortuna vel aliorum perversis consiliis magis quam propositi nequitia peccassent, eos libere possent eripere, quod plurimis causa salutis fuit, caeteri vero partim gladio partim submersione puniti sunt.

Dum haec in Hollandia geruntur, ne in Zelandia quidem cessatum est. Sub initium enim Aprilis Dominus Beauvasius Zelandiae archithalassus, Albanum certiores reddit, quod magna commeatum inopia laborarent Middelburgenses atque Arnemudani. Quare Albanus imperat Sanchio Avillano castris Antverpiensis praefecto ut armatis aliquot navibus Walachrensibus subsidio ire properet; qui classe 20 circiter navium majorum, quibus aliquot minora navigia accedebant, juxta Flessingam ita cum hoste navium numero longe superiore configit, ut, cum casu ignis in pulverem tormentarium cecidisset, multis suorum amissis ipse cum paucis Middelburgum veniret 23 Aprilis. Rebelles hac victoria elatiores facti, duce Rolleto gubernatore Veerensi, primo Maji cum octo expeditorum peditum signis in 36 navibus bellicis ex Walachria in insulam Tholensem trajiciunt, ut ejusdem nominis oppidulum in ea situm expugnent. Cumque ad S. Martini aggerem tenderent, milites 45 castro cuidam praepositos

in deditionem accipiunt atque inde solventes, cum deditios illos perfide prius aquis mersissent, juxta ostia fluminis Vosmeri, qui insulam continentemque interlabitur, munitionem excitant perfossoque aggere et immisso mari insulam a continenti penitus separare contendunt. Verum occurrente cum paucis Mondragonio hostis loco pellitur et ita cum suis occidione deletur ut 20 tantum ad naves evaderent ultimo Augusti.

Rebelles, qui ubique suos corryceos ¹⁾ habebant, quibus de praesidiis militum et iis, quae in regiis urbibus agebantur, certiores fierent, contractis Dordraci atque Gorcomii aliquot navibus atque militibus, duce Pojeto quodam Gallo, eo quod Montes S^{tae} Gertrudis, locum valde opportunum ad introitum Brabantiae ex adverso Dordraci situm, satis negligenter custodiri audivissent a duabus Wallonum cohortibus, quae ibi in praesidio erant, noctu ad moenia advolant, admotisque scalis incredibili facilitate oppido potiuntur, expulsoque Wallonum praesidio more suo in ecclesiasticos deseviunt, — Guilielmum Galenum insignem sacerdotem in platea confodiunt et alium quemdam Minoritam nomine etiam Guilielmum insignem concionatorem indito laqueo suspendunt. Verum fracto laqueo decidentem in conclave quoddam deducunt, ubi servabatur Franciscus Vogelsanck qui sororum Tertiⁱ Ordinis in eodem oppido praefectus fuerat. Ubi cum biduo asservati fuissent, supervenit ab Auriaco horum scelerum architragedo missus apostata quidam Augustinensis Adrianus Gockius, ut cum captivis sacerdotibus disputaret. Qui a Minorita illo egregie confutatus ira rabidus spondit ut postridie morte turpissima afficeretur; quod et prae-

1) Bij Faber, *Thesaurus Eruditionis Scolast.* wordt coriceum omschreven met: „locus pro denudandis hominibus, qui vel exerceri vel lavari, vel utrumque agere volebant.”

stitit; 4 enim Septembris immobili constantia insignis Christi Martyr, cum prius pro persequentibus Deum exorasset, patibuli suspendio consummatus est. Haec est haereticorum libera religio, haec Hispanicae inquisitionis aversio.

Interea Sancius Avillanus et Beauvasius archithalassus e Walachria Antverpiam perveniunt, novam classem paraturi, ut obsessis commeatum advehere possint, assumptoque cum aliquot militibus Mondragonio, evitata Flessinga ad alterum insulae latus militem comeatumque exponunt et curribus Middelburgum advehi curant, ubi Mondragonius in praesidio mansit Beauvasio Antverpiam redeunte, ut novum militem aliumque commeatum denuo subveheret.

Dum haec in Zelandia geruntur, Albanus comperta Harlemensium deditione Ultrajectum venit ut Hispanis stipendia quatuor mensium, quae debebantur, solveret simulque etiam classem duodecim magnarum navium, quae Amstelodami parata erat, deduci et contra hostem pugnare juberet; quam ipse gubernator Bossuvius cum sex cohortibus Hispanis et paucis Walonibus atque Belgis 12 Augusti conscendit, pluribusque velitationibus habitis contra rebellium classem, quae novemdecim grandioribus et aliquot minoribus Enchusia solverat, tandem 12 Septembris mari pugnatum est ita ut praetoria regia, quae vulgo *inquisitio* dicebatur, hostium praetoriam cum tribus aliis invaderet; quo viso caeterae regiae naves expansis velis fugam capiunt, una sola trecentorum scilicet vasorem, quae erat Frederici Thomae navarchi, comitem sequeretur hostiumque classi egregie repugnaret. Naves autem ita conjunctae, dum acriter calce viva aliisque machinis invicem tota nocte pugnassent, sub auroram demum ventorum marisque impetu in aggerem, qui Edamum et Hornam interjacet, impelluntur; tum omnes classiarii Belgaeque, nequicquam obsistente Bossuvio, ad hostem transeunt; qui cum 15 tantum Hispanis bis hoste depulso,

deditionem facere coactus est et Hornam cum Hispanis abducitur, ubi mira incolarum saevitia inhumane admodum excipitur, ita ut mulieres januis suis erumpentes Hispanos, qui vincti ducebantur, pugnis impeterent.

Interea Hispani occupato Harlemo tumultuabantur et vix post duos menses seditione compressa Harlemo praeficitur baro Liquesius cum aliquot Wallonum signis, Hispanique Alckmariam obsidere jubentur; in quam rem ab Amstelodamensibus praesertim impellebantur, qui in hoc proprio suo commodo, ut navigationem Waterlandiae liberam haberent, magis quam utilitati publicae studebant; persuadere enim nitebantur Albano, parvo molimine Alckmariam occupari posse, ut sub hiemem victor exercitus Leidam deduceretur. Quare Albanus Franciscum Valdesium cum aliquot Hispanis praemittit, ut Alphyn pagum medio fere itinere Goudam inter atque Leidam occuparet; Fridericus autem cum robore exercitus Alckmariam versus tendit locatisque castris bifariam oppidum oppugnare statuit, ex parte scilicet occidentali, ubi legio SS. Philippi et Jacobi metebatur, undecim tormentis collocatis, ex altera parte itinere Harlemensi septem, cum quibus veteranae legiones erant, equitatu apud Beverwyckanos constituto. Verum cum necdum satis prostratis muris propere nimis Hispani oppugnare nituntur, utrobique magna suorum clade repulsi sunt, oppidanis cum omni aetate et sexu repugnantibus, praesertim cum praesidio plusquam octingentorum militum suffulti essent. Proposuerat Fridericus motis tormentis aliam urbis partem oppugnare; verum continuis pluviis in tantum aquae creverant ut ad genua et quibusdam in locis etiam ad umbilicum usque militi pertingerent. Quare ex mandato Albani decima Octobris soluta obsidione militem ad altiora loca reducit, ad montes praesertim arenosos, qui Egmondam Harlemumque interjacent; exercitu vero paucorum dierum

quiete recreato, Francisco Valdesio imperat ut cum legione Apostolorum atque duabus legionibus Walonum et una Germanorum per lacum Harlemensem navigiis in interiorem Hollandiam contendat. Is occupato Leiderdorpio pago intra primum lapidem Leida distante ¹⁾, duobusque signis Hispanorum ibidem praesidio impositis et caeteris pagis Reno adjacentibus occupatis, expugnatoque propugnaculo, quod ad confluentes Reni et Goudae haud procul ab Alphyn pago rebelles erexerant, ulterius progressus pagos Soeterwoude, Haserswoude, Blijswijk aliosque in meditullio Hollandiae situs invadit. Julianus quoque Romerous ab eodem Albano via terrestri circa littus maris cum duabus veteranis Hispanorum legionibus, adjunctis aliquot Walonum Germanorumque vexillis, quatuor turmis equitum Hispanorum levis armaturae, adjuncta Germanorum gravis armaturae turma una, Hagam occupat; qui ex itinere Catwijck, Valckenborgh aliosque pagos milite munit, occupaturque 4 Novembris etiam magni momenti propugnaculum Maselantslusanum ad Mosae aggerem ex adverso Brielaë in extremo fere Hollandiae angulo meridionali situm; ubi quamvis sexcenti milites in praesidio essent cum praefecto Philippo Marnexio S. Aldegondae domino, viro litterato et inter rebelles nominatissimo, tamen accurrente Johanne Contrerasio pentacontarcho cum tredecim tantum Hispanis primo impetu expugnatur, capto dicto Marnexio et Ultrajectum in castrum deducto, reliquis vero fugatis aut occisis. Existimabant enim praesidarii plures Hispanorum copias subsidio adventare. Franciscus vero Valdesius dispositis circa aggerem Renanum praesidiis, Hagam abiit, atque dux hujus belli ab Albano proclamatus ibidem hiemare constituit. Julianus enim Romerous ab Albano in Brabantiam missus fuerat ut cohortes quasdam et equitatum colligeret, qui cum Albano discessurus erat.

1) Het H. S. las hier: distantem.

Institerat enim apud regem Albanus diversis vicibus, ut praefectura abire et domi suae in Hispania quiescere liceret jam grandaevus, praesertim cum medicorum iudicio harum regionum humidior atque frigidior temperatura ipsius valetudini in tantum adversaretur, ut si diutius in iis permaneret, ad res gerendas penitus inhabilis redderetur, quod paralisi nervorumque contractionibus necnon et frigidioris cerebri defluxionibus catharrisque mirum in modum vexaretur. Quod itidem et Medinensi duci accidebat, qui hactenus ad aquas Spadananas medicas haud procul a Leodio haeserat. Quare rex utrumque sub finem hujus anni in Hispaniam revocat, misso in Albani locum Ludovico Requesantio ex Suessanorum principum stirpe oriundo, Ordinis S. Jacobi magno Castiliae commendatore, viro insigni et plurimis gravissimis pacis bellicae negotiis probato. Profligarat enim bellum Maurorum Granatense, Johanni Austriaco collega datus, cum quo deinceps mari de Turcis ad Echinades insulas triumphavit; exinde vero prorex ducatus Mediolanensi praefuerat; demum a rege Belgicarum provinciarum gubernator designatus, licet primum onus illud recusasset, demum rege absolute jubente acceptare coactus erat et sub finem hujus anni ex Italia decessit, comitatus duabus tantum turmis equitum Italicorum, *Albanos* vocant; et facto per Sabaudiam et Lotharingiam itinere 17 Novembris Bruxellas advenit, ubi cedente Albano 29 Novembris in gubernatorem susceptus est. Quare Albanus ad iter se accinxit et 17 Decembris cum Medinensi duce filioque suo Friderico in Italiam contendit, itinere quo Requesantius advenerat, comitantibus quinque turmis equitum, atque inde Genua in Hispaniam trajecit. Vir omni laude dignissimus, summus imperator et Catholicae religionis propugnator indefessus, quod toto regiminis sui tempore satis superque ostendit, cui vel insuper abundans testimonium Vatinia-

num haereticorum odium suffecerit. Certe cum discessurus Sylvamducis advenisset, et ab episcopo conveniretur, eumque pedes erecta et procera statura apertoque cano capite venerabilis senex excepisset, sicuti mos semper ipsi fuerat ecclesiasticos insigni et speciali quodam honore prosequi, et juxta se pari sella sedere jussisset, inter alia salutaria praecepta hoc enixe admodum monuit ut haereticorum machinationibus, insidiis atque conventiculis disturbandis sicuti prudens ecclesiae pastor invigilaret; quod hoc genus hominum, praesertim Calviniani, seditiosum, rebelle et perfidum omnia sursum deorsumque miscere consuevisset, ubi paulo remissiores praefectum ecclesiasticum vel saecularem nacti essent. Cogitanti mihi de hujus viri ingenio ac moribus et patriae nostrae illis temporibus constitutione misera, saepe occurrit optare ut talis tantusque vir aut maturius huc advenisset aut non tam cito discessisset; nam si sub initium barbarum loco principis Parmensis, quae ob sexum atque mite ingenium a rebellibus despiciebatur, Belgio praefuisset, numquam haeretici hujusmodi consilia conferre ausi fuissent, aut si quo minus, de facto, quod ajunt, comprehensi atque puniti exemplo suo alios teruissent. Aut si non tam cito decessisset, certo mihi persuadeo quod constans atque fortunatus imperator et hosti multum terribilis brevi spatio bello finem imposuisset. Hoc solum a quibusdam in illo desideratur, ut sicuti bellicis artibus erat instructissimus, ita quoque civilibus excellisset, ut majore tranquillitate pacatis rebus praeesse potuisset. Verum haereticorum continuas factiones et de bellis semper nata bella effecerunt, ut hoc posterius minus in eo desideraretur. Ut omittam, quod politicarum et Belgicarum rerum imperitia frustra ei ab aemulis obiecta sit, cum exactam in illis notitiam praebeat instructio, quam hisce fere temporibus ad regem in Hispaniam

ex Belgio transmisit, atque hoc loco a nobis optime subnecti posse visa est. Est autem talis:

Articuli tredecim, quibus ostenduntur media necessaria vel utilia, ut religio Catholica et potestas regia in Belgio conserventur:

Primo ut Rex omnes provincias in unum corpus conjungi faciat et unum ex eis regnum seque ejus regem constituat titulo *Inferioris Germaniae* faciatque Bruxellas metropolim ad exemplum Parisiorum in Galliis et Londini in Anglia.

2. Ut Rex faciat legem universalem pro conservatione religionis Catholicae de consensu omnium dicti regni nationum, ita tamen ut nullo modo vocetur *Inquisitio*, eo quod nihil populis septentrionalibus ita exosum sit atque nomen *Inquisitionis Hispanicae*, quamvis usus ejus honestus et sanctus sit.

3. Ut Rex certos episcopatus erigat eosque hominibus scientia et vita probatis assignet, eisque praestituatur ut nunquam locis curae suae absint, sed, ubi major necessitas fuerit, resideant; quia nihil magis nutrit insolentiam et rebellionem populi quam negligentia vel absentia pastoris, ut postremis hisce turbis compertum est.

4. Ut destituantur et dissolvantur in singulis civitatibus concilia sive senatus earum, eo quod ex hoc coramuni placito in talem arrogantiam elati sint, ut tentaverint hisce temporibus Principi suo legem praescribere.

5. Ut in singulis civitatibus constituatur aliquis gubernator vel vicarius Principis, qui semper accessum habeat ad senatum et magistratum; talis enim ut explorator in metu illos continebit, ne quid in praejudicium Principis constituent.

6. Ut Rex in praecipuis locis de rebellionem suspectis castrum extrui faciat, quia nihil populum seditiosum firmitus tenet in officio, quam ordinarium militare praesidium, quemadmodum baculus in manu ad castigandum.

7. Omnibus civitatibus adimantur tormenta bellica exceptis locis limitaneis, eaque servantur in castris Suae Maj^{is} munitis, ut semper esse possint ad manum; quia nulla re populus magis comprimitur, quam si videat principem suum armatum, se vero bene vestitum sed inermem. Populus namque inops et armatus seditiosus, dives vero et inermis pacificus est.

8. Rex armamentarium publicum pro 50 vel 60 millibus hominum faciat Mechliniae, quae civitas in meditullio regni situata est; commode autem erigi poterit in loco majoris Beguinagii, religiosis alio translatis, eo quod absque magnis expensis in eum usum adoptari poterit et paludinosus locus aquisque abundans facile reddi possit inexpugnabilis. Sic Rex armatus erit armis, ex illo loco in quamlibet partem facile exportandis, et populus inermis; qui tamen non cito hoc animadvertet, cum hae nationes magis studeant suppellectili et apparatusi domestico atque negotiationi quam armis.

9. Ad exemplum aliorum principum mari vicinorum Rex semper paratam habeat classem 30 omnis generis navium, cujus stipendia facile colliguntur ex mercibus et piscationibus et similibus; estque hoc regnum non tantum ad hoc commodissimum plusquam ulla Christianae reipublicae ditio ob 1) frequentem mercaturam, nusquam ut sit similis; verum est etiam necessarium, quia ex hoc quod intra paucos annos deprædati sunt Angli, posset non solum ad multos annos dicta classis nutrirî, verum etiam quasi ipsa Anglia subigi, neque princeps quantumvis magnus securus erit vel formidini (non obnoxius), nisi classem copiis terrestribus adjunxerit.

10. Ut castra et munitiones erigendae custodiantur prae-

1) Het handschrift had hier *et* en daarvoor stonden twee of drie letters doorgeschraapt; wij konden geen zin er van vormen tenzij met *ol*.

sidio exterorum et praecipue Hispanorum, Italarum vel Germanorum; nam et ipsi fideliores erunt et Belgica natio magis ad mercaturam propendit.

11. Provideat Rex, ut per totum hoc regnum uniformitas sit privilegiorum, ponderis, mensurae et monetae, quia hoc incolas conjungit mutuo secum et cum quiete publica.

12. Ut Rex huic regno multas praerogativas et privilegia concedat ad augmentum negotiationis, eo quod divitiae hujus patriae in hoc consistant, propter concursum populi ad locum, totius Europae ad hoc commodissimum, atque dexteritatem et industriam indigenarum.

13. Demum ut Rex aurisian ¹⁾ et absolutionem plenam communi populo largiatur de omnibus in praeteritum commissis, atque eo modo revocet omnes illos, qui ad externos habitatum concesserunt. In capita vero rebellionis ita animadvertat, ut tamen clementia justitiam temperet; sicut enim regem magnum praebere oportet exemplum suarum virium dum vincit, ita et exemplum constituere debet clementiae postquam superarit.

Ex his articulis, nisi fallor, liquide apparet quod non minus politica quam bellica scientia claruerit Albanus, vir omni aevo a posteritate merito suo celebrandus. Placuit autem ut, postquam in Italiam eum jam dimisimus, imaginem tamen ejus lectori hic exhibeamus, ut ex ipsis corporis lineamentis vultusque gravitate aliqua saltem ex parte viri hujus praestantia posteris innotescat. ²⁾

1) Volgens Du Cange is er *aurisia*, quando non videmus, quod oculis praesentatur = de oogen voor iets sluiten, iets door de vingers zien.

2) De plaat ontbrak hier, evenals hier boven bij de Martelaren van Gorcum. De lezer, die dit betreurt, kan bij Hooft *Nederland. Historien*, 8^e boek, een prachtig geteekend borstbeeld vinden, waarnaast de schrijver heeft gegriffeld: „reizigh van persoon, van troonye meer schoon dan aanvalligh, „maagher, holooght en straf van gelaat.”

Requescentius tam turbido rerum statu susceptis gubernaculis, nihil prius habuit, quam ut Mondragonio obsesque Walachriae civitatibus subveniret, quae jam ad extremam famem redactae erant. Unde rebelles sublatis animis castrum Rammekens, quod ad angustias ostii Scaldis in Valachria loco opportunissimo situm erat, obsidione cinxerant, suffossisque cuniculis et muris fere labefactis 4 Octobris ad deditionem coëgerant; quo amisso, cum grandioribus navibus aditus in Valachriam interclusus esset, commendator duas classes armari praecipit unam majorum navium Hantverpiae, ut hostem ante Flessingam impediret, quominus alteram classem, quae montibus ad Zomam minorum navigiorum praeparabatur et ex altero Valachriae latere minore aestuarii profunditate terram capere debebat, integris viribus adoriri posset.

Hoc anno Tornaci Diocesanum synodum celebrat statutaque ejusdem promulgat Gijsbertus Dogneysius ejusdem civitatis episcopus.

Anno praeterito sine mascula prole decesserat Sigismundus Poloniae rex ultimus ex stirpe Jagellorum, ex qua familia hactenus Poloni reges sibi delegerant; modo autem illa deficiente in alteram cum magno molimine immigrandum censerent, comitia habenda indixerant hoc anno mense Majo in latissimis ad Warsoviam campis; ubi ne qua seditio oriretur, cautum ne quis princeps ultra 50 equites et 20 nobiles absque armis adduceret, legati vero competentium in eundem finem comitiis ad triginta miliaria abessent. Multi nobilissimae coronae competitors inventi, inter quos ipse quoque Joannes, dux Moscovita, suas ditiones, si eligatur, Polonicis conjungere offerens ut suae stirpi simul haereditariae essent, sed ingenti sibilo a Polonis explosus est, quod ante paucos dies occupata Wittensteyn, Livoniae arce, barbara crudelitate praefectos praesidii verubus affixos ad ignem assandos curasset. Mise-

rat quoque ad ambiendum pro se episcopum Valentinum Joannem Montluccium Henricus Valesius, Caroli Galliarum regis frater natu major, eumque ad preces Catharinae Mediceae, matris ejus, commendarat Polonis Turcarum imperator Selimus, magno gaudio Catholicorum, qui verebantur ne ab haereticis aliquis suae factionis intruderetur; ita ut patefacto scrutinio exultans quidam episcopus ad astantes proclamaret Henricum Valesium Poloniae regem electum. Quod boni viri factum novarum turbarum et invalidandae electionis causa propemodum fuisset, cum scrutinii divulgatio per Gnesnensem archiepiscopum utpote regni primatem et legatum natum fieri debeat; ita ut vix multo Gallici legati labore obtentum sit, solemniter ut eum Gnesnensis electum esse proclamaret. Continuo cum actis comitiorum destinantur 13 palatini cum 250 nobilibus in Galliam ad Henricum, tunc nomine fratris sui Sanserras ab haereticis occupatas obsidentem, qui ea lege electionem ratam habuit, ne praedictum esset successionem quam in Galliae regnum mortuo fratre suo habere posset. Sub finem itaque hujus anni, collectis in sumptus itineris 2000000 coronatorum, magno comitatu deducente ad fines regni Carolo rege, per Germaniam in Poloniam contendit.

1574.

Mense Martio Ultrajecti moritur Noorcarmius insignis belli dux, variis expeditionibus contra haereticos nobilis.

Septima Martii princeps Auraicus promulgat edictum, ubi citat omnes illos qui Catholicae religionis et obedientiae regiae causa ex Hollandia dicesserant, ut ante finem mensis Maji instantis redeant et de causis sui abitus doceant coram gubernatore nostro Nassovio (: nomine regis loquitur :) et consilio ipsi assidente, sub poena confiscationis

bonorum et quod velut hostes patriae deinceps tractandi sint.

18 Februarii Cracoviae coronatur et ungitur ab episcopo Gnesnensi in regem Poloniae Henricus Valesius, non diu rex futurus. Paucis enim post diebus, nempe ipso die Pentecostes moritur Carolus IX Galliae rex, non sine suspitione veneni ab haereticis praebiti. Ejus itaque morte audita, Henricus Valesius, cum ab Ordinibus regni abeundi licentiam obtinere non potuisset, quod non nisi plenis comitiis dari posse assererent, regale epulum instruit, proceribusque jam ebriis velata ne agnosceretur facie regia atque regno excessit, ablata etiam secum illius regni corona. Venit ad Maximilianum imperatorem Viennam, a quo honorifice habitus Venetias contendit, lustratisque per otium aliquot Italiae civitatibus et ubique splendide exceptus, tandem in Galliam venit 6 Septembris, postquam tribus tantum mensibus et 16 diebus Poloniae praefuisset. Poloni proceres cognita regis fuga missis legatis de eo conqueruntur, ostenduntque regnum illud regis praesentia carere nullatenus posse; praefigunt itaque terminum initium Maji anni sequentis, intra quem si non venerit, ad novi regis electionem se processuros minantur.

Octava Martii rex ad intercessionem commendatoris dat plenissimam remissionem et abolitionem omnibus qui rebel- larant et ad Catholicam fidem redire et ecclesiae Catho- licae reconciliari parati fuerant. Est quidem initium illius edicti et pleraque ejus alia ejusdem tenoris cum illo quod anno 1569 decima sexta Novembris datum fuit, sed quoad personas longe latius patens et neminem excludens nisi solum illos, quos tempore publicationis nominatim exci- piendos dicit, includens etiam illos qui hoc tempore adhuc arma ferrent, modo intra bimestre spatium illa depone- rent et ecclesiae reconciliarentur; item et illos includens

qui nominatim per sententiam condemnati essent, eo tamen excepto quod talium bona sententialiter fisco applicata restituenda non sint, quod tamen faciendum promittit, si probare possint, quod interim semper catholice vixerint. Ex quibus apparet, optimum principem omnes injurias sibi illatas nullo negotio remittere et nihil persequi, nisi ignominiam Deo et Ecclesiae illatam; quibus jus suum remittentibus ipse ut obediens filius, quod iterato in hoc edicto profitetur, omnem rancorem animo dimittat.

Interea Mondragonius, qui Middelburgi in praesidio erat, commendatorem certiore reddit, quod obsessi extrema inopia laborarent defectuque panis, cujus duae tantum unciae militibus in dies singulos distribuebantur, vesci coeperant libis quibusdam ex semine lini confectis, immundaque omnia animalia, quin et eorum coria jam consumpserant. Quare commendator, vir admodum mitis et qui proximorum vel minimis calamitatibus summo opere compati solitus erat, continuo Montes ad Zomam proficiscitur, ut classis quam citissime solveret, coramque statueret, quae in rem futura putaret. Quae tandem numero quadraginta minorum navium perfecta, quia Beauvasius archithalassus aeger lecto detinebatur Juliano Romerono atque domino Climesio Beauvasii vices gerenti commendatur, impositis novem cohortibus Hispanorum e legione Sicula cum aliquot Walonibus, ut mille fere milites in universum censerentur. Classem vero hanc sequebantur aliquot minores onerariae, variam annonam ferentes. Solverunt autem e portu Montensi 23 Januarii steteruntque aliquot horis ad anchoram ut cum recessu maris Romerswalliam adveherentur, cum in portus exitu una ex praecipuis navibus disploso tormento rupta fuisset, paucis militibus cum centurione enatantibus. Postridie vero cum post meridiem vela facere instituissent, classis rebellium duce Ludovico Boisotto in conspectum venit monita ab iis

classiariis, qui a regiis transfugerant eodem tempore, quo portu montensi excederent. Erat autem optime munita, constabatque pluribus et grandioribus navigiis quam regia. Praetoria enim atque subpraetoria ex earum navium genere erant, quas *vlybooten* appellant, quae ad malum arboris abacum grandiorum navium more superne affixum ferebant, unde propugnatores magno regionum praejudicio quidquid in adversariorum navibus gerebatur despicere poterant. Regii sublatis anchoris ad pugnam provehuntur; praecedebat cum quinque navibus Climesius, subsequabatur in media acie cum maiore navium parte Julianus, extremam vero ducebat Osorius Angulensis. Jamque Climesius cum suis ad balistae jactum hostibus appropinquerat, cum in syrtes iniegit, unde cum in hostem ferri non posset, ipsorum tormentis expositus plurimum damni sustinuit, donec hoste irruente ad manus ventum est. Pugnabatur acerrime. Rebelles ignem nauticum in Climesii naves projiciebant; ipse vero tanta animi magnitudine repugnabat, ut nemo hostium in ipsius praetoriam transilire auderet. Accurrit subsidio Julianus; verum cum idem incommodum incurrisset, aliquamdiu petitus hostium tormentis, demum et manum ipse conseruit. Interea Climesius, qui cum quatuor hostilibus navibus depugnabat, ab hoste superatur, ipso mortuo ipsius praetoria igne consumpta fuit; ex reliquis navibus ejus quatuor duae submersae fuerunt, tertia occupata. Haud dissimili fortuna Julianus cum quatuor item hostium navibus congressus, cum multis suorum amissis navem suam perforatam et submergendam videt in aquas prosilit et ad aggerem haud procul distantem enatat, ubi a commendatore, qui visa procul pugna cum aliquot militibus accurrerat, hilari facie excipitur, dicenteque Juliano: „Sciebas, gubernator, militem me esse, non classarium; metuendum est, ne si mille mihi classes committeres, omnes perderem”, sub

intulit Requesentius: „Semper Deo gratias agendas, qui peccata nostra rebus adversis expiare solitus est. Desideratae sunt hac pugna ex parte regionum naves bellicae novem cum septingentis militibus.

Sanchius autem Avillanus, qui cum classe majorum navium Hantwerpia eodem fere tempore discesserat praetervectus insulam Goesanam ex adverso Flessingae in anchoris constiterat expectans classem Montensem; verum a commendatore certior factus de hostium victoria nullo incommodo accepto Hantwerpiam regressus est. Mondragonius quoque, clade nostrorum audita, a commendatore jubetur hosti deditionem facere, quandoquidem nulla subsidii spes amplius subesset. Cumque jam a Natali Domini usque ad 6 Februarii mille sexcenti homines fame periissent, re cum ecclesiasticis atque magistratu communicata urbem ¹⁾ his conditionibus 6 Februarii in hostium potestatem concesserunt, ut Mondragonius cum externo milite armato atque res suas secum avehente praesidio decederet et intra duos menses Philippus Marnexius, dominus S^{tae} Aldegondae cum quatuor aliis captivis a regiis dimitteretur, ut ecclesiastici et monachi cum suo habitu sine ulla injuria in Flandriam navibus exponerentur.

Rebelles qui jam universam fere Hollandiam atque Zelandiam in potestatem redigerant, tantos animos sumpserunt, ut denuo rerum summam tentare et in Germania exercitum colligere et Brabantiam invadere cogitarent, ubi commendatorem paucos milites et in praesidiis fere habere cognoverant; quem exercitu in Hollandia constituto imparatum opprimi posse sperabant; aut siquidem militem in Brabantiam evocaret, Leidam jam obsessam totamque Hollandiam liberari praevidebant. Sola in hanc rem opus erat numerata pecunia. Ea partim ab Angla

1) Het H. S. las urbes.

libentissime dante mutuo sumpta, partim ex venditione mercium mercatorum Antwerpiensium atque aliorum, quae Middelburgo occupato in ipsorum potestatem devenerant, redacta a principe Auraico, qui tum Flessingae aliquamdiu haeserat, ad fratrem suum Ludovicum Nassovium transmittitur. Qui mira celeritate tria millia equitum praefecto Christophoro comite Palatino et sex millia peditum fere Aquitanorum atque Lotharingiorum colligit, cum opportune admodum duo illa millia equitum nomina dedissent, quae paucis ante diebus Henricum Andegavensium ducem Caroli Francorum regis fratrem in Poloniam deduxerant et adhuc congregata armataque erant. Cum hisce copiis 21 Februarii Trajectum ad Mosam contendit, ut fratrem suum Auraicum, qui cum 6000 peditum ad Montes S. Geertrudis haerebat, in Brabantia exciperet, tanto terrore illato, ut complures mercatores Leodium aliasque vicinas urbes tenderent, ut extra regias ditiones veluti re in eis desperata se suaque salvarent. Verum commendator nequaquam territus, aliquot turmis equitum levioris armaturae Trajectum praemissis, Sanchium Avillanum, quem huic bello ducem destinarat, 3 Martii cum trecentis Hispanis schlopetariis et septingentis Wallonibus eodem destinat; militem ex Hollandia educi et 42 signa Wallonum conscribi jubet et insuper 8 millia equitum legionemque peditum ex Germania advocari. Interea Sanci Avillanus consideratis hostium viribus et castris mille ducentos pedites, qui in vico quodam Bemelen dicto metabantur, noctu adoriri constituit eduxitque in eam rem sexentos Hispanos Wallonesque cum octo turmis leviorum equitum; qui caesis septingentis hostibus pagum occuparunt et facta contra hostes velitatione postridie Trajectum reversi sunt. Interea Auraicus praemissis aliquot copiis Hochstraten in Brabantia occuparat; unde veritus commendator, ne cum suis copiis Ludovico Germanisque

junctus nova belli mole Brabantiam vastaret, properanter admodum submittit Sanchio Avillano Bracamontium, qui cum 25 vexillis peditum Hispanorum et levis armaturae equitum turmis 3 ex Hollandia advenerat, nec non et Mondragonium cum sexdecim Walonum cohortibus, et 200 gravis armaturae equites ductore Schenckio. Avillanus receptis hisce copiis tertia Aprilis Trajecto egressus hostem versus contendit, qui ante aliquot dies retro moverat et Montem-falconum Gulpenumque occuparat; verum adventante cum tantis copiis Avillano ea parte in Brabantiam perrumpere supersedit et Noviomagum versus ire statuit, ut in insula Bommelensi vicinisve locis Auraicum cum copiis suis exciperet. Falcomontio igitur solvens Ruremundam versus iter instituebat, quod proditione quorundam praesidiariorum eam urbem occupaturum se speraret, verum cum insidiis detectis 15 Galli Germanique capite poenas luissent, Neomagum contendunt. Unde Avillanus raptato secum exercitu Mosam transit et continuo visis hostium precursoribus velitatio coepta est; verum instante nocte praelium in diem sequentem, qui erat (14 Aprilis), dilatum fuit, Hispanis in campo et rebellibus in pago Moock, ditionis Clivensis pernoctantibus. Postridie summo mane acies utrimque disponuntur. Ex parte Germanorum mille octingenti equites in quinque acies distributi in fronte constiterant, quos a tergo peditatus 35 cohortium et decem millium militum sequebatur. Hispani vero equitatum peditatumque ita disposuerant ut in plures acies distributi hostibus pari armatura opponerentur, cum supervenit Aegidius Barlemontius Hiergiae dominus, Gelriae gubernator; qui licet Sanchio Avillano nuntiaret postridie venturum in castra Franciscum Valdesium cum duobus millibus et quingentis Hispanis legionis Apostolorum et cum decem cohortibus Germanorum ac tribus turmis equitum, qui de mandato gubernatoris ex

Hollandia discesserant, ut Sanchio Avillano subsidio irent; attamen videbatur praedicto Barlemontio, quandoquidem utrimque copiae ad pugnam paratae erant, praelium differendum non esse, ne hostis cognitis regionum auxiliis aliquo stratagemate e manibus elaberetur. Concursum est igitur magnis utrimque viribus et vincente primum regionum peditatu deinde etiam equitatu hostes in fugam vertuntur, occisis Christophoro Palatino et Ludovico Henricoque Nassoviis fratribus, cum plus quam sex millibus peditum et sexcentis equitibus, desideratis ex parte regionum decem tantum peditibus Hispanis et totidem fere Wallonibus et ducentis fere utriusque nationis vulneratis et viginti circiter equitibus. In praedam cesserunt militi hostium castra, ubi aliquantulum pecuniae repertum fuit, quae pro majori parte Gallica erat, ab Hugenotis procul dubio submissa.

A parta hac tam insigni victoria Hispani tumultuari incipiunt stipendia flagitantes et sublati signis per Brabantiam contententes Antverpiam occupant, ubi et eos, qui in praesidio castrorum erant, seditionis socios accipiunt. Verum cum vexillifer Avillani praefecti duos ex praecipuis rebellium occidisset atque aliquantulum pecuniae a gubernatore numeratum esset, praesidarii ad obedientiam reversi sunt. Quandoquidem autem princeps Auraicus cum aliquot millibus peditum erat in insula Bommelensi, ita ut Sylvaeducis imminere totamque Brabantiam occasione hujus seditionis militaris vastaturus videretur, imperat equitatu commendator, ut Sylvaeducis praesidio occupet. Franciscum vero Valdesium cum magna peditatus parte in Hollandiam contendere et munitiones, quas circa Leidam jam antea occuparat, recuperare jubet, ut ea ratione cum rebellibus Auraicum ex insula Bommelensi confiniisque Brabantiae ad tutandam Hollandiam revocaret. Valdesius igitur cum Harlemum venisset, communicato

consilio cum barone Lignesio Harlemensium moderatore, praemisit Ludovicum Cajetanum cum quatuor Hispanorum et duabus Germanorum cohortibus ut per Noordwyck, Valckenburg adjacentesque pagos Hagam properaret, ipse vero Valdesius eodem tenderet cum viginti et uno signis peditum Hispanorum, septem Walonum et quinque Germanorum, ita ut Ultrajecto intra Woerden et Oude-water per Alfyn, Soeterwoude et Voorburch iter institueret, quatuor vero turmae equitum levis armaturae oceani littus custodirent. Valdesius expugnata munitione, quam rebelles ad confluentes Reni et Goudae erexerant, Hagam properat, quam Cajetanus jam triduo ante occupat, ita ut Leidenses undique obsessi de adventu regionum Dordracenos, Delfenses atque alios confoederatos suos certiores redderent. Interea Valdesius propugnaculum Maselantslusanum atque Vlaerdingense ab hoste deserta occupat et late diffusis castris, 62 scilicet propugnaculis Leidam obsidet.

Dum haec in Belgio geruntur, rex Catholicus in Hispania in portu S. Andreae ingentem classem armari praecepit, quae duce Petro Melandro gubernatore Floridae (: regio est occidentalis Indiae:), insigni navarcho, in Hollandiam Zelandiamque trajiceret, quod eae provinciae non facile occupari possint ab eo, qui navalibus copiis non praevaleat, cum undique fluminibus aestuariisque inclusae difficilem a continente oppugnationem habeant. Quare commendator aliquot leviores naves Duynckerckiae atque Hantwerpiae instrui jusserat, ut classi Hispaniensi septentrionale Mare ingressuro praesto essent, missoque in Angliam legato Bernardino Mendocio Hispano a regina obtinuerat, ut regia classis, si qua tempestas ingrueret, in illius insulae portus confugere posset; quod Angla ita concessit, ut facile apparet metu potius expressum quam voluntarie concessum esse. Plurimumque in hanc rem

contulit, quod Carolus nonus Galliarum rex iisdem fere temporibus decessisset, haerede relicto fratre suo, Andegavensi primum duce et postmodum etiam in Poloniae regem assumpto, cum quo Angla aliquando de conditionibus ineundi secum matrimonii egerat, ut re propemodum conclusa non satis honeste votis ipsius illuderet, quod ipsi solemne fuit. Ab omnibus enim ambire, nemini vero nubere volebat, ut haeretica mulier et superba libera venere ita cum comite Leicestriae, hoc nomine specialiter infamato, et forsitan aliis impudice (frui) consuesceret, ut ipsa tamen eorum dominaretur, et ab externis interim principibus spe copulae observaretur et coleretur officiosissime, quod vafrum impudicae mulieris ingenium Henricum Valesium deceperat; qui cum nunc fratre mortuo jure haereditario Galliae regnum capesceret, verebatur Angla, ne memor injuriarum vindictae occasionem quaereret; unde factum quominus regi Hispaniarum, quod de classe petebatur, negare auderet, ne simul duos potentissimos christianorum principes in se provocaret, praesertim cum, gravi persecutione in sui regni Catholicos excitata, parum secundis multorum subditorum suorum votis regnaret. Verum totum hoc de classe Hispaniensi negotium post parum temporis dissolutum est. Nam et classis illa minorum navium, quae Antverpiae parata fuerat, cum irrumpentibus seditiosis Hispanis, ne et ipsa ab illis occuparetur, secundo flumine ab urbe decederet, longius aequo provecta a Zelandorum classe oppugnata et, regiis naviculariis turpiter transfugientibus, in eorum potestatem redacta est, non minima culpa ejus, qui pro tempore classi praeerat et turpi negligentia in hostium manus devenerat, quas facile evitare potuisset. Quod sicuti non parum impedivit adventum classis Hispanicae, ita multo maxime mors Petri Melandri archithalassi, qui sinistra regionum sorte sub ipsum solvendae classis tempus

ab irato Catholicis Divino Numine subtractus est. Quare cum nemo adesset cujus navali peritiae rex Catholicus tantam navium vim committere auderet, classem in Hispania retinere coactus est.

Rebelles autem interea peritissimos navarchas suos undique congregarant, sciscitabaturque Auraicus num naves Hispanienses septentrionali Occano navigare possent, cum longiores essent nostris navigiis, eo quod latissimo illo Hispaniensi Occano longior fluctuum tractus sit, qui in angustiis Septentrionalis maris citius reciprocare coacti breviori spatio tolluntur atque subsidunt. Verum cum responsum esset, eo non obstante classem appellere posse, magno metu distinebatur; quo nunc demum depulso, totis animis viribusque ad solvendam Leidensem obsidionem annitebatur.

Interea commendator cum veteranis Hispanorum legionibus transigit, conflataque argentea sua supellectile stipendioque soluto, milites ad officium reducerat. Misit ergo ipsos cum Ciappino Vitellio atque Juliano Romero, ut per Worcomium adjacentesque regiones in Hollandiam penetrarent. Verum expugnato Worcomio atque Leerdamo Asperisque in deditionem acceptis, circa Ultrajectum atque vicina loca haerere jussi sunt, quod aliqua spes esset Bommelam per proditionem Scotorum, qui ibidem in praesidio erant, occupandi. Sed res in nihilum recedit. Interea venerat ex Hispania praedictum generale amnystiae beneficium, quod 6 Junii Bruxellis publicatum est. Cum autem spes esset, ejus adjumento Hollandiae rebelles ad officium reduci posse, missus est Ultrajectum Fridericus Perenottus Granvellanus, dominus Champagniensis et Antverpiensium gubernator, ut ageret cum Philippo Marxio S. Aldegondae domino rebellium non contemnendo capite, qui eo tempore Ultrajecti in castro captivus detinebatur, per quem res ad Auraicum atque conjuratos

relata est. Verum ut res tota dilucidius cognoscatur et improba rebellium intentio vel stolidis aperiatur, placuit totam rei gestae seriem altius exordiri et distincte ad finem usque deducere.

Aldegondius, cum Trajecti in carcere esset conventus a Noircarmio, multis utrimque ventilatis rationibus eo tandem deductus est, ut reciperet, se ad Auraicum rebellesque Hollandos scripturum et experturum, num quae spes esset diuturnum hoc bellum optata pace terminandi. Cumque Hollandi in speciem pronos se ad pacem esse respondissent, utrimque personae nominabantur qui perampla potestate de pacis conditionibus agerent. Verum occiso interea in ericeto Mokerensi Ludovico Nassovio, cum regionum conditio meliore conditione jam plane censeretur, indecens visum est Requesentio et regiae majestati indignum, quasi ex aequo cum rebellibus suis agere, jussitque ut si rebelles pacem et ex animo optarent, libello supplicii illam a principe suo postularent, ut gratiae et non justitiae pax esse censeretur. Hoc gubernatoris responso cum omnis de pace tractatus rejici videretur, demum quarto Junii hujus anni Fredericus Perenottus, baro Champagnicensis, incertum an conscio gubernatore, literas ad Carolum Boisottum Middelburgi gubernatorem Antverpia mittit. Commemorata avita ipsorum amicitia et laudata gubernatoris clementia, amplissimis praemiis propositis ipsum hortatur, ut pro auctoritate, qua apud Auraicum Ordinesque Hollandiae et Zelandiae valeret plurimum, sequestrum se pacis offerret; gratumque id regi futurum spondet, ut qui nihil magis in votis gereret, quam solida pace coepto bello finem imponere. Hisce Perenotti literis, cum Carolus in Anglia esset, Ludovicus Boisottus ipsius frater decima septima Junii ita respondet: Gratum sibi esse Perenotti animum et proclive ad pacem studium et ab Auraico valde commendari,

exoptareque, ut bene coepta indefesso studio ad optatum omnibus finem deducat; optasse quidem se, ut frater domo non abesset, quo latius et plenius literis ad se datis ipse responderet. Interim tamen se non videre, quomodo de pace convenire posset, nisi quam primum omnes exteri Belgio discederent, tum quod saepissime compertum diceret, ipsos promissis non stare, tum quod concilium Constantiense semper in ore haberent et numquam non asseverarent, haereticis fidem servari non debere.

Certe hoc ipsis axioma quasi cantilena quaedam assiduo in ore erat, falso tamen; nec enim quemquam sive Patrum sive scolasticorum doctorum facile invenerint, qui isthoc asseruerit unquam. Sed nec concilium Constantiense, neque Sigismundus imperator unquam contrarium fecerunt quandoquidem Johanni Hus salvus, ut vocant, conductus, sive publica fides, in hoc tantum data fuerat, ut citra violentiam Constantiam venire et se purgare posset; quae illam vim non excludit, quae post caussae cognitionem de jure infertur, ut etiamnum in Germaniae camerali judicio observari testatur Meusingerus, observatione 82 centuria prima. Sed hujusmodi sunt haeriticorum calumniae.

Perenottus acceptis Boisotti literis continuo Ultrajectum ad Rupellatum, tunc Hollandiae gubernatorem, sororium suum proficiscitur, Aldegondium adhuc in arce captivum convenit et de pacis negotio cum eo confert. Qui cum se valde ad concordiam propensum esse simularet, quamvis de rei exitu se desperare affirmaret, placuit tandem ut datis obsidibus et praestito de revertendo juramento Roterodamum iret et cum Auraico rebellibusque negotium communicaret et promoveret, ut qualescumque tandem pacis conditiones proponant, modo in iis excipiantur Catholica religio et principis auctoritas, quandoquidem rex in iis nequaquam sibi praescribi vellet, de caeteris haud difficulter conventurum. Ut autem negotium hoc se-

cretius et quasi per occasionem ageretur, visum est, ut Aldegondius sub praetextu redimendorum vel permutandorum captivorum abire diceretur. Obsides interim pro Aldegondio adveniunt dominus Carvesius et Junius Verensium in Walachria gubernator, qui honesta custodia a Pernotto Montfortii habiti sunt. Ut autem de pace tractatus sine dolo vel pravis machinationibus ageretur, placuit ut sub pretextu patrimonii sui curandi Roterodamum se conferrent duo ex primariis Hollandorum exulibus, Johannes scilicet Matenessius Riviereus nobilis atque magister Johannes Treslongius advocatus, qui negotium promoverent et quam fide ageretur obiter observarent. Hi a rebellibus petierunt, ut si qua proponenda putarent, ea de scripto traderent. Unde rebelles post diuturnam deliberationem tandem scriptum quoddam miserunt, qui sub nomine Ordinum Hollandiae atque Zelandiae expresse protestantur, nequaquam sibi in animo esse a rege Hispaniarum legitimo suo principe desciscere, sed tantum se contra Albanum, nationes externas et exactiones nimias atque privilegiorum diminutiones arma sumpsisse. Quare nolle se cum rege de pace agere, quandoquidem numquam eum pro hoste habuissent. Sed eum suppliciter admodum rogatum velle, ut omnes externas nationes Belgio discedere jubeat, tanquam patriae graves et sua tantum quaerentes. Quibus discedentibus, posse primo quoque tempore in generali Ordinum conventu super omnibus controversiis legitime disponi. In quo maturandum sibi videri asserunt, priusquam vulgus armis et libertati, quam bellum tribuit, assuescat. Interea tamen petere se, ut mutua commercia, quae hactenus jure belli sublata fuerant, saltem provisionaliter restituantur; demum adjungunt, optare se atque sperare plurimum, quod tam ipse gubernator quam caeteri regi fideles subditi omnimodo huic de pace tractatui fautori sint.

Cum hac rebellium petitione Matenessius atque Treslongius Montfortium ad Perenottum redeunt, qui omnibus et singulis diligenter atque mature ponderatis, 21 Julii ad Aldegondium scribit: Videri sibi rebellium postulata parum aequa et majestate principis sui indigna, quandoquidem ita se purgarent, ut belli caussam insigni impudentia in ipsum regem conferrent; aliud proponendum esse, aut de pace non conventurum. Aldegondius itaque apud Auraicum et rebelles hoc obtinet, ut sub nomine Nobilium atque Civitatum Hollandiae libellum quemdam supplicem ad regem componant: Ostendentes sese, sicuti regi ipsi atque majoribus ejus semper obtemperassent, ita etiamnum bona fide ei obtemperare paratos esse; arma vero sumere compulsos inhumanitate Albani aliorumque exterorum qui novitatibus insolitis, tributis et oppressionibus tyrannicis tentarent indigenas in perpetuam et miseriam servitutem redigere. Petere ergo se, ut rex paterno affectu suorum calamitatibus motus benigno vultu ipsorum preces supplices respiciat et externos omnes e Belgio revocet et in generali Ordinum conventu de pace publica agi permittat et ut in conficiendi negotii spem interim ab armis discedatur; se ex sua parte vicessim nihil hostile tentaturos.

Cum hoc libello supplici Aldegondius expirante jam praefinito tempore Montfortium regreditur, et inde Trajectum, remissis obsidibus, in captivitatem revertitur. Perenottus autem cum praedicto libello supplici illico ad gubernatorem Bruxellas contendit. Requesentius gubernator eo viso confestim exemplum ejusdem authenticum occulte ad regem mittit, ipse vero per Perenottum 13 Augusti principale ipsum ad Junium gubernatorem Veranum in Zelandiam remitti jubet, adjunctis literis: Inhumanum nimis et impudentem esse ipsorum postulationem, primo quod peterent ut rex se exarmaret eique praescri-

berent ne talium ministerio uteretur, sicuti ipsi videretur; secundo Hollandos arma privata sua auctoritate contra principis sui ministros sumpsisse, ejus urbes, arces et oppida occupasse, externos complures in subsidium suum advocasse et complura, quae laesae majestatis crimen aperte respicerent, commisisse et tamen culpam fateri nolle; demum inhonestum esse et penitus irrationabile, quod regem armis cogendum putarent ad generalem Ordinum conventum indicendum, cum ditiones Belgicae nihil inter se commune habeant, neque unum corpus vel provinciam efficiant, sed regi diversis titulis et haereditatibus atque a diversis personis et diversis temporibus obvenisse, diversis juribus, consuetudinibus atque privilegiis regi, sed vicinitate tantum locorum et unius principis moderamine conjunctas esse, regem quidem ex singulari gratia quandoque permisisse ut in commune convenirent et de utilitate publica prospicerent, verum hujusmodi privilegia et favorabiles concessionem in exemplum trahi neque posse neque debere, praesertim hoc tempore cum rex non obscuris indiciis cognitum haberet, rebelles eo tendere, ut caeterarum provinciarum Ordines subornare et in principem suum excitare possent.

Receptis hisce Perenotti litteris rebelles per Junium rescribunt et multa de injus(t)itia, vi ac tyrannide regiorum conqueruntur, bellum terra marique eis denunciant, ut qui regem contra subditos suos incitarent atque depravarent et ejus nomine atque auctoritate turpiter abuterentur. Simul etiam plaustrum convitiarum evomunt in Pontificem Romanum, quidvis se potius passuros quam ut sub ejus jugum redeant, licet ipse rex eum ut caput religionis recognoscat: quem et ab eo coactum dicunt publicare concilium Tridentinum contra omnia patriae suae privilegia. Et ne praedicta ex impetu potius iracundiae ob repulsam pacis, quam ex deliberato judicio profecta viderentur,

paucis interpositis diebus in lucem edunt admonitionem quamdam ad Ordines Catholicos, ubi expresse protestantur, se nunquam in pacem consensuros, nisi hisce conditionibus: ut rex in administratione ditionum suarum majorum suorum vestigia sequatur, ut non ab aliis quam a Belgicis militi stipendia solverentur, ut antiqua jura, privilegia et consuetudines ita servantur, sicut tempore Mariae Hungaricae reginae servata fuerant, ut concilium bellicum exauctoretur, ut rex ipse primo quoque tempore ex Hispania in Belgicum veniat, ut rex in Hispania concilium stabiliat Belgarum, virorum bonorum et patriae amantium, demum ubi infinita convitia in Albanum, inquisitionem Hispanicam, Pontificem atque religionem Catholicam debilaterassent, irrident Ordines Catholicos, qui saepius ipsis responderant, se nihil contra religionem Apostolicam et avitam attentare velle, protestanturque expresse se nunquam eam recepturos esse.

Videat, quaeso, perpendatque prudens lector, an in regimine monarchico seditiosis subditis ita principi suo praescribere liceat, praesertim cum hisce oculis majorem eorum partem viderim et cognorim literarum expertes, rudes et qui ne propria quidem lingua characteres legere nedum formare possent, imo vix decem exceptis omnes homines sellularios, opifices, quisquilias et vulgi foetentem faecem, qui dilapsis edicto Albani ex singulis civitatibus patritiis atque Catholicis, ultro se rerum gubernaculis ingesserant.

Sed tempus jam est ut ad Leidenses obsessos redeamus; qui conquisito per privatorum aedes frumento, cum non amplius quam duo milia modiorum (: *saccos* ipse vocant, singuli octuaginta circiter librarum :) repperissent et quatuordecim millia hominum in civitate censerentur, placuit magistratui singulis hominibus non nisi dimidiam panis libram quotidie erogandam esse, Goudamque aliquos emi-

serunt, qui avio itinere triginta naves frumento onustas adveherent, quibus obsessi ad pontem usque Heimensem obviam prodire promiserant. Verum Goudanis a praescripto itinere deviantibus et ne in Hispanorum manus venirent diffugientibus, Leidenses domum regressi sunt, qui ad pontem usque Heimensem cum aliquot navibus atque fributeris prodierant. Sunt autem *fributeri* voluntarii aliquot nebulones, qui nullis stipendiis sed sola spe praedae, quamdiu libitum est, militant. Quare Valdesius arctius urbem obsidere jubet. Hispani ergo, qui in pago Voor-schoten via Delfensi in praesidio erant, juxta ponticulum quemdam domumque destructam, quae *Boschuysen* vocabatur, munitionem excitant, unde obsessis plurimum nocumenti inferebant; qui noctu pluviosisque diebus, cum sclopetariorum ictibus minus paterent, urbe exibant et in vicinis hortis pratisque caules, pastinacas, pisas, fabas aliaque legumina atque herbas colligebant in subsidium famis; cujus tanta rabie laborant, ut complures sola inedia morerentur, aliique vero tam debiles essent, ut ne valentissimi quidem in adversum aliquem pontem conscendere possent, quin aliquoties quiescere cogerentur, alii bombardos suos post se traherent, quod humeris eos ferre nequirent, mulieres propriis suis foetibus et Hispanorum a se occisorum carnibus vesci cogerentur. Satis constat eos, qui ex insidiis magnoque suo periculo aliquid herbarum radicumque collegerant, cum urbem ingressi essent naviculas suas medio Reni flumine statuisse et etiam propugnando usque in mediam noctem defendisse, ne ab accurrentibus fame propemodum enecatis umbris potius quam hominibus ea diriperentur, quae propriis suis necessitatibus congregant. Armenta quoque gregesque, quos in subjacentibus urbi pratis aliquamdiu paverant, a vicinioribus hisce propugnaculis magno obsessorum luctu saepius intercipiebantur. Notatu dignum est, quod cum initio ob-

sidionis in portarum propugnaculis grandiora tintinnabula statuta essent, quae per speculatorem moverentur, si quando regiones adventare videret, ad praedam avertendam, ut iis auditis bubulci pastoresque monerentur, pecudes ad urbem mature reducere, animalibus praesertim vaccis hoc ita in consuetudinem venisse, ut postmodum etiam nullo custode, audito solum tintinnabulo, ipsae per sese ad urbem recurrerent. Quare cum hisce excurrendi facultatibus privarentur erectis illis propriis propugnaculis, 28 Julii urbe erumpunt magnaue vi munitionem *Boschusanam* adoriuntur, repugnantibus strenue Hispanis projiciunt in propugnaculum vitrea aliquot vasa tormentario pulvere plena, quibus accensi schlopetorum funiculi erant alligati, ut confractis vasis pulvis ignem conciperet; quo cum Hispanorum facies et vestimenta peterentur, munitionem deserere coacti sunt, sed petitis suorum auxiliis rejectis in urbem rebellibus eodem die eam recipiunt. Unde oppidani pecora sua intra urbem continere coacti sunt, ubi et defectu panis ea in templo grandiore S. Pancratio sacro mactabant, singulis carnis libris in singula capita distributis, tanta astantium fame, ut pueruli sanguinem e cloacis rivulisque fossalibus lingerent, cora manderent et particulas crudae carnis, quae de mensa lanionum exciderent, in os ingererent: tanta fame-pereuntium multitudine, ut integrae fossae excaverentur, quae nocte dieque apertae cadaveribus, nullis fere loculis inclusis sed vestibus tantum involutis, in tantam altitudinem replerentur, ut post obsidionem solutam coemeteria ad humanae statuae altitudinem supra plateam emerent.

Mirari subinde contingit, amice lector, tam obstinatum illorum hominum rabiem, qui praesentem mortem praeëligere mallent quam legitimo et clementissimo suo principi deditionem facere non alio suae pertinaciae fructu, quam ut decem vel ad summum duodecim nebulones, semistulti,

homines viles et nihili, et deciesmillies mortem meriti a sua potius pertinacia quam a principis sui clementia vitam obtinerent. Lubet ex hac urbe, ubi nullum inerat praesidium, sed sola civium pertinacia, specimen capere, qui qualesque homines fuerint, qui tantae proximorum internecioni nihil compatiendo tanquam Turcae et bestiae, vere haeritici nequaquam vero christiani, principi suo repugnarent:

Johannes Dousa a Noortwijk, poeta latinus, homo vel sola facie stoliditatem prodens, qui postmodum, assessor in supremo Hollandiae senatu cum fuisset, domum redire jussus est salino salario, quod etiam ipsi ordines hominem ineptum esse faterentur. Hic vice gubernatoris urbi praeerat.

Petrus Adriani Wervius, pello, supremus reipublicae consul. Hujus parentes antea nullius praetii aliquantulum nummorum collegerant, quod praefecti Anabaptistis, qui tempore Caroli V imperatoris in terram promissionis navigare ridicula persuasione proposuerant, communes loculos egregie expilassent.

Johannes Houtenus ejusdem urbis secretarius, inde nomen Houteni sortitus, quod pater ejus textor et fere mendicus illibenter ligno textorio insideret.

Johannes Johannis, famoso cognomine *Halff-Leiden* dictus, faber lignarius, qui postmodum pro stolidi et omnibus irrisa sua superbia Baersdorp dici voluit, quod pater ipsius piscibus proclamandis vendendisque publice operam dedisset, tam sapiens etiam inter suos aestimatus, ut pons, ejus domui contiguus, a praecitato Johanne Houteno secretario non alio nomine quam stulti pons vocaretur.

Johannes Paets, sub Albano ob haeresim profugus, homo plane ineptus licet dives, qui moribundus etiam proprios concionatores suos praesentes irridebat.

Johannes Wilhelmi Heemskerck, sub Albano item pro-

fugus, tota civitate pro stolido cognitus, cujus filio monoculo diabolus sub forma circulatoris illusit.

Petrus Georgii Cortevelt, textor laneus, etiam a suis ignominiose *Margaretula* dictus, de nomine pauperis mulierculae quae curribus locandis operam dabat; hic bonus vir aliquando publice in foro viatores objurgabat, quod sibi reverentiam non exhibuissent, quam Magistratui deberi asserebat.

Gysbertus Johannis, navicularius, qui morti proximus serio sibi non vacare asserebat mori, quod publicis functionibus impediretur; homo insigniter rapax, cujus quoque bona tertium haeredem non viderunt.

Nicolaus Montfortius, ex probis moribus *Nicolaus sine anima* dictus a multis.

Petrus Petri Oom, sartor veteramentarius, a quo ne vicini quidem consilium in vili negotio petiissent.

Nicolaus Hugonis Gael; hic postmodum omnia monasteria Leidae dirui jussit, dicens nidos disturbandos ne cuculi redirent; fuit panni lanei propola.

Petrus Gerardi de Haes, aliquanti serici panni propola, homo omnino simplex et ridicule ignarus.

Hi nebulones, amice lector, si tum in urbe Leidensi non fuissent, facile cives ad officium rediissent, praesertim optimatibus et toto fere antiquiore magistratu in castris Valdesii diversante. Mirabitur, ut puto, posteritas, tam paucos homines nullius praesertim praetii in populosa admodum et primaria Hollandiae urbe tantum potuisse, ut pro ipsorum capitibus et commodis plebs tam obstinato animo principi suo legitimoque magistratui repugnaret. Verum praeter justam Dei vindictam diabolique excitationem etiam humana ratione duas causas assignari posse comperio; primo quidem quod optimatibus doctisque viris ab Albano ex Hollandia evocatis, plebs neminem haberet, a quo saniora concilia petere posset; secundo quod hi

nebulones multis ingeminationibus hoc plebi plane persuaserant, ab Hispano victore omnes occidendos esse. Certe plures rebellium coryphaeos etiam posterioribus temporibus gloriatos constat, se plus mendaciis et persuasionibus hujusmodi quam armis aut vi bellica profecisse. Sed ad historiam redeamus.

Caeteri rebelles, cognita Leidensium necessitate, quid factu optimum sit, collatis consiliis deliberant; quibusdam suadentibus omnia aquarum emissaria in a(g)gere Mosano aperienda et maris aestu aquas in universam Hollandiam immittendas ¹⁾ esse, ut omnibus campis undique submersis aggeribusque perfossis expedita navigatio usque ad moenia Leidensia efficeretur; quibusdam vero dicentibus, hanc salsarum aquarum abundantiam Hollandiae campis ita nocituram, ut etiam ea decedente ad culturam inhabiles in perpetuum efficerentur. Ab omnibus conclamatum est: *Praestat corruptos campos, quam nullos habere*; atque ita pedibus in priorem sententiam discesserunt. Haec est illa tantopere laudata patriae amantium vox, quae quasi quoddam amoris programma in omnibus consiliis capiendis fere iteratur. In qua, semota paulisper affectione, haec mecum considera, amice lector, hujusmodi consilium coeptum ab hominibus, qui nudis, quod ajunt, clunibus suis aliorum plumatos nidos occupant, ut impedirent ne a legitimis suis possessoribus et ab ipso praesertim principe, in subditos suos tam humano, sua recuperarentur. Quaeso, expende, an propterea Hollandia nulla fuisset, si hominibus hisce carere coacta fuisset; certe ipsis tantum nulla fuisset, et consequenter haec vox non in amore patriae, sed in amore sui ipsius ipsis radicata erat; nam si patriae salutem amassent, ipsam cum sua pernicie incolumem optassent, nunc totum e contrario efficiebant. Omitto disputare

1) Het H. S. las immittendam.

an ex officio Christiani hominis sit, sua bona etiam bene parta cum tanta reipublicae clade et proximorum irreparabili calamitate conservare. Verum hoc hisce rebellibus semper animo sedit, nullius calamitati, imo etiam morti, omitto aeternae perditioni, parcere, modo ipsorum rebellio paululum inde commodi sentiret. Verum haec non tantum erat aliorum rebellium in propinquos suos inhumanitas, verum etiam obsessorum. Cum enim a quibusdam moderatoribus exponeretur in magistratu calamitas, quam insons plebecula ipsorum caussa ferre cogebatur, haec compassionis vox a summo consule Petro Wervio prolata est: *Sat grandia stercora a plebe in moenibus quotidie excerni; posse alvum arctius adhuc contrahi.* Aspice, lector, et perpende: hujusmodi tygrides et ferae crudelissimae populo persuaserant, se patriae patres esse, utilitatemque civium procurare credebantur. Mirabitur sat, scio, posteritas; et nisi justo Dei judicio plagam peccatis meritam agnoverit, iis, quae ex veritate scribo, fidem non habebit.

Firmato igitur omnium votis hoc consilio, Delfis et Roterodami rebelles magnam vim navium leviorum et lato fundo praeparari jubent, ut modica aqua per prata et aggeres remis agi possent. Valdesius de hostium consilio certior factus, urbem tormentis expugnare constituit; verum ab iis, qui religionis regisque causa profugi in castris versabantur et patriae nimium amantes erant, enixis precibus impetratur, ut pauculum supersedeat, quod sperarent obsessos inopia cogente saniora concilia capturos esse. Vidimus postea illos poplicos Trajecti anno 75 soluta jam obsidione morientes, ut qui impedimento fuissent, quominus rebelles et haeretici debita poena plecterentur: justo Dei judicio, ut in poenam tam temerarii licet non malitiosi consilii in exilio morerentur, priusquam anno 76 Pacis Gandavensis beneficio patrimonium

sua nataleque solum repeterent. Tam est Deo res execrabilis etiam bona intentione haereticis patrocinari.

Leidenses itaque jam ad extremam fere inopiam redacti oppugnationis timore legatos urbe emittunt, cum comite Rupellano, tunc Hollandiae praefecto et Ultrajecti commorante, de deditione agere cupientes; verum a Valdesio repulsi sunt, cum diceret, se jussu commendatoris urbem obsidere, secum de deditionis conditionibus agendum esse. Unde legatis in urbem regressis, profugi illi, qui ne urbs oppugnaretur obstiterant, rursum obsessis gratificari et amantes patriae videri volentes, Bruxellas ad commendatorem mittunt petuntque Valdesio imperet, ut cum Rupellano de deditione agi sineret. Quod cum commendator concedere in animo haberet, ne tamen cum offensa Valdesii fieret, Julianum Romeroum in Hollandiam ire iussit, specie quidem ut veteres quatuor Hispanorum legiones ad duas, et quinquaginta cohortes legionis Apostolorum ad viginti quinque reduceret, vere autem ut Valdesio persuaderet, quod de conditionibus deditionis cum comite Rupellano agi permetteret; quod etiam perfecit, dissimulante quidem, verum tacitam indignationem animo concipiente Valdesio. Apparuit successu temporis, bis in hac re peccatum esse: *primo* quidem a Valdesio quod obsessis cum Rupellano agere non permetteret; nam et principis sui commodis obstitit et magistratui Leidensi calumniandi occasionem apud cives suos praebuit, quasi aequas deditionis condiciones aversarentur Hispani, quos ipsi, ut et rebelles omnes, veluti crudeles anticipata quadam opinione in tantum oderant, ut ex nautis rebellium aliquis Hispano cuidam in pugna occiso cor exemerit, domumque ablatum coxerit et comederit durante hac obsidione, odio tam crudeli, ut ne diabolus quidem tale conciperet; — *secundo* improvide factum fuit ab iis qui Bruxellas ad commendatorem, sicuti diximus, de hac re

miserunt; fuerunt enim certissima occasio, quominus Valdesius tam pecuniam in stipendium, quam alia ad obsidionem necessaria debita diligentia procuraret, sed solum speciosum aliquem praetextum quaereret, ut a semicapta urbe discederet. Nam cum 3 et 4 Augusti aggeres rupissent valvasque exteriores emissariorum ad aestum maris patefecissent et aqua tandem augeri inciperet, et classis rebellium, quae 170 minoribus navigiis constabat, duce Ludovico Boissotto ipsorum archithalasso, 11 Septembris comparere coepisset, nequaquam, sicuti poterat, ipsorum impressionibus restitit, ut ex subiiciendis lector animadvertere poterit. 17 enim Septembris ad pontem Soetermeranum acriter rebelles cum Hispanis absente Valdesio pugnant, sed regiis egregie resistentibus repulsi fuerant, tanta suorum clade praesertim navis praetoriae Zirczeënsis, ut omne consilium abjicerent ea parte perrumpendi, verum ad alium pagum *Benthuzen* dictum contenderint, ut per fossam *Zegwairt* vocatam propius ¹⁾ ad urbem accederent. Verum cum postridie Valdesius Soetermeram venisset, laudata Hispanorum et praesertim signiferi Piedmontello dicti fortitudine, tamen ut desererent locum imperavit, causatus hostium insultui resistendo non esse. Unde rebelles sine vulnere et sanguine loco potiti aggerem perrumpunt et Soeterwoudam usque omnia occupant et 29 Septembris usque ad pontem Lammensem perveniunt, ubi Hispani egregium propugnaculum juxta fluvium *die Vliet* dictum erexerant, qui octo circiter pedes altitudine et duodecim circiter passus latitudine patebat, eo quod locus dimidio tantum miliari urbe abesset et omnino hosti perrumpendus foret, si obsessis subvenire vellet; ubi in praesidio erat centurio quidam

1) Het H. S. las hier: proprius.

Hispanus *Boria* ¹⁾ dictus cum non contemnenda militum manu. Interea de consilio profugorum Leidensium aggerem Renensem aliquot locis Hispani rusticique ruperant, ut aqua quae Roterodamensi aliisque emissariis campis immittebatur in Renum erumperet et demum per aggerem Sparendammensem ejusque emisaria in mare septentrionale nullo rebellium fructu efflueret, expeditissimo sane et utilissimo consilio, quo efficiebatur ut quantumcumque aquae immitteretur, amplius tamen crescere non posset, cum tantumdem alia parte exiret. Tandem prima Octobris, occupato aggere valde depresso qui *kerkwech* dicebatur, ad propugnaculum Lammense venerant, cum Valdesius praesidiariis imperat, ut eo relicto et hoste non expectato Voorschotenum se conferant. Verum repugnante et indignant plurimum Borea et locum a se facile defendi posse reclamante, nec primo atque secundo Valdesii jussui parente, tertio tandem gravioris calumniae metu discedit, turpi certe si non perfido Valdesii metu; nam certo certius constat, imo nominari persona posset, qui siccis pedibus eo die ex dicto propugnaculo nullo omnino periculo Warmontium usque perrexerat, sex tantum horis ante quam Boria de Valdesii jussu inde discederet. Quinimo nec ipsi rebelles, qui integram belli aleam ad dictum propugnaculum superesse noverant, vel per somnium cogitarant, locum ab Hispanis deserendum; primique qui in suspicionem de Hispanorum fuga adducti sunt, fuerunt ipsi obsessi, eo quod solitam ipsorum stationem de muris non viderent. Quare adolescentem equo illi imponunt, qui adhuc unus in urbe residuus erat, ut Lammum versus contendat, exploraturus quid Hispani agerent; qui cum propugnaculum desertum offendisset, rebellium classi

1) Wel dezelfde als Pedro Chaconio Borgia, wiens klokke daad vermeld wordt door Strada, Dec. I, lib. VIII, bl. 392/3.

signum dedit ut propius accederent; qui nihil minus quam tale quid suspicabantur. Vidi ego ipse saepius hunc adolescentem, qui in illo ipso equo quotannis tertia Octobris frondentibus ramis opertus per medium Leidensis urbis solemni pompa vehi solitus erat. Sed et illi, qui regis ac religionis caussa hac urbe profugerant, cum Warmontii intra primum ab urbe lapidem diversarentur, hujus fugae ignari solemne Sacrum ibidem cantaturi convenerant, quod dies Dominicus et *illius pagi Encaenia essent* (obstupabant), cum ad illos ex urbe strepitus pervenit obsidionem solutam esse, cujus ne minimam quidem suspicionem habebant et nihil a Valdesio praemoniti fuerant, quod illi ipsi essent, qui paucis ante septimanis ad commendatorem retulerant, quod obsessi non cum ipso sed cum Rupellano comite de deditioe agere vellent. Fuit autem haec fuga tam turpis et ignominiosa ut non tantum iis propugnaculis militem abire jusserit, verum etiam iis quae Leiderdorpii atque Cagae essent, tam repente ut tormenta caeterumque bellicum apparatus relinquere cogerentur.

Ingressa est igitur hostium classis urbem Leidensem tertia Octobris, quae fuit dies Dominicus magno civium plausu et laetitia, qui jam panem sex septimanis non habuerant, quod etiam Valdesius probe norat, et mortui fuerant fame usque ad sex millia hominum; et ultimus equus eo die occidendus erat; ita ut die Martis insequente, quae est Octobris 5, de communi consilio magistratus portas hosti aperuisset et se benevolentiae ipsius commississet. Accedat quod ea nocte, quae solutam obsidionem secuta est, longissimus ille muri tractus, qui a porta vaccarum (extenditur) ad cuneatum urbis angulum qui ortum solis hibernum respicit, ingenti ruina collapsus fuerit ita ut siccis pedibus Hispani ascendere potuissent, civibus fame tam debilitatis, ut nemo fere superesset, qui manum supra caput extendere posset.

Cum rebellium classis urbem intraret, forte evenit ut juxta moenia, qua parte ipsi intrabant, habitarent religiosae aliquot ordinis S. Dominici, qui ab haereticis suo monasterio haud procul inde dissito exturbatae fuerant; quae cum, omnibus se in publicum ejicientibus, clausis foribus domi se continerent, tacite lugentes Catholicae religionis dispendium quod ex hac haereticorum victoria oriri probe videbant, re ab haereticis animadversa in fores irrumpunt, pias illas matronas omnibus suis vestibus nudant, illudunt et ipsarum grandaevissimam, *Hester* nomine, plane nudam in publicum ejiciunt. Quae in aedes syndici Gerardi Hogevenii pessimi nebulonis confugiens ipsum rogavit, an homines et praesertim mulieres ita ab hominibus tractari possent; unde ipse confusus in aedes suas eam admisit et vestiri jussit.

Hispani qui jam Hagam Harlemumque diffugerant, singuli quatuor coronatos in diminutionem stipendii sui acceperant a commendatore promittente residuum se propediem soluturum; sed cum paululum quievisset, seditionem movere incipiunt Valdesiumque praefectum suum captivum constituunt, justo Dei judicio, ut a suis injuriam pateretur, qui ab hoste ignominiose turpi fuga salutem quaesierat. Capto Valdesio, sublatis vexillis Harlemo Trajectum contendunt scalisque apposis juxta S. Catharinae portam muros transscendere parant, jamque quadraginta in urbem pervenerant, cum accurrente ac resistente cum civibus Aegidio Barlemontio domino Hiergio, qui in locum comitis Rupellani in praefacturam Hollandiae Trajectique successerat, et Francisco Ferdinando Avillano castri praefecto tormentis scalas muro appositas confringente, repulsi sunt octoginta suorum desideratis, et suburbia occupantes; demum misso a commendatore Johanne Osorio Uloënsi Trajectum ad Mosam concesserunt, ubi stipendiis numeratis ad officium revocati sunt. Valdesius

autem, qui, auxilio quorundam, seditiosorum manus evaserat, male admodum audiebat ob relictam obsidionem Leidensem; quare commendator Johanni Baptistae Taxio in mandatis dedit, ut Ultrajectum se conferret et examinatis diligenter testibus rei veritatem inquireret. Qui ubi Trajectum venit, ad domum pontificis Hadriani ad Divi Petri coemiterium evocat eos qui ex Hollandis tum temporis in castris regis fuerant; ubi cum omnium ore Valdesii fidem labefactari cerneret, Hispano favens, rogabat eos, num Soeterwoudae tum temporis aqua fuisset; profugis vero respondentibus, eam esse illius loci qualitatem ut vel siccissimis aestatibus ibi aquae in fossis reperiantur, verum non tantam fuisse, quae ad fugam cogere poterat, non magis quam eo loci, ubi tunc constiterant, in aula scilicet illarum celsissimarum aedium ligneis asseribus instrata, quandoquidem 2 Octobris sub noctu quidam siccis omnino pedibus Lamma Warmontium venerat, quod tamen interstitium duorum miliarium maxime aquis obnoxium esse a peritis locorum nosceretur. Verum cum Taxius diceret, se hoc non rogare nec etiam audire velle, sed tantum an Soeterwoudae aqua fuisset, responderunt profugi, se non secundum ipsius appetitum respondere velle, se nec stultos nec fide indignos esse, ut qui fere omnes magistratum in patria sua cum honore gessissent. Quare Taxius ira percitus, rejecto ipsorum testimonio se Ultrajecto proripuit et ad commendatorem rediit.

Bellicis negotiis tam infelicitur gubernatori succedentibus, visum est rursus de pace cum rebellibus agi. Mittitur itaque ultimo hujus anni mense in Hollandiam Elbertus Leoninus, Longolius dictus, doctor et professor utriusque juris Lovaniensis, ut Hollandis denuntiet, exemplum illius libelli supplicis, quem hoc anno gubernatori regique obtulerant, in Hispaniam missum et regi catholico exhibitum; unde videri volebant ingens gaudium prae se

ferre, putabanturque a plerisque ad pacem propensi esse; sed falso ut initio sequentis anni declarabimus.

Hoc anno bis Dordraci coëunt Haeretici concionatores ad Synodum et art. 12-13 sic edicunt de missione eorum, qui concionaturi sunt: neminem quantumvis doctum vel diaconum posse munus concionandi arripere sine legitima missione; legitimam missionem in hoc constare, ut electio fiat per senatum ecclesiasticum loci cum tribus aut quatuor proximis concionatoribus, vel a tota classe, maxime si in loco talis senatus non sit. Examinatio fiat per classem publice. Approbatio morum fiat per magistratum loci, cui praefecturus est, et is de moribus ejus inquiret; deinde denuntietur populo per aliquot dies, ut, qui velit, contra eum opponere possit; demum confirmatio fiat per aliquem ex concionatoribus, sicut et ab illo vel alio ipsi manus imponatur. Vide, quaeso lector, quam inepte diabolus ecclesiae simiam agit. Novit enim, sine missione non licere praedicari; interim rejecta totius ecclesiae lege novi aliquid inducit, non advertens talem missionem, si retrograde ascendas usque ad Calvinum, in ipso non fuisse et proinde ipsum carere missione sine qua, ut ipsi fatentur, nemini concionari licet. Usque adeo mentitur iniquitas sibi. Et ne fortuitum putetur suum denotum, repetunt illud in synodo Dordracena anno 1578, art. 1, 3, 4, 5, et Middelburgensi, anno 1581, art. 3, 4, Hagiensi anno 1586, art. 3, 4, et jam antea statuerant hoc idem Embdae anno 1571, art. 16 et 13.

Coëunt hoc anno Dordraci concionatores haeretici ad conciliabulum, quod incipiunt 16 Junii et finiunt 28 ejusdem. Statuuntur autem in illo ea quae sequuntur, numero articulorum ad marginem apposito; estque apud ipsos magnae et primariae post Embdense autoritatis:

3. Publice moneantur populi, abstineant lectione librorum haeticorum, nomina tamen illorum raro expriman-

tur et bibliopolae reformati moneantur, ne hujusmodi libros vendant; ministri domos fidelium scrutentur et hujusmodi libros aboleri faciant, quia lectio librorum haereticorum multum derogat fidei.

5. Monentur consistoria, ut non nisi mera ecclesiastica tractent; mixta vero, qualia sunt fere matrimonialia, ad politicum magistratum mittant.

7. Jubetur haberi in singulis ecclesiis album nominum baptizatorum, parentum et patrinorum eorumdem nec non et eorum qui matrimonio junguntur.

14. Ministri non legitime missi jubentur a classe examinari tanquam non missi et sic mitti.

16. Ministro non licet de ecclesia sua in aliam migrare sine scripta classis venia.

17, 19. Nec alibi sine ea assumetur; alias vagabundi vocabuntur.

20. Monachi et sacerdotes concionatores futuri examinabuntur, renuntiabunt fidei suae et missioni, facient professionem fidei et submittent se ecclesiasticae disciplinae et bene exercebuntur in patientia et humilitate.

21. Etiam artifices bonae vitae et eloquentiae possunt in concionatores assumi.

22. Ludimagistri non nisi reformati sint et disciplinae subjecti, alias ¹⁾ petent concionatores ut a magistratu prohibeantur.

23, 24. Quia in hac ecclesiae infantia ridetur manuum impositio in ministros, illa in missione eorum omittatur.

25. Concionatores assumendi debent prius protestari, quod sciant, se a Deo et populo electos, profiteri fidem catechismi, et promittere fideliter docere, et subijcere se disciplinae.

28, 32. Diaconi duplicato numero eliguntur a consi-

1) In 't H. S. stond *alii*.

storio, ex quibus populus designat; et profitebuntur et subji- cient se, ut supra.

37. Concionatores incipiant per versum: „Adjutorium nostrum in nomine Domini.”

38. Non ultra horam concionentur.

39. Evangelia Dominicalia non tractentur, sed potius liber aliquis scripturae successive.

50. Lusus organorum etiam post concionem abrogetur, utpote contra doctrinam Pauli, et superstitionem causans et oblivionem eorum, quae audita sunt.

51. Vespertinae preces publicae sensim abrogentur, ut populus domi ardentius oret.

52. Conciones funebres et sonus campanarum ob periculum superstitionis sensim abrogentur.

53. Dies festivi omnes praeter Dominicos abrogantur, etiam Natalis Domini.

54. Permittunt publica jejunia sua injungi etiam die Dominico, et jejunia utilia dicunt ad orationem.

55, 56. Concinatorum est assistere aegrotis et moribundis.

57. Baptismus infantium non differatur, donec mater filium ipsa offerat.

58, 59. Baptismus non erogabitur nisi statutis diebus.

61. Pater infantis jubetur adesse cum patrinis et respondere.

62. Mos adhibendi patrilinos licet ceremonia sit, qua tamen vetus et bona servetur.

65. Melius est semel aquam infundi, attamen toleratur et ter fieri.

68, 69. Ubi non est consistorium, ibi non administratur coena; ubi est, singulis bimestribus erogetur.

73. Soliti communicare, si non communicent, moneantur; non facile tamen ad excommunicationem procedatur.

76. Stando percipere melius est, quamvis sedere permittatur.

77. Cum erogatur, utentur verbis Pauli cum annexis: „Accipite, comedite, mementote et credite quod Christi corpus confractum sit in remissionem peccatorum”; et ad poculum: „Accipite et bibite ex eo omnes, mementote et credite, quod praetiosus sanguis Jesu Christi effusus est in remissionem omnium peccatorum nostrorum.”

80. Fiat ante prandium.

90. Ministri deputati ad synodum ferant testimonium consistorii vel classis, et non magistratus politici.

In Gallia quoque res hoc anno pacatae non fuerunt. Rex enim magnis viribus per Rodanum in Provinciam descendit mense Septembri, ut occupata ab haereticis recipiat, sicut et Mompenserius in Pictavis pro rege pleraque occupat, excepto Lusingano et quae magni momenti Rupella. Consumebat rex tanto exercitu singulis mensibus 10000 aureorum, clero certatim et alacriter velut ad sacrum bellum conferente.

Vigesima quinta Septembris in castra regis Galli venerunt legati a comite Palatino, ut pro Calvinistis apud regem intercederet. Quos cum rex audisset breviter et animose respondit: „Si Palatinus vult agere causam meorum qui sunt Calviniani, ego quoque meipsum patronum profitebor ipsius subditorum Catholicorum; proinde desinat hujusmodi tentare; mihi enim statutum est aliam religionem a Catholica in Galliis non tolerare.” Et sic dimisit haereticos.

Decima quinta Septembris moritur uxor Sabaudi, dum ipse in castris Gallo regi fidam navaret operam; qui etiam in praemium ei reddidit Pinerolum et Savillanum, quae hactenus in principatu Pedemontano detinuerat.

Selimus Turcarum imperator cupidus ulciscendae cladis a rege Hispaniarum acceptae adornat classem 160 triremum, quibus onerarias triginta adjunxit, praeter minores multas; cui praefecit Smanem Bassam, eamque sub aesta-

tem in Africam misit, quo etiam mense Julio pervenit et Tunetum in Carthaginis ruinis aedificatum obsidet. Habebat Smanes tunc ex Mauris undique confluentibus ad 400000 militum; cui ad multas septimanas egregie restitit Petrus Carrera praefectus Hispanorum. Sed cum a rege Philippo Belgicis bellis impedito nullum auxilium adveniret, Turcae Goletam et Tunetum expugnant, et ut omnis reaedificandi spes Hispanis auferatur, munitionem demoliuntur, ruderibus in mare deportatis. Smanes Constantinopolim reversus magno honore exceptus est a Zelimo; qui paucis diebus supervixit, homo plane superbus; cui in imperio successit filius natu minor Amurathes, 27 annorum adolescens, avo suo Solimanno quam patri similior. Unica namque uxore contentus poligamiam vetuit. Unde et aperto gynecio 100 fere mulierculas pulchras et Turcici imperatoris libidini servientes dimisit. Severo quoque edicto inibuit et punivit praeposteram libidinem, quae Turcis fere communis est; superstitionis suae per omnia tam scrupulosus observator ut vinum plane execraretur, Alcorano suo vetitum. In hoc tamen culpandus, quod imperium a 4 fratrum atque duarum novercarum caede exorsus est; in quo tamen lacrimas emisisse notatus est, cum minor natu fratrum occideretur. Nam alioqui hoc modo in suos saevire Turcicis imperatoribus necessarium pene est, eo quod, quamdiu fratres supersunt, vel ipsi res novas moliantur, vel Janisari nova quotidie donativa efflagitent, quae si negentur continuo succlamare incipiunt: „Vivat, frater principis”, non obscure de novo Ottomannici sanguinis imperatore minitantes.

1575.

Retulimus anno superiore magnam de pace spem apud Catholicos fuisse, eo quod rebelles laetissimo animo audierant (:sicuti simulabant:) libellum suum supplicem aut certe ejus exemplar regi in Hispaniam missum esse. Rex itaque visa eorum supplici petitione 5 Martii praesentis anni Requesentio in mandatis dat, ut conventus utriusque partis haberetur, videreturque si commodis et honestis conditionibus de pace concludi posset. Ipse autem ex parte sua in has condiciones se descensurum affirmat, ut privilegia omnia immunitatesque, antiquitus singulis provinciis a principibus suis indultae, illaesae integraeque conservarentur, absoluta ἀμνηστία omnium hoc bello perperam actorum sanciretur, ut sententiae omnes, quae contra personas vel patrimonia rebellium lata fuerant, inducerentur, ut captivi nullo soluto lytro utrimque dimitterentur, denique declarabat rex, se numquam in animo habuisse nec etiamnum habere, ut inquisitio Hispanica in Belgicas ditiones induceretur; hoc tamen se velle, ut praeter Catholicam et avitam religionem alia in suis ditionibus publice non exerceretur, in quo sibi a quocumque, nedum a subditis suis, praescribi nolebat, quandoquidem nec jus ipsis esset posteaquam rex nihil novi statueret, sed eam religionem tectam sartamque servaret, in quam tam ipse quam subditi etiam conceptis rite verbis

jurassent; velle se proinde ut haereticorum concionatores confestim Belgio excedant; sperare se, ut hujusmodi incentoribus discedentibus subditi sui insitae suae probitatis reminiscantur et ad Catholicam religionem redituri sint; casu tamen quo obstinati saniora consilia non admitterent, concedit iis ut sex mensibus a conventa pace in aedibus suis maneant, dummodo nullas turbas excitare promittant, et interim patrimonia sua distrahere possint per sese vel etiam intra decennium subsequens per legitimos procuratores, vel si distrahere nollent, perpetuo ea retinere possent et per alios administrare, ipsi tamen a finitis praedictis sex mensibus solum vertere tenerentur.

Hisce tam aequis et tam benignis ab optimo principe oblati conditionibus, gubernator conventui *Bredam* Brabantiae oppidulum locum statuit, ut sub finem Maji utriusque partis disceptatores fide publica convenire possent. Ut autem omnis diffidentiae praetextus rebellibus (:qui communiter hoc vitio laborant:) adimeretur, missi sunt Dordracum, obsidum loco futuri, Christophorus Mondragonius et Julianus Romerous, praefecti militares, cum duobus aliis. Imperator quoque Romanus pacis conficiendae studiosissimus legatum suum eo destinat comitem Swartsenburgium. In magna jam expectatione res erat, omnium etiam vicinorum animis suspensis. Verum multis ultro citroque habitis disputationibus nihil a rebellibus impetrari potuit, quod speciem aliquam honesti haberet. Obstatione enim haereticis et rebellibus solita professi sunt, vitam se potius amissuros, quam vel patriam vel religionem deserturos esse. Insuper etiam regi praescribere voluerunt, quorum potissimum opera in administratione reipublicae uti deberet, in quo exprimebant, ut omnes externi confestim Belgio diducerentur. Quare cum nihil perfici posset, rebellibus per hujusmodi conditiones, ut postea sub Johanne Austriaco patuit, nil nisi fraudes et dolos

nectentibus, dissolutus est conventus in fine Junii tali conducto, ut utrique parti armis tentare liceret, quod in rem suam fore putaret; quare redditis obsidibus comes in Germaniam ad imperatorem rediit.

Dum haec Bredae aguntur, Auraicus ibidem divortium fecit cum uxore sua, ducis Saxoniae Mauritiï filia, ut in initio Annalium notavimus; eaque dimissa, ex licentia suae haereseos, statim 12 Julii hujus anni Briellae novam duxit Carolettam Borboniam Gallam, ducis Monpenserii filiam et sacram velatam virginem atque abatissam, quam ex monasterio a se raptam Ludovicus Nassovius, Auraici frater, olim deflorarat, prout ex Imbisio suo loco probabimus. Ex hac Auraicus totum illud agmen femellarum sustulit, quarum nonnullas sibi matrimonio copularunt Palatinus in Germania, Franciscus qui se Portugalliae regem vocat et alii.

Commendator, soluto conventu Bredano, renovando bello totis viribus incubuit, electo in belli ducem Aegidio Barlemontio, Hiergiae domino et Hollandiae gubernatore, attributis illi octodecim Hispanorum et aliquot Germanorum atque Wallonum cohortibus; qui assumptis secum Lanceloto Barlemontio comite Megano et Florentio Barlemontio Floyoni domino, fratribus suis, cum Hispanis, quos Harlemum atque Beverwijckum praemiseraut ut hostem falleret, dum Waterlandiae bellum inferendum putaret, illis subito Ultrajectum revocatis 3 Julii Buram Gelriae oppidulum a rebellibus occupatum tormentis oppugnare incipit. Quo tribus diebus cum castro oppugnato et expugnato, partem exercitus Bommelam, partem Worcomium, partem Schonhoviam ire jubet, dum ipse Ultrajectum profectus, quae novae obsidioni necessaria erant, praeparat. Interea commendator insulam Finariensem bello gerendo oportunitatem occupare cupiens Mondragonium, tunc castrî Gandavensis gubernatorem, cum expeditis legionis

suae schlopetariis mille evocat, quibus duas Hispanorum cohortes adjungit; qui aestuarium illud, quod inter continentem et insulam interfuit, summo periculo in conspectu classis hostilis transmittentes, diffugientibus rebellibus, insulam occupant.

Barlemontius vero omnibus praeparatis initio Augusti Aquas Veteres exiguum Hollandiae oppidulum obsidet, quod loco opportuno ad Hollandiae introitum situm rebelles egregie munierant, imposito praesidio bis mille octingentis militibus Scotis, Gallis et Belgis sub conductu domini S^{tae} Mariae Galli. In castra quoque regia novi milites a commendatore subsidio venerant, ita ut decem millia peditum cum quadringentis levioris armaturae equitibus censerentur; qui ita distributi sunt ut a quatuor itineribus oppidulum obsiderent, quod dominus S^{tae} Mariae magnis operibus munierat muniebatque in dies, tormentario pulvere sulfureoque apparatu apportatis et circulis pluribus vasorum pice illitis, ut facilius ignem conciperent, lapidibus e platea erutis et in muros comportatis, ut defensoribus ad manum essent; insuper et geminos cuniculos sub moenibus effoderat et pulvere tormentario repleverat, ut insilientibus Hispanis cum interneccione ipsorum incenderentur pluresque alias machinas ¹⁾, ut murices arietesque et similia fieri praeceperat, ut ad ruinas strati muri Hispanis opponerentur. Insuper ut Hispanorum ²⁾ iracundiam in se provocaret, imagines Sanctorum aliaque ornamenta ecclesiastica supra muri pinnas statuit. ³⁾ Hiergius vero, cum sexta Augusti 25 majora tormenta bellica in castra regia devecta essent et statim disposita contra portam oppidi orientalem, qua

1) In het H. S. stoud: manichas.

2) Het H. S. leest: Hispanorem.

3) Zie v. Kinschot, *Beschrijving der stad Oudewater*, bl. 235/6.

Montfortium itur, et illorum murorum tractum, qui versus meridiem protenditur, nequicquam irradientibus et comminantibus praesidiariis et oppidanis; omnibusque jam ad ejaculationem paratis, legatum mittit in urbem Barlemontius juniorem procerem Oisterwicanum ¹⁾, qui regis nomine cives ad deditionem hortetur. Gubernator praesidii respondet, gratum sibi esse, quod Barlemontius in tantum honore auctus esset, ut Hispanis imperaret; se vero petere inducias usque ad meridiem, ut suos consulere posset. Sub meridiem rursus mittitur qui responsum quaerat, quod fuit: Petere se triduanas inducias, ut Auraicum possent consulere. Barlemontius probe considerans, hoc responso nihil agi nisi ut per moram interpositam expugnationem difficiliorem redderent, in ipsa meridie mandat ut omnibus tormentis oppugnatio incipiatur; quod tanto impetu factum est, ut multi globi per murum acti oppidum pervolarent et adversum muri occidui et septentrionalis latus perrumperent; continuatumque horribile istud tonitruum usque in horam nonam vespertinam, subversa quoque praedicta porta et longus muri tractus. De nocte cessantibus tormentis Hispani comportatis undique canabi fascibus multoque foeno fossas licet profundas et latas ita impleverunt, ut sub auroram commodus ad vallum pateret accessus, quod oppidani tota hac nocte, quantum poterant, refecerant. Sub porta quoque eversa aliquot cados tormentarii pulveris absconderunt in certam proculdubio perniciem oppugnantium, nisi illos mature nimis incendissent. Duo enim Hispani ex eo solum perierunt. Majus quoque incommodum regiis castris inferre potuissent, si copiam majorum tormentorum habuissent; nunc unicum tantum habebant, quod in propugnaculo juxta ecclesiam

1) P. Bor, VIIIe Boek, bl. 645 zegt kortweg eerst: „den Heere van Oostrum”, en daarna „Heere van Oosterw.”

parochialem constitutum erat. De nocte quoque jugiter accensis ex sacra turre ignibus angustiam suam testabantur vicinis Goudanis, Schoonhovianis et Woerdensibus, qui accensis similibus ignibus quasi in spem subsidii respondebant. Postridie vero, qui fuit Dominicae Transfigurationis, a summo mane iterum tormentis res geri coepta est, jaculatumque sine ulla intermissione usque in horam 12 meridianam; tunc universus exercitus ad arma vocatur excitis etiam ex suis contuberniis equitibus. Hispanis vero obtigit prima invasio; quibus nullo tormentorum metu aderat Barlemontius ipse cum fratre suo comite Megano, Ferdinando Toletano Albani filio atque Francisco Valdesio ignobili fuga anni praeteriti ab obsidione Leidensi noto, ut eos nominatim adhortentes animarent. Qui magno impetu in murum evolarunt et manu conserta cum oppidanis et praesidiariis pugnabant, qui fortissime resistebant. Inter quos vidimus unum eminere rubea interula conspicuum nec aliter armatum, qui horribili impetu utraque manu ingenti gladio Hispaniensi magnam stragem edebat; sed cum plumbea glaude petitus occubisset, sensim Hispani muri coronam obtinere coeperunt, jamque in ea conspiciabantur sex illorum signa, cum tamen oppidani nihil de pertinacia remitterent; nam et mulieres et pueri circulos incensos, picem liquefactam et aquam ac cineres calidos effundebant in oppugnantes notabili illorum incommodo et detrimento. Verum cum jam ex aequo pede collato pugnarent Hispani recentes lassatis succedentes, oppidani vero et praesidiarii, qui jam ad horam fere restiterant, nulla subsidia haberent, sensim recedere coeperunt. Quod videntes senum et mulierum turba imbellis, domibus suis et praesertim foenilibus ignem subdiderunt, ut omnia conflagrarent, nullaque praeda Hispani potirentur. Qui oppidum pervadentes omnes praesidiarios et cives, quos armatos inveniebant, occiderunt imo etiam plerasque

mulieres, cum lapidibus Hispanos impetere non intermitterent. Verum plane capta urbe imbelli turbæ parci-
tum est, inter quos etiam fuit Jacobus ille Arminius, qui postmodum in universitate Leidana claruit et tam notabile schisma inter Calvinianos induxit, ut nos dicemus inferius. Capta urbe multum laboravit Barlemontius, ut flammam restingueret, sed omnia pervagata stramineis fere tectis, vix parochialis ecclesia praeservari potuit cum monialium monasterio, cujus religiosae cum suo praefecto in cellario seipsos occultarant, ubi a centurione Belga repertae et defensae sunt. Postridie Barlemontius misit mortuos sepeliri et fossas repurgari, et aliquot Walones urbi praesidio relinquens tertio ab expugnatione die, ut hostem falleret, milites aliquot Woerdam, oppidulum in vicino situm, et tormenta cum Ludovico Bloysio Terlongi domino Trajectum misit; verum de nocte subito omnibus revocatis 11 Augusti Schoonhoviam advolat. Fuerat quidem illud oppidulum, ad Leckam flumen situm, in religione et fide erga principem admodum constans et non nisi mandante Bossuvio comite tunc Hollandiae gubernatore anno (1572) deditionem fecerat. Verum tunc praesidio septingentorum militum a rebellibus erat occupatum, qui cum Woerdam peti ab Hiergio crederent et consequenter robur exercitus adesse non putarent, primo statim adventu erumpebant, sed in urbem repulsi sunt, cum ex suis 50 amisissent et totidem vulnerati essent. Quo facto Hiergius centurionem Hispanum Boriā misit, ut trajecto flumine propugnaculum, quod ex adverso oppidi situm erat, ingrederetur, quod a regiis Neoporti in praesidio existentibus jam antea erectum fuerat, ut totam fluminis navigationem hosti praeciderent. Hiergius vero oppidum a parte, qua flumen respicit oppugnare constituerat, eo quod didicisset, aqua marina, quae hucusque excrescere flumen facit, recedente fossas ad sexaginta propemodum

passus aqua destitui, quarum exigua profunditas strati muri ruinis magno oppugnantium compendio impleri posset. Quare duodecim tormentis intra aggerem et flumen constitutis, cum flumen ex inferiore parte ponte insternendum esset, quo hosti eriperetur facultas submittendi nova praesidia, complures naves Trajecto evocavit, quorum navicularios praemiis statutis illexit ut sublatis velis secundo flumine praeter urbem hostiumque tormenta veherentur. Quod cum sine ullo dispendio perfecissent, naves navibus jungentes stratisque asseribus contabulantes firmissimum pontem perficiunt. Ne autem rebelles vento fluxuque maris adjuti grandioribus navigiis admotis igne vel tormentis pontem rumperent, fluitantem machinam ex antennis malisque navium ita colligarunt, ut triangulari figura Hollandiam versus protenderetur; ut accessum navium impediret acutaque figura molem aquarum scinderet; continuoque Hiergius tria tormenta in pontem subvehi jubet ut hostium naves, quas adventare didicerat eminus arcerentur. Verum dominus *de la Garde*, Gallus, cum tribus parvis naviculis obscura nocte advectus pontem per interstitia navium ita trajecit, ut duabus captis ipse solus cum sua navicula urbem intraret; ubi gubernatoris officio assumpto cives in munienda urbe laborare compulit, quod perquam inviti faciebant cum omnes fere Catholici regique fideles essent. Hos compellebant haeretici ut aggerem in vallum comportarent; cumque nonnulli ipsorum contra principem suum id facere se nolle clamarent, statim ab aliis strangulati sunt. Unde et a civibus sibi metuentes praesidiarii illos inermes de nocte ecclesiae includebant, appositis custodibus, ne quid contra ipsos molirentur. Auraicus ipse cum aliquot navibus venit in pagum 't *Elshout*, qui ex adverso munitionis Crimpensis objacet. Quare Hiergius maturandam oppugnationem ratus sexdecim tormenta ultra flumen vexit; qui a quadringentis

passibus, tanta enim fluminis latitudo, ex altera ripa magno detrimento quatiebant muros ex parte fluminis valde debiles, quod hostis ex ea parte nullas munitiones excitasset, oppugnationem impossibilem ratus, cum urbs praeterlabente latissimo flumine satis munita putaretur, quare praesidiarii considerata defendendae urbis difficultate ipso Sancti Bartholomei die, qui urbi temploque primario patronus habetur, deditionem faciunt.

Interim dum regis negotia egregie promovet Barlemon-tius, pene longe gravior cladis accepta fuisset fraude haereticorum, qui a longo tempore civitati Amsterdam-mensi inhiabant, subornata pessima proditione, quae 17 Augusti magistratui detecta fuit; qui ex proditoribus 17 apprehenderunt, quos statim 23 Augusti digno supplicio affecerunt, civitatem in Catholica religione et obsequio regis confirmantes.

Ab expugnata Schoonhovia pro more suo tumultuari incipiunt Hispani, bellum alere cupientes; satis hac aestate actum passim clamitabant, militem lassum hybernis et urbanis tectis reficiendum esse; et creatis, ut ipsis solemne, novis praefectis, tanta insolentia efferri coeperunt, ut Barlemontius cum Megano effusa fuga vix evadere potuerunt. Verum paulo post tumultus ille sedatus est opera praesertim Ferdinandi Toletani. Quare Hiergius ad eos rediens militem ad propugnaculum Crimpense expug-nandam misit. Est autem erectum in publica illa via sive aggere, quo terra Roterodamum Gouda Schoonhovia-que itur, situmque ad ripam fluminis, et confluentes Mosae-Wahalis Leckaeque respicit, atque introitum in insulam IJselmondensem, quae Dordracum Roterodamum-que interjacet, praecludit. Erat autem formula triangulari, duobus angulis terram, tertio vero flumen respiciens et juxta situm erat aliud propugnaculum ex altera fluminis parte, ut insulae aditum etiam occupato Crimpensi tueretur.

Hispani propugnaculum Crimpense adorientes deducendis fossis contraque erigendis munitionibus tanto studio incumbebant, ut hostes territi fuga sibi consuluerint. Quare eodem die in insulam trajicientes secundum progugnaculum adoriri statuunt, quod etiam noctu ab hoste desertum fuit; quo Hiergius praesidio munito tertium quoddam ex adverso hujus in continenti excitat, quo tutus et expeditus semper in insulam trajectus foret. Fuerunt haec omnia gesta intra quintum ab occupata Schoonhovia diem.

Expugnata munitione Crimpensi Barlemontius Goudam libenter tentasset; verum urbs ampla et depresso atque palustri solo sita incommoda hyberna castra praebitura videbatur, Hispanis jam ad seditionem praesertim inclinat; quare in aliud tempus dilata est.

Sicut anno praeterito obsessa et periclitante Leida fortunae rebellium ad extremum discrimen adductae videbantur, ita et multo magis hoc anno, quo itinere in interiorem Hollandiam patefacto et Hiergio tanta celeritate et peritia militari incumbente, quid agerent omnino nesciebant, praesertim cum etiam princeps Auraicus Roterdami ex peste gravissime periclitaretur. Convenerant in idem oppidum Ordines rebellium, ut ex propinquo de salute sua cum ipso consilium inirent; multisque difficultatibus repertis ita jam discesserant, ut deplorantes sortem suam invicem valedicerent et monerent, ut rebus suis quisque consuleret, si Hiergius cum exercitu porro instaret. Dici enim non potest, quantopere ab hujus viri industria sibi timerent, adeo ut multis post annis et rebus ipsorum florentibus, cum ille princeps in obsidione Trajecti ad Mosam tormentario globulo ictus occubuisset, beatam illam dexteram praedicarent, quae tam vigili propugnatore partes regias privasset.

Verum cum discedentibus jam Ordinibus Gerardus Aemilius Hogevenius syndicus Leidensis in cubiculum

illud ingressus fuisset, ubi ex peste Auraicus decumbebat, ejusque animum non parum erexisset, persuasit, ut paululum adhuc resisterent viderentque, num fortuna, quae saepius ipsorum perditos conatus restituerat, occasionem aliquam praeberet, vires ex integro resumendi; quod etiam paulo post factum. Commendator enim, qui jam expeditionem Ziricseënsem meditabatur, aliquot expeditiores Hispanorum cohortes in Brabantiam revocavit; unde Hiergius debilitato exercitu, locis occupatis praesidia imponens Trajectum revertitur et fratrem suum comitem Meganum cum Germanis eorumque tribuno Marco Foccaro Auspurgensi misit, qui Woerdam, Hollandiae oppidulum, et quod iter in Rynlandiam, ditissimam illius provinciae partem, obstruit, eminus erectis munitionibus obsiderent; ipse vero cum Trajectensibus atque Amstelredamensibus egit, ut suppeditatis in singulos menses sexaginta millibus florenorum cum iis copiis quas habebat, bellum Hollandiae inferre continuaret spondens in singulos menses aliquam se urbem expugnaturum. Verum Amstelodamensibus quidem paratis pro sua parte contribuere Ultrajectenses restiterunt. Quare res ad effectum deducta non est. Resumptis igitur animis rebelles castrum Crimpense navali apparatu recipere tentant, quod cum prospere successisset obliti prioris periculi in obstinata sua rebellionem persistere decreverunt.

Notet hic lector, aliquoties hoc bello res haereticorum in extremum redactas fuisse et semper tamen rursus coaluisse; quae res fere in omni historia omnique humano actu adverso omine censi solet; et in hoc tumultu ita evenisse videmus, ut post tot angustias rebellium negotia ad splendidiorem statum pervenerint, quam hominum quicquam imo etiam rebelles ipsi animo concipere ausi fuissent. Sciscitanti mihi in animo meo hujusmodi rei causam ea potissimum occurrit, quod divina misericordia

nos ad emendationem vitae provocare cupiens verisimilia media ostendat atque patefaciat, quibus a calamitatibus miseriisque eripi facile possimus, modo a vitiosa vivendi ratione absteremus. Verum cum bis terve hujusmodi viis mediisque propositis in antiqua peccandi consuetudine nos persistere videt, benignam suam manum paternamque benevolentiam subtrahit sinitque, ut in extremas calamitates delati adversitatibus plagisque a lethargo nostro excitemur, qui dulci levique remedio juvari non potuimus. Fitque hoc modo ut Catholicorum peccata et conscientiae stupor amoveatur et haereticorum opera, si quae forsitan moraliter bona habeant, temporali prosperitate ita a Deo remunerentur, ut ipsorum demerita aeterna retributione ab irato Numine miserrima ipsorum conditione plectenda reserventur. Sed ad bellica negotia redeamus.

Commendator cognoverat a Seroskerckio gubernatore Montium-ad-Zomum aliisque personis, qui insulas Zelandiae fluviosque illos cognitos habebant, posse ex insula Tholensi in insulam Philippicam, quae dimidio tantum miliari abest, minoribus navigiis trajici atque inde vado transiri in aliam insulam dictam Duvelandiam atque inde in insulam Scouwensem, ubi situm est oppidulum Ziriczea, istius insulae primarium et mediocri portu clarum. Porro commendator considerato harum regionum situ facile videbat, Hollandos Zeelandosque difficulter admodum ad officium cogi posse, nisi portus aliquis navalis occuparetur, qui classi ex Hispania transmissae tutam stationem praeberet; ut eo modo rebelles, qui late mari dominabantur portubus suis se continere aut aequa conditione magna victoriae spe cum regiis navali praelio contendere cogerentur. Hinc commendator Montes-ad-Zomam atque inde in insulam Tholensem contendit, cum Antwerpiae triginta leviores triremes sedecim fere scamnorum singulas cum aliquot aliis levioribus navigiis, quae remis impellebantur

praeparari jussisset, quibus aliquot majora navigia, *pleitae* scilicet atque *pontones* accedebant; quibus Sanchium Avil-
lanum ut archithalassum praefecerat. Porro in insulam
Tholensem tria lectissimorum peditum millia, pari fere
numero Hispanos, Walones atque Germanos, congregarat,
qui juxta insulam S. Annae, quae Tholensi arcte con-
jungitur, tendebant. Interim commendator explorato noscere
cupiens, an latum aestuarium illud, quod inter Philip-
pensem atque Duvelandiam interjacet, vado transiri pos-
set, duos Hispanos et totidem Walones centuriones cum
suorum aliquot manipulis in insulam Philippensem parvis
navigiis transire jubet, ut aquas ingressi de rei veritate
certius cognoscerent. Qui aestuaria illa explorantes, cum
medio fere itinere subsisterent et hostilis classis metu
redire compulsi essent, referebant magna cum difficultate
ita forsitan transiri posse, ut tamen major militum pars
aquis peritura foret, antequam in oppositam insulam per-
vadere posset. Unde turbato commendatore et animum
despondente, cum Johannes Osorius Uloensis summo
hujus rei conficiendae desiderio teneretur, apud commen-
datorem instat obtinetque ut alii denuo mitterentur, qui
minore numero et certius explorare possent. Quare mit-
titur Johannes quidam Arandensis, Hispanus principulus,
cum tredecim suis manipularibus, ut ducibus profugo
quodam Ziriczeënsi et famulo quodam Seroskerckii atque
rustico ex insula Tholensi, qui vado transiri posse asse-
verebant, negotium tentarent; quibus se junxit dominus
Franciscus Marradas, qui commendatori receperat, se gra-
men ex Duvelandiae aggere relaturum. Hi igitur in in-
sulam Philippensem trajicientes de nocte aestuarium in-
gressi per mediam inimicorum classem prope Duvelandiae
aggerem pervenerant, cum in duas partes se disjungunt,
veriti ne ab hostium excubitoribus, qui in aggere dispo-
siti erant, conspicerentur; verum ne sic quidem impedire

potuerunt, quominus illi visis regiis suos excitarent; unde via qua venerant, redire coacti sunt absque tamen gramine vel signo quod ex insula allaturos se receperant. Porro ad commendatorem reversi magnis praemiis ab ipso affecti sunt; laetusque aestuarium illud a milite transiri posse, cum omnibus copiis ad propugnaculum insulae Ste Annae contendit. Vigesimo octavo itaque Septembris mille quingentos circiter milites ex singulis nationibus aequali numero deligit, Wallonibus atque Germanis Mondragonium praeficit, quem Zelandiae gubernatorem renuntiat, Hispanos vero Uloënsi parere jubet, Sanchiumque Avillanum archithalassum, postquam eos in Philippensem insulam deportasset, simul cum iis ire jubet, ut tres bello duces unanimi sensu de rerum summa statuerent. Singulis autem militibus novos calceos lineumque sacculum attribui jubet, qui a collo suspensus duas libras pulveris tormentarii continebat tantumque panis atque casei, ut triduo sustentari possent, si forte rebelles insulas omni commeatu spoliassent. His ita dispositis, milites a commendatore magna affabilitate conventi praeclara oratione ad tantum facinus audendum incitantur. Et sane rem periculosissimam aggrediebantur; praeterquam enim quod latissimum maris sinum in conspectu hostilis classis transire deberent, etiamsi res ea commode succederet, ne sic tamen periculo defuncti erant; obsepserant enim rebelles munitionibus atque milite totum illum aggerem Duvelandiae, qui regiis enatantibus ex opposito erat, ubi decem cohortes veteranorum Gallorum atque Scotorum sub duce Ludovico Boisotto, rebellium archithalasso in praesidio erant. Hi expugnandi ab ipsis erant, cum primum nudi, humentes atque lassati in terram evasissent. Verum milites commendatore bono animo esse jusso, hostes ne pudorem quidem suum laturus asseverabant. Uloënsis itaque atque alii milites cum in conspectu

gubernatoris braccas caligasque deposuissent, triremes conscendunt et in insulam Philippensem trajiciunt nocte tam illustri et clara ut etiam minutissimae litterae legerentur eo, quod varia coelica signa discurrentia flammaeque atque stipulae incensae in aëre apparentes omnes noctis tenebras dispulerant. Et sane memorabilis est nox illa, qua Hispani vada Zelandiae transierunt a claro illo lumine, quod quandoque nunc aquilae, modo hominis et quandoque etiam angeli figuram praeferibat, quod non immerito multi ascribebant divo Michaëli, Christianorum protectori, cujus festum haec nox immediate praecedebat. In Philippensem insulam oppulsi ad aliud littus continuo festinant et media nocte latissimum illum maris sinum intrant angusta admodum et arcta semita vadum praestante, ita ut non amplius quam bini ternive incedere possent. Praeibat cum Hispanis Uloënsis; sequebantur cum Wallonibus et Germanis Avillanus atque Mondragonius, quibus a tergo cunicularii fere ducenti haerebant; agmen claudebat Ludovicus Queraltanus cum aliquot Hispanis; qui tamen, quod postremus esset, (non nisi) serius aquam introire potuit; unde quantumvis eniteretur crescente tamen ad ortum lunae aqua ad commendatorem reverti coactus est; quae etiam effecit ut hostium naves, quae hactenus immotae constiterant fluitare jam incipientes postremos regionum flagellis caederent atque cathenis contisque vulnerarent. Occisusque fuit ab ipsis Isidorus Paciecus centurio, servata contra rebelles Goesa valde nobilis, atque aliquot Germani Wallonesque; cunicularii vero decem tantum evaserunt. Uloënsis, qui jam cum sedecim circiter suorum in sicco constiterat, aliis adhuc enatantibus, ita nudus humidusque solo gladio munitus aggerem adoritur; hostes vero concepto metu turpi fugae sese dederunt versus propugnaculum quoddam in altero Duvelandiae latere situm. Interea Sanchius Avillanus cum

triremibus appellit Mondragonium reliquumque militem cum vestibus et armis eorum qui vado transierant advehens, summa omnium gratulatione; atque in principali insulae pago, Nova-ecclesia dicto, repertâ magnâ com-
 meatus copiâ, consederunt ipso festo S^{ti} Michaelis. Quandoquidem autem rebelles omnes hujus insulae munitiones reliquerant, excepta solum una *Viane* dicta, triumviri duces communi consensu statuerunt ut tertia copiarum pars in insula Duvelandiae remaneret et dictum propugnaculum expugnaret, reliqui vero milites, praesertim qui recentiores et sicci advenerant, alterum illum sinum maris, qui inter hanc insulam atque Scouwensem intercurrit, dimidii miliaris latitudine vado transirent; quibus Johannes Osorius Sanchiusque Avillanus sponte sese adjunxerunt. Repertumque fuit hoc aestuarium aliquanto profundius esse quam praecedens impeditiusque, quod limoso fundo difficilius vestigia admitteret; veruntamen commode satis transmissum est, fugatisque quingentis rebellibus, qui ex adverso, ut emergentes Hispanos adorirentur, constituerant, portum Brouwershaven dictum occupant ejectis inde quadringentis praesidiariis. Interea adveniunt reliqui milites, qui in insula Duvelandiae munitionem expugnant. Coniunctis igitur jam viribus propugnaculum ad introitum portus situm praemissis aliquot Hispanis adoriri constituunt; qui inconsideratius ipsum adorientes amissis quadraginta suorum repulsi sunt. Verum cum postridie integris viribus ipsum impugnare constituissent, rebelles eo cognito noctu Ziriczeam profugiunt et propugnaculum Hispanis occupandum relinquunt. Restabat praeter oppidum Ziriczeënse etiam portus et propugnaculum Bom-meneënse, quod egregie et validissime munitum sexcenti veterani Galli Scotique defendebant, praefecto quodam Gallo, Liliensi dicto. Qui cum Hispanos, qui jam triduo tormentorum ictibus partem valli dejecerant, de conditio-

nibus deditionis interpellasset, sed gregario milite suo contumeliosius exprobrante, a triumviris tamen mittitur centurio quidem Hispanus, qui hunc ipsum Gallum ex deditione Scoonhoviensi, ubi in praesidio fuerat, cognitum habebat monens eum, ne militum inconditas voces in animum demitteret; aequas admodum ex parte triumvirorum condiciones adferebat. Verum casu evenit, ut antequam Gallus responderet, Hispanus quidam signifer ex iis qui ex adversa parte propugnaculum obsidebant, ignarus de deditione tractari, cum hostes remissiores videret, in propugnaculum cum aliquot Hispanis irrumperet; verum ab excipientibus Gallis Scotisque cum quadraginta suorum occiditur, digno certe supplicio, ut qui nullo ducum imperio rem periculosam aggressus fuisset. Unde etiam propugnaculi praefectus amplius de conditionibus pacis audire noluit. Statuerunt itaque triumviri postridie hostem adoriri. Quod cum immissis octuaginta ¹⁾ suorum fecissent resistentibus egregie praesidiariis, cum duabus fere horis in ruinis pugnassent desideratis suorum centum quinquaginta totidemque vulneratis ignominiose rejecti sunt. Quare triumviri sequenti die omnibus viribus oppugnationem redintegrandam statuunt. Quia vero dispertitis per varia praesidia militibus, exiguae admodum copiae aderant, praesertim cum non ultra tria millia ab initio in hasce insulas trajecissent, praecipiunt ut Hispanorum famuli captis armis pulsatisque ad Hispannicum modum tympanis procul adventantis subsidii speciem praeberent, quando ipsi jam cum hoste in vallo manus conseruissent. Quod etiam postridie factum est. Verum rebellibus nihil animo concidentibus, praedicti famuli etiam ipsi in ruinas advolant, et tanta alacritate Hispanis jam continua quinque horarum pugna fatigatis operam navarunt, ut impressione

1) Dit zal wel eene vergissing zijn en door *octingentis* vervangen moeten worden.

facta, quandoquidem aestus maris refruere incipiebant iterque ipsorum intercludi, demum hostem vallo deturbarent et propugnaculum occisis omnibus praesidiariis occuparent. Restabat solum ipsum oppidum Ziriczea. Hostes autem ut oppugnationem ejus difficiliorem redderent, perfossis aggeribus immissoque per emissaria mari campos inundant; classisque illa quae sub moenibus constiterat verita obsidionem in apertum mare evaserat. Oppido autem praesidioque praefectus erat Arnoldus Dorpius, Leidensis, nebulo insignis et unus ex iis qui cum Lumayo Brielam anno 72 occuparant et demum Mechliniensibus rebellantibus anno 1568 ¹⁾ ab Auraico praepositus fuerat. Commendator vero evocato ad se Uloënsi Hantwerpiam regressus est, ut aes militare commeatumque suppeditaret scripsitque ad Hispaniarum regem ut leviora aliquot navigia ex Asturibus praesertim Cantabrisque transmitteret, qui Brouwershaven portum ingressi militem exponerent ²⁾ et caeteros Zelandiae portus tractumque hunc oceani explorarent, ut majori classi postmodum duces esse possent. Portus enim Brouwershavensis, ex aperto mari utrimque altissimis aggeribus palis transversis, longuriis asseribusque undique munitus, tam late mare intromittebat, ut mediocribus navigiis vel trecentis commodam stationem praeberet.

Hoc anno Ordines, ne viderentur animum dimittere erexerunt Leidae novam universitatem, praecipue ut accersitis undique suae opinionis Theologis, concionatorum seminarium statuerent, cum nullos hactenus habere potuerunt, nisi aut plane indoctos aut ab Ecclesia Romana apostatas et praesertim monachos; qui cum vel sua ignorantia vel mala vita non leve dedecus et ignominiam synagogae Calvinianae inferrent, visum fuit de instruenda imo depravanda in haeresim juventute agere. Accersitus

1) Dit is blijkbaar eene vergissing, en moet zijn 1572.

2) Het H. S. gaf te lezen: *exponere*.

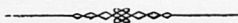
fuit in eam rem e Galliis magni inter suos nominis *Danaeus*, cui statim in disciplinam traditur *Justinus Auraici* nothus (:sustulerat enim nequam ille etiam filios illegitimos praeter numerosam sobolem quam legitimam videri volebat:); qui ut cum Danaeo habitet, assignatur ipsi domus primarii civis *Reyneri Swietenii*, *Leidae* ad fossam, quae *Steenschuyr* dicitur, sita; exulabat enim regis et religionis causa *Amsterdami Reynerus*. Porro in stipendium, professoribus annue persolvendum, annotantur bona illorum *Leidensium* civium primariorum, qui ex praefata caussa voluntarie exulabant; unde et postea facta pace *Gandavensi* difficiliter sperabatur illos ad bona illa posse restitui, quod jam a fisco alienata dicerentur; verumtamen miserante bono Deo qui fideles suos curabat, bona illa dimissa, et in locum eorum ea quae erant *abbatiae Egmondanae* substituta sunt. Quae cum essent amplissima et quotannis 20000 florenorum in decimis et totidem in pascuis anno circiter 1600 facerent, amplissima stipendia professoribus assignata sunt. Quae cum ex iisdem bonis usque in hunc diem per specialem receptorem exacte solvantur, statim atque dies venerit, factum est ut ingens apostatarum indiga colluvies in hanc sentinam confluxerit. Hoc vero tempore, quamvis *Danaeus* adesset, pauci erant vel professores vel studiosi; donec aliquanto post pacem *Gandavensem* 800 florenorum annuo stipendio evocatus *Justus Lipsius*, tanquam *accademiae* fundamentum positurus, magna et publica magnificentia receptus est; cui postea accessit *Hugo Donellus*, magni nominis juris consultus, *Hueticus* et *Joannes Hornius Ultrajectensis*, insignis medicus. Ad horum quippe nomen et quod finitima passim bello vastarentur, valde est auctus numerus studiosorum, inter quos et *Mauritius Auraici* ex *Saxonica* filius, cui monasterium monialium *Tertii Ordinis S. Barbarae* pro habitatione assignatur, ecclesia ejus in *sphaeristerium*

adaptata, Catholicis plerisque etiam illo liberos suos ablegantibus, ut juris prudentiae et bonis litteris operam darent, quod longo post tempore etiam continuatum vidimus. In usum scholae adaptata fuit ecclesia monialium Ordinis S^{ti} Dominici, sita ad fossam *Rapenburch*; monasterium vero ipsum plane destructum erat, cujus rudera expurgari vidimus circa annum 1594 et loco vacuo erectus fuit insignis ille hortus herbarum medicarum in usum ejus facultatis studiosorum, eique praefectus fuit Carolus Clusius, Flander exul, stipendio 400 florenorum bis in septimana herbarum notitiam docens. Templum quoque Beguinagii, quod ex adverso objacet et hactenus Donello jurisconsulto pro auditorio servierat, adaptatum fuit in cameram anatomiae; navis vero illius deputata est in ludum lanistarum, qui juventutem etiam theologicam pugnare docuit.

Decima quinta Februarii Remis a cardinale Guisio regno Galliae magna pompa inauguratur Henricus Valesius, vel eo magis culpandus quod anno 1588 eundem cardinalem foedo nimis parricidio trucidarit. Eodem quoque tempore duxit in matrimonium Claudiam Vaudemontiam, Lotharingia familia ortam, ad miraculum usque speciosam, ex qua tamen nullam prolem sustulit. Dum nuptiae celebrantur, sponsa regia nuntium accipit de morte sororis suae; verum jam coeptae ideo intermissae non sunt, ut nec intermittere commode potuerunt.

Poloni dum regem suum non tantum non redire sed nullam reditus sui spem facere viderent, 15 Julii ipsum regno abdicant et nova comitia ad eligendum regem in campis Warsoviensibus in mensem Decembrem edicunt.

Pragae in Bohemia regno, illi cedente patre Maximiliano, inauguratur Rudolphus ejus primogenitus 24 annorum adolescens, 22 Septembris, et prima Novembris Ratisbonae rex Romanorum designatur.

Op blz. 37 reg. 14 v. b. staat persequamur, lees : prosequamur.

" " " " 18 " " redirent, " viderent.

" " 49 " 17 " " Venradiensem, " Venralensem.

" " 100 " 5 v. o. " ipse " ipsi.

